

ABI JA AKTIIVISEN KANSALAISUUDEN HAASTE

Jukka Alanko

Kasvatustieteen syventävien
opintojen tutkielma
kevät 2008
Opettajankoulutuslaitos
Jyväskylän yliopisto

Alanko, J. 2008. Abi ja aktiivisen kansalaisuuden haaste. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielma. 86 sivua.

Tiivistelmä

Tutkimuksessa selvitetään lukio-opintojensa päättövaiheessa olevien opiskelijoiden käsityksiä aktiivisesta kansalaisuudesta ja mahdollisuuksistaan toteuttaa sitä käytännössä. Tutkimusaineisto koostuu 60 Jyväskylän Lyseon lukion abiturientin aihetta käsittelevistä kirjoitelmista. Tutkimusprosessin metodisena perustana on ollut aineistolähtöinen teemoittelu ja laadullinen sisällönanalyysi. Abiturienttien käsityksiä tulkitaan elämänpolitiikan (Beck, Giddens) ja sosiaalisen pääoman (Putnam) käsitteiden valossa.

Abiturientit nostavat teksteissään osallistumisen ja vaikuttamisen kentiksi äänestämisen, puolue- ja järjestötoiminnan, muut kollektiiviset vaikuttamiskeinot (mielenosoitukset, vetoomukset, boikotit) sekä mielipidekirjoittamisen. Osalle abiturienteista aktiivinen kansalaisuus näyttäytyy enemmän yksilötason eettisinä tai elämäntapaan liittyvinä valintoina kuin perinteiseen poliittiseen toimintaan osallistumisena. Muutamat abiturientit kyseenalaistavat lukion opetussuunnitelmaan sisällytetyn aktiivisen kansalaisen tavoitteen oikeutuksen kokonaan ja pitävät sitä omaan autonomiaansa puuttumisena. Monille kansalaisaktiivisuuteen myönteisestikin suhtautuville nuorille näyttää olevan yleistä sellaisten osallistumis- ja vaikuttamiskanavien hakeminen, joissa he voisivat säilyttää mahdollisimman suuren riippumattomuuden suhteessa erilaisiin poliittisiin ja ideologisiin sidonnaisuuksiin.

Tutkimuksessa pohditaan myös yhteiskuntaa koskevan tiedon ja kansalaistoimintaan aktivoitumisen suhdetta. Yhteiskunnallinen toimintakyky edellyttää paitsi osallistumista ja vaikuttamista koskevaa tietoa myös yhteisöllisiä taitoja ja sosiaalista ymmärrystä. Koulujen kansalaiskasvatuksen pitäisi pyrkiä tarjoamaan sellaisia todellisia osallisuuden ja vaikuttamisen kokemuksia, jotka liittyvät opiskelijoiden omista intresseistä lähteviin kysymyksiin. Koulujen tulisi myös huomioida aiempaa enemmän koulun ulkopuolisten oppimis- ja osallisuusympäristöjen merkitys nuorten sosiaalistumisessa aktiivisiksi kansalaisiksi. Niitä ovat erilaiset järjestöt ja muut yhteisöt, joiden toiminnassa nuoret ovat mukana.

Tutkimuksessa kritisoidaan pelkästään elämänpoliittisesti suuntautunutta suhtautumista yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Kansalaiskasvatuksen yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi nähdäänkin edustuksellisen demokratian legitimoiminen. Sosiaalistamista ei tule kuitenkaan rakentaa indoktrinaatiolle vaan nuorista tulee kasvattaa kriittisiä kansalaisia, jotka kykenevät arvioimaan paitsi yhteiskunnallista ympäristöä myös omia uskomuksiaan ja käsityksiään. Tällainen kriittisyys mahdollistaa asenteiden ja toimintamallien myönteisen muutoksen suhteessa aktiiviseen kansalaisuuteen. Tutkimuksessa korostetaan pohtivan, keskustelevan ja neuvottelevan oppimiskulttuurin merkitystä nuoren ”omääniseksi” poliittiseksi subjektiksi kasvamisessa.

Asiasanat: aktiivinen kansalaisuus, elämänpolitiikka, kansalaiskasvatus, kansalaisvaikuttaminen, sosiaalinen pääoma

Sisällys

1. Johdanto	4
1.1 Tutkimuksen tausta ja tehtävä.....	4
1.2 Tutkimusaineiston keruu ja tulkinta.....	9
1.3 Tulkinnan avainkäsitteet.....	15
1.3.1 Sosiaalinen pääoma.....	15
1.3.2 Elämänpolitiikka.....	19
2. Osallistuminen ja vaikuttaminen abiturienttien teksteissä	23
2.1 Vaalidemokratia kansalaisvaikuttamisen kenttänä.....	23
2.1.1 Äänestäminen aktiivisen kansalaisen kriteerinä.....	23
2.1.2 Äänestämättömyys: passiivisuutta vai poliittinen kannanotto?...	27
2.2 Nuoret ja puoluedemokratian ”monopoli”.....	32
2.3 Järjestöt kansalaistoiminnan kanavana.....	36
2.4 Joukkovoimaa ja yksilöpoliittikointia mielipideareenoilla.....	40
2.4.1 Kollektiivisten vaikuttamispyrkimysten luonne ja merkitys.....	40
2.4.2 Painettu sana ja virtuaaliset keskustelupalstat	45
2.5 Kansalaisaktiivisuus vastuullisuutena ja velvollisuuksien noudattamisena.....	49
2.6 Koulu kansalaiskasvattajana.....	51
3. Kaksi näkökulmaa aktiiviseen kansalaisuuteen	58
3.1 ”Tiina”: Alamaisesta kansalaiseksi.....	58
3.1.1 Kansalaisvaikuttaminen emansipaationa.....	58
3.1.2 Passiivissa kuvattua aktiivisuutta.....	63
3.2 ”Veeran” elämänpolitiikka.....	67
3.2.1 ”Henkilökohtainen on poliittista”.....	67
3.2.2 Kansalaiskasvatus edustuksellisen demokratian apologiana.....	71
4. Kansalaiskasvatus ja aktiivisen kansalaisuuden haaste	75
Lähteet	82

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen tausta ja tehtävä

Suomalaisessa lukiokoulutuksessa toteutettiin lukuvuoden 2005-2006 aikana kaksi merkittävää uudistusta. Tuolloin otettiin käyttöön uusi opetussuunnitelma ja kevätlukukaudella 2006 abiturienteille tarjoutui ensimmäistä kertaa mahdollisuus osallistua ylioppilastutkinnoissa ns. ainereaaliiin. Uuden opetussuunnitelman myötä myös lukion tuntijakoon tehtiin muutoksia. Aiemmin yhden oppiainekokonaisuuden muodostaneet historia ja yhteiskuntaoppi erotettiin kahdeksi erilliseksi oppiaineeksi. Uudentyyppisessä reaalikokeessa on puolestaan mahdollisuus suorittaa toisistaan erillisinä historian ja yhteiskuntaopin kokeet.

Opetussuunnitelmaudistuksen keskeisenä lähtökohtana ovat aihekokonaisuudet, joita opetussuunnitelman perusteissa luonnehditaan yhteiskunnallisesti merkittäviksi kasvatus- ja koulutushaasteiksi, jotka samalla nähdään ajankohtaisina arvokannanottoina. Aihekokonaisuudet ovat ”lukion toimintakulttuuria jäsentäviä toimintaperiaatteita ja oppiainerajat ylittäviä, opetusta eheyttäviä painotuksia. Niissä on kysymys koko elämäntapaa koskevista asioista.” Kaikkia aihekokonaisuuksia yhdistävinä tavoitteina pidetään mm. sitä, että opiskelija osaa havainnoida ja analysoida nykyajan ilmiöitä ja toimintaympäristöjä sekä esittää perusteltuja käsityksiä tavoiteltavasta tulevaisuudesta. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 24.)

Yksi kuudesta kaikille lukiolle yhteisestä aihekokonaisuudesta on *aktiivinen kansalaisuus ja yrittäjyys*. Aktiivinen kansalaisuus on oppiainerajat ylittävänä aihekokonaisuutena osa lukion kasvatuksellista kokonaistavoitetta, ei pelkästään yksi yhteiskuntaopin opetuksen tärkeä päämäärä. Opetussuunnitelman perusteissa (2003, 25) aihekokonaisuus kuvataan näin:

”Aktiivinen kansalaisuus ja yrittäjyys–aihekokonaisuuden tavoitteena on kasvattaa opiskelijoita osallistuviksi, vastuuta kantaviksi ja kriittisiksi kansalaisiksi. Se merkitsee osallistumista yhteiskunnan eri alueilla poliittiseen, taloudelliseen ja sosiaaliseen toimintaan sekä kulttuurielämään. Osallistumisen tasot ovat paikallinen, valtakunnallinen, eurooppalainen ja globaali.”

Yhteiskuntaopin ainekohtaisessa opetussuunnitelmassa aktiivinen kansalaisuus ja kansalaisvaikuttaminen tulevat muita oppiaineita laajemmin ja eritellympin esille. Lukion opetussuunnitelman valtakunnallisissa perusteissa yhteiskuntaopin opetuksen katsotaan ”perustuvan keskeisiin yhteiskuntaeettisiin arvoihin”, joista yhdeksi nostetaan aktiivinen kansalaisuus. Opetuksen yhtenä tavoitteena pidetään, että opiskelija ”on selvillä vaikutus- ja osallistumismahdollisuuksista kansalaisyhteiskunnassa ja osaa myös käyttää niitä.” Sen lisäksi opiskelijan olisi kyettävä paitsi arvioimaan kriittisesti erilaista informaatiota myös muodostamaan itselleen perustellun näkemyksen ristiriitaisista ja arvosidonnaisista yhteiskunnallisista ja taloudellisista kysymyksistä. Yhteiskuntaoppi luo opetussuunnitelman perusteiden mukaan ”edellytyksiä aktiiviseen ja kriittiseen ajankohtaisten ilmiöiden tutkimiseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 184.)

Helsingin Sanomat varusti aktiivista kansalaisuutta opetussuunnitelmauudistuksessa käsitelleen sunnuntaisivujen pääjuttunsa 20.11.2005 otsikolla ”*Politiikka palaa kouluun*”. Alaotsikon mukaan koulutuksen yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi on asetettu, että ”nuorista pitää tehdä aktiivisia kansalaisia”. Aktiivisen kansalaisuuden teema on ollut viime aikoina esillä myös monissa muissa yhteyksissä. Vuosi 2005 oli Euroopan neuvoston julistama kansalaisyhteiskunnan teemavuosi. Aktiivinen ja demokraattinen kansalaisuus nostettiin keskeiseksi asiaksi myös edellisen hallituksen ohjelmassa. Hallitusohjelmaan sisältyneen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman mukaan ”koulut ja oppilaitokset tukevat kasvua aktiiviseen ja demokraattiseen kansalaisuuteen elinikäisen oppimisen periaatteen mukaisesti.” Käytännön tavoitteeksi asetettiin ”yhteiskunnallisten tietojen ja taitojen sekä osallistuvan toimintakulttuurin toteutuminen opetuksessa kaikilla kouluasteilla.” Tässä yhteydessä ilmaistiin myös huoli nuorten passiivisuudesta, joka on ilmennyt mm. monia muita EU-maita alhaisempana äänestysaktiivisuutena. Varsinaisen politiikkaohjelman päätyttyä vuonna 2007 kansalaisvaikuttamista on tarkoitus viedä eteenpäin erilaisten jatkohankkeiden myötä. (Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportti 2007, 7, 19-21.)

Vaikka aktiivisen kansalaisuuden ja kansalaisvaikuttamisen kysymykset ovat olleet viime vuosina runsaasti esillä eri yhteyksissä ja ne ovat opetussuunnitelmauudistuksen myötä tulleet velvoittavaksi osaksi omaa työtäni yhteiskuntaopin opettajana, on tämän tutkimuksen motivaatiopohja syntynyt jo varhemmin. Olen toiminut vuodesta 1992

lähtien aineenopettajana Jyväskylän Lyseon lukiossa, vuodesta 1998 lähtien historian ja yhteiskuntaopin sekä opinto-ohjauksen lehtorina. Olen usein pysähtynyt pohtimaan työni luonnetta ja perustehtävää ja sen myötä opettajan roolia kansalaiskasvattajana. Tässä suhteessa olennainen kysymys on ollut, millä tavoin ja missä määrin opetustyöni vaikuttaa opiskelijoiden yhteiskunnallista osallistumista ja vaikuttamista koskeviin käsityksiin ja toimintamalleihin. Vai vaikuttaako se niihin millään tavalla? Ja voiko kansalaisvaikuttamista oppia?

Vaikka aktiivinen kansalaisuus liitettiin osaksi opetussuunnitelmatekstejä vasta nyt, on se ollut omassa ja varmasti myös muiden (ainakin yhteiskunnallisten aineiden) opettajien työssä keskeisenä tavoitteena jo pitkään – itselläni koko tähänastisen työuran. Mutta mitä aktiivinen kansalaisuus sitten perimmiltään pitää sisällään? Olenko esimerkiksi tyytyväisempi entiseen opiskelijaani, joka kertoo oppineensa tunneillani äänestämään ja noudattamaan lakia kuin toiseen, jonka tiedän kyseenalaistavan koko vaalidemokratian, mutta osallistuvan ympäristöjärjestöjen suoriin mielenilmauksiin? Kysymykset ovat johtaneet pohtimaan sekä omakohtaista suhtautumista aktiiviseen kansalaisuuteen että opiskelijoiden näkemyksiä siitä.

Pedagogiikan kannalta keskeinen kysymys on, millä tavoin ja missä määrin oma ja opiskelijoiden näkemys kohtaavat toisensa. Kolmantena tekijänä tähän asetelmaan tulevat opetussuunnitelman normatiiviset vaatimukset ja yleisemmät yhteiskunnalliset odotukset, joita opetukseen, opettajiin ja opiskelijoihin kohdistuu. Kun vielä huomioidaan, että opiskelijoilla voi lähtökohtaisesti olla hyvin heterogeenisiä näkemyksiä siitä mitä aktiivinen kansalaisuus on, tulee selväksi, kuinka tärkeää on selvittää kunkin osapuolen käsitys ja niiden keskinäisiin eroihin sisältyvä konfliktiherkkyys. Tämän mahdollisen ja monessa suhteessa varsin todennäköisenkin ”kohtaanto-ongelman” tiedostaminen on ollut osaltaan sysäämässä tätä tutkimusta liikkeelle.

Yksi pedagogisesti mielenkiintoinen kysymys liittyy uuteen opetussuunnitelmaan sisältyvään tavoitteeseen kasvattaa opiskelijoita paitsi aktiivisiksi ja vastuuta kantaviksi myös *kriittisiksi* kansalaisiksi. Kriittisen kansalaisen tavoite on kaikin puolin perusteltu, mutta samalla myös haasteellinen ja joiltakin osin ongelmallinen tehtävä. Aittola ja Suoranta (2001, 22) ovat tiivistäneet siihen liittyvän problematiikan näin:

”Pedagogiikka on saumaton osa demokraattisen yhteiskunnan rakentamista ja koulut ovat demokratialle välttämättömiä julkisia tiloja. Koulujen luonne julkisina tiloina on kuitenkin ongelmallinen. Toisaalta niiden tarkoituksena on varustaa ihmiset yhteiskunnassa tarvittavilla tiedoilla, taidoilla ja asenteilla. Tämä on niiden yhteiskunnallistamis- tai sosiaalistamistehtävä. Toisaalta koulujen tulisi toimia paikkoina, joissa nuo samaiset yhteiskunnan funktionaaliset tarpeet voitaisiin riitauttaa, asettaa kyseenalaisiksi ja luoda yhteiskunnan muuttamiseen tähtäävää pedagogiikkaa.”

McLarenin ja Giroux’n mukaan opetussuunnitelma itsessään ilmentää yhteiskunnallista kamppailua. Opettajien tulisi heidän mukaansa olla tietoisia tästä opetussuunnitelman konfliktiluonteesta. Opettajilla tulisi myös olla ”tietoisuus siitä, että opetussuunnitelma on tärkein väline yhteiskunnallisten muotojen esiin nostamisessa, muokkaamisessa ja oikeuttamisessa.” Kriittisen pedagogiikan edustajat vaativat, että opetussuunnitelma tulisi mieltää siten, että ”opetuksen tärkeimmäksi tavoitteeksi tunnustetaan ehtojen luominen yhteiskunnalliselle muutokselle muovaamalla opiskelijat poliittisiksi subjekteiksi”. (McLaren & Giroux 2001b, 39, 42.)

Aittola ja Suoranta (2001, 17-18) nostavat esille Giroux’n ajatuksen opettajasta ”muutokseen tähtäävänä intellektuellina”. Sen vastakohtana voi pitää pedagogiikkaa jossa ”opettajan työ pelkistyy valmiiden opetuspakettien välittämiseen standardinomaisten opetusmenetelmien avulla”. Vaikka aktiivinen kansalaisuus yhtenä lukion opetussuunnitelman aihekokonaisuutena velvoittaakin kaikkia oppiaineita opettajineen kansalaiskasvatukseen, näen ”opiskelijoiden muovaamisen poliittisiksi subjekteiksi” erityisesti yhteiskuntaopin opettajien työhön kuuluvana perustehtävänä.

Yksi tämän tutkimuksen omakohtaisista motiiveista on hakea vahvistusta omalle yhteiskuntaopin opettajan identiteetilleni. Opettajuuden olemuksen yleisemmän merkityksen pohdinnan ohella tutkimuksen pariin on sysännyt yhteiskuntaopin uudenlainen, kasvanut rooli omassa työssäni. Taustalla on aiempi kokemukseni itsestäni ensisijaisesti historian opettajana. Yhteiskuntaoppi on ollut mielenkiintoinen ja erittäin motivoiva osa työtäni, mutta eräällä tavoin ”se toinen oppiaine” kuitenkin. Merkittävänä tekijänä näin suuntautuneeseen ammatilliseen identiteettiin on ollut koulutustaustani painottuminen historiatieteeseen. Perustaltaan samantyyppinen akateeminen tausta lienee suurimmalla osalla nykyisistä historian ja yhteiskuntaopin aineenopettajista, joita oman aineenopettajajärjestön Kleio-lehden pakinoitsija on

hieman ironisesti luonnehtinut ilmaisulla ”me kahden herran palvelijat” (Virta 2003, 113).

Yhteiskuntaopissa sisällöt rakentuvat historiatieteen sijasta useiden eri yhteiskuntatieteiden (valtio-oppi, sosiologia, taloustiede) sekä oikeustieteen alojen tietoaineksista. Se on lähtökohdiltaan monitieteinen oppiaine. Vaikka historian ja yhteiskuntaopin opettajien ammattikunta on vuosikymmenten ajan ehtinyt paneutua historian lisäksi myös yhteiskuntaopin opetussisältöihin, merkitsee uusi tilanne haastetta opettajille. Suurin osa aineenopettajista on opiskellut pääaineopintonsa ja keskeisen osa sivuaineopinnoistaankin historiaa (yleensä yleinen ja Suomen historia), mutta aineenopettajaksi pätevöittävien yhteiskuntatieteellisten opintojen osuus on jäänyt tyypillisesti aineopintojen tasolle.

Historian ja yhteiskuntaopin opettajien ammatti-identiteettiä tutkinut Virta on havainnut sen määrittävän pikemmin oppiaineen ja sen tiedetaustan kuin opetustehtävän perusteella. Hän arvioi historian opetuksen tradition olevan voittopuolisesti akateemistiedollinen. Yhteiskuntaopissa tiedolliseen ainekseen on sekoittunut myös toisaalta kasvatuksellista, toisaalta oppiaineen käytännön hyötyjä painottavaa päämääräajattelua. Olennainen piirre opettajien pohdinnoissa omasta ammatti-identiteetistään on kokemus kaksoistehtävästä historian ja yhteiskuntaopin opettajina. (Virta 2003, 113, 116.) Tämä tutkimus on lähtenyt liikkeelle yhdeltä osin yrityksenä syventää omaa ammatillista identiteettiäni yhteiskuntaopin aineenopettajana. Tutkimuksen synty-yhteyteen liittyy myös pyrkimys hahmottaa opettajan roolia kansalaiskasvattajana sellaisesta yleisemmästä näkökulmasta käsin, jota kuvaa ajatus opettajasta ”muutokseen tähtäävänä intellektuellina”.

Tutkimustehtäväni olen rajannut lukio-opintojensa päätösvaiheessa olevien opiskelijoiden aktiivista kansalaisuutta koskeviin käsityksiin ja niiden tulkintaan. Tarkoitukseni on selvittää, miten abiturientit määrittävät ja ymmärtävät aktiivisen kansalaisuuden. Pyrin kartoittamaan, miten he arvottavat ja kuvaavat aktiivisen kansalaisuuden erilaisia foorumeja ja niiden merkitystä omien vaikutusmahdollisuuksiensa näkökulmasta. Tutkin myös sitä, millä tavoin nuoret kommentoivat tutkimusaineistona käyttämissäni kirjoitelmissaan koulun (lukiokoulutuksen) ja muiden mahdollisten kasvatuksellisten tekijöiden merkitystä

sosiaalistumisprosessilleen. Lisäksi tutkin, miten aktiivinen kansalaisuus kytkeytyy abiturienttien teksteissä yhteiskunnalliseen toimintakykyyn ja sen kehittämiseen. Pysin hahmottamaan myös millä tavoin ja missä määrin aktiivista kansalaisuutta koskevat käsitykset ovat ymmärrettävissä toisaalta sosiaalisen pääoman, toisaalta elämänpolitiikan käsitteen tarjoamassa viitekehyksessä.

1.2 Tutkimusaineiston keruu ja tulkinta

Tutkimusaineistona käytän Jyväskylän Lyseon lukion abiturienttien marras-joulukuussa 2005 kirjoittamia tekstejä, joissa he ovat pohtineet aktiivista kansalaisuutta. Aineisto kerättiin äidinkielen ylioppilastutkintoon valmentavien kurssien yhteydessä.

Opiskelijoille annettiin laatimani kirjoitustehtävä:

”Lukion opetussuunnitelman perusteissa (2003) yhdeksi lukiokoulutuksen keskeiseksi tavoitteeksi on asetettu aktiivinen kansalaisuus. Tavoitteena on ’kasvattaa opiskelijoita osallistuviksi, vastuuta kantaviksi ja kriittisiksi kansalaisiksi.’

Pohdi miten voit toteuttaa aktiivista kansalaisuutta käytännössä. Mieti myös omaa suhtautumistasi erilaisiin tapoihin osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan.”

Aineisto kerättiin kahdelta erilliseltä kurssilta, joihin osallistui yhteensä 60 abiturienttia. Määrällisesti tämä merkitsee kolmannesta Jyväskylän Lyseon lukion abiturienttikäluokasta. Abiturienttien kirjoittamisprosessi käynnistettiin koulussa ja kirjoittajilla oli noin viikko aikaa itsenäisesti kirjoittaa ja viimeistellä teksti valmiiksi. Ohjeistuksesta ja aineiston kokoamisesta vastasi käytännössä kurssien opettaja, joka pyysi kirjoittajia kiinnittämään teksteissään erityistä huomiota argumentointiin. Kirjoitusvaiheessa opiskelijat eivät vielä tieneet, että tekstit tullaan pyytämään tutkimuskäyttöön. Kaikki opiskelijat suostuivat äidinkielenopettajan antamaan palautteeseen perehdyttyään antamaan tekstit kopioitavaksi tutkimuskäyttöön. Kirjoittajien nimet oli peitetty alkuperäisistä papereista ennen kuin aineisto luovutettiin minulle. Papereihin oli merkitty ainoastaan tieto kirjoittajan sukupuolesta (m/n).

Olen tietoisesti rajannut tutkimukseni koskemaan lukio-opintonsa päättövaiheessa olevien eli abiturienttien käsityksiä aktiivisesta kansalaisuudesta. Rajausta voi perustella sillä, että he ovat lähes varmuudella opiskelleet ainakin pakollisen yhteiskuntatiedon kurssin tutkimustiedon keruuvaiheeseen mennessä sekä mahdollisesti

aineen syventäviä kursseja. Toisaalta he ovat 18-vuotta täyttäneinä täysivaltaisia kansalaisia, mikä voi motivoida osaltaan pohtimaan kansalaisvaikuttamiseen liittyviä kysymyksiä omien, esimerkiksi vaaleihin tai (muihin) mielenilmauksiin liittyvien kokemusten tai odotusten kautta.

Tekstejä tulkittaessa on pidettävä mielessä konteksti, jossa ne ovat syntyneet. Tekstit eivät ole suora kuvaus kohteestaan, vaan tietyssä kielenkäyttöyhteydessä syntynyt versio asioista. (Eskola & Suoranta 1999, 141-142). Palosen mukaan ”jokainen teksti kantaa alkuperäisen kontekstuaali-indeksinsä leimaa myös silloin kun sitä käytetään tämän ulkopuolella.” Kontekstuaali-indeksillä hän tarkoittaa tekstin kytkemistä sen erilaisiin merkitysyhteyksiin, kuten alkuperään ja käyttöön. Palonen muistuttaa, että ”teksti voi ’vastauksena’ olla puutteellinen tai joskus ’ylittää’ vastakohtana olleet kysymykset, mutta silti voi katsoa, että ilman alkuperäisiä kysymyksiä tekstiä ei olisi lainkaan kirjoitettu (sellaisena kuin sen tunnemme).” (Palonen 1988, 62-64).

Tämän tutkielman primääriaineiston kontekstuaali-indeksinä on äidinkielen aineenkirjoitusprosessi, jonka tuotoksena aineisto on syntynyt. Tämä konteksti luo puitteet sille, kuinka asiaa teksteissä käsitellään. Kielen käyttöön vaikuttaa tässä yhteydessä olennaisesti paitsi kirjoittajan saama tehtävänanto myös hänen näkemyksensä siitä, millainen hyvän äidinkielen aineen tulisi olla. Tekstiä laatiessaan hän on tiennyt tekstinsä alistuvan (itsearvioinnin ohella) äidinkielenopettajan suorittaman arvioinnin kohteeksi. Tätä kautta ne tämän tyyppisen tekstin muotoon ja sisältöön liittyvät konventiot, jotka kirjoittaja on sisäistänyt kouluvuosiensa aikana, vaikuttavat olennaisesti siihen millaisen tekstin hän on lopulta laatinut.

Tutkimuksessa käytettävä metodi on luonteeltaan laadullinen. Tulkinnan metodologisenä lähtökohtana on induktiivinen eli aineistolähtöinen sisällönanalyysi. Tällainen lähestymistapa sopii aineistoon, joka on syntynyt varsin vapaan, assosiativisen kirjoittamisprosessin mahdollistavan tehtävänannon synnyttämänä. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin ohella toisena keskeisenä metodisena lähtökohtanani on teemoittelu (tematisointi). Teemoittelussa jäsenän abiturienttien tekstien pohjalta erilaisia tapoja osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Metodikirjallisuudessa korostetaan teorian ja aineiston vuorovaikutuksen merkitystä

onnistuneelle teemoittelulle. Tutkimustekstissä tämä yhteys näkyy niiden lomittumisena toisiinsa. (Eskola & Suoranta 1999, 175-180.)

Teemoittelevalle analyysitavalle tyypillinen aineistosta poimittujen tekstilainauksen käyttö voi pahimmillaan johtaa siihen, että tutkimuksesta muodostuu pelkästään sitaattikokoelma, jolle on tunnusomaista selvityksenomaisuus – syvempi teoretisoiva analyysi puuttuu (Eskola & Suoranta 1999, 181-182). Olen pyrkinyt tiedostamaan tämän ongelman oman kirjoitusprosessini yhteydessä. Eskolan ja Suorannan mielestä runsasta sitaattien käyttöä voi toisaalta perustella sillä, että ”ne mahdollistavat lukijan tekemän arvioinnin siitä, onko tutkijan tekemissä tulkinnoissa mitään järkeä”. Niukemmalla raportoinnilla ”lukija olisi vielä enemmän tutkijan armoilla”. Käyttämäni äidinkielen kirjoitelmista koostuva aineisto on mielestäni monilta osin sillä tavoin kielelliseltä ilmaisultaan rikasta ja monimerkityksellistä, että tekstilainauksien runsaalle käytölle on perustetta.

Tekstiaineiston pelkistämistapa temaattisessa analysoinnissa voi määrittää erilaisista tutkimukseen liittyvistä tarpeista käsin. Tekstikatkelmat voivat

- toimia perusteluna tutkijan tekemälle tulkinnalle,
- olla aineistoa kuvaavana esimerkkinä,
- elävöittää tekstiä ja
- rakentua aineistosta pelkistetyistä kertomuksista. (Eskola & Suoranta 1999, 176.)

Tämän tutkielman pelkistämistapa motivoituu ensisijaisesti kahdesta ensin mainitusta perusteesta, mutta sisältää pohjimmiltaan kaikki edellä luetellut neljä perustetta. Olen valikoinut sellaisia sitaatteja, jotka kuvaavat mielestäni aineistoani ja sen erityispiirteitä. Tutkimusprosessin alkuvaiheessa olen poistanut aineistosta sellaista ”tekstimassaa”, jolla ei ole ollut tutkimustehtävän näkökulmasta annettavaa. Tällaista on ollut esimerkiksi aines, jossa on luettelomaisesti esitetty erilaisia osallistumisen ja vaikuttamisen tapoja perustelematta niiden merkitystä aktiivisen kansalaisuuden näkökulmasta tai omakohtaisesti. Jäljelle on jäänyt tekstien tiivis ydinaines, jonka pohjalta rakennan tulkintaani tutkimusaiheeseen liittyvästä problematiikasta. Tutkimus rakentuu alkuperäisestä aineistosta pelkistetyille, kirjoittajan rakentamien lauseiden sisäistä järjestystä rikkomattomalle narraatiolle. Vaikka tutkimukseen sisällytettyjen runsaiden sitaattien ensisijaisena tarkoituksena ei olekaan ollut tekstin elävöittäminen, täyttävät ne ilmaisun rikkaudessaan mielestäni myös tämän pelkistämisperusteen.

Tutkimuksessani tarkastelun keskiöön nousevat teemat ovat vahvasti aineistolähtöisesti muotoutuneita. Tutkielman toisen pääluvun jäsentely rakentuu pääpiirteissään sen perusteella, millaisen painoarvon kirjoittajat tyypillisesti antoivat erilaisille teksteissään esille nostamilleen yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen kentille. Esimerkiksi äänestäminen ja vaalidemokratia yleisemmin mainittiin kirjoitelmissa lähes poikkeuksetta ja ne mainittiin yleensä ensimmäisenä. Muita kirjoitelmissa tyypillisesti mainittuja vaikuttamisen muotoja olivat mm. järjestötoiminta, mielenosoitukset ja mielipidekirjoittaminen. Sen sijaan esimerkiksi internetin kautta vaikuttaminen, samoin kuin elämäntapaan liittyvät velvollisuuseettiset tavat olla osallisena yhteiskunnasta, mainittiin teksteissä vain satunnaisesti.

Aineistolähtöisyydelle pohjautunut lukuote nosti abiturienttien kirjoitelmista esille erilaisia yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja osallistumisen tapoja ja foorumeita, jotka muodostavat perustan tutkimuksen teemallisesti jäsenynteelle rakenteelle:

- vaalidemokratia (äänestäminen, äänestämättömyys, ehdolle asettuminen)
- puoluepolitiikka
- järjestötoiminta
- kollektiiviset vaikuttamiskeinot (mielenosoitukset, vetoamukset, boikotit)
- mielipidekirjoittaminen
- kansalaisaktiivisuus hyveinä ja velvollisuuksina
- koulu aktiivisen kansalaisuuden oppimisympäristönä

Kolmannessa pääluvussa luovun temaattisesta tutkimusotteesta ja keskityn tarkastelemaan aktiivisen kansalaisuuden problematiikkaa kohdistamalla tarkasteluni kahteen aineiston joukosta valitsemaani kirjoitelmaan. Tarkoitukseni on ollut etsiä tekstimassasta muutamia sellaisia kirjoitelmia, joiden perusteella voisin analysoida tarkemmin aktiivisen kansalaisuuden käsitteen avautumista yksittäisen nuoren näkökulmasta. Valintaperusteena käytin tekstien tarjoamien näkökulmien monipuolisuutta, erityisyyttä ja edustavuutta. Pysin myös hakemaan tekstejä, joissa kirjoittaja antaa jonkinlaisen kuvauksen kansalaisvaikuttamiseen ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen liittyvistä kokemuksistaan. Tässä suhteessa aineisto tuki osittain huonosti tavoitettani: kovin harva opiskelija toi laajemmin esille omakohtaisia kokemuksiaan.

Valitsemieni kirjoitelmien kirjoittajat olen nimennyt ”Tiinaksi” ja ”Veeraksi”. Tiina edustaa kirjoitelmansa perusteella varsin tyypillistä Jyväskylän Lyseon lukion opiskelijaa. Hän on opiskelijatyypiltään hyvin koulu- ja opiskeluorientoitunut. Veera puolestaan tarjoaa suoranaisen tyypiesimerkin jälkimodernille tyypilliseksi sanotusta elämänpoliittisesta suuntautumistavasta yhteiskuntaan. Tiinan ja Veeran kirjoitelmien toisistaan tietyin osin poikkeavat tarkastelukulmat avautuvat mielenkiintoisella tavalla myös emansipatorisen ja elämänpoliittisen politiikkanäkökulman väliseen rajapintaan (ks. esim. Giddens 1991, 215).

Olen seurannut Alasuutarin (1995, 34) ohjetta, jonka mukaan ”laadullisessa analyysissä kannattaa suhtautua varovaisesti erotteluiden tekemiseen ja tyypittelyyn”. Hänen mielestään erottelujen ja tyypittelyjen pohjalta on ”jokseenkin vaikea muotoilla sellaista poikkeuksetonta sääntöä, jolla nämä erot liittyvät toisiinsa”. Tästä syystä laadullisessa analyysissä pyrkimyksenä tulisikin olla pelkistää raakahavainnot mahdollisimman suppeaksi havaintojen joukoksi. Tätä kriteeriä silmällä pitäen tavoitteenani on ollut tyypittelyn sijasta rakentaa sellainen tulkinnallisesti havaintojen joukko, jossa tulee mahdollisuuksien mukaan huomioiduksi sekä aineistoa tuottaneiden yksilöiden ainutkertaisuus että aineiston perusteella aukeava moninaisuus.

Laadullisten aineistojen analyysissä on aina kysymys merkityksistä ja merkityksellisen toiminnan tutkimuksesta (Alasuutari 1995, 21). Olen pyrkinyt hakemaan omasta aineistostani merkityksiä *tekstien lähiluvulla*. Hoikkala (1993, 37-38) on luonnehtinut aikuistumisen puhetta ja kulttuurimalleja käsittelevän sosiologian väitöskirjansa tutkimusotetta tällaisella nimityksellä. Vaikka oma tapani ”lähilukea” aineistoani poikkeakin monilta osin Hoikkalan omalle aineistolle tekemästä analyysistä, löytyy myös olennaisia yhtymäkohtia. Hoikkalan tutkimuksen tapaan myöskään tässä tutkimuksessa ei tavoitella tekstien lingvististä tulkintatasoa. Kielellisen tason sijasta ote keskittyy tekstien sisältöön, aiheisiin ja teemoihin ja joiltakin osin niiden kulttuuriseen ja sosiaaliseen tasoon.

Vaikka tutkimukseni metodi ei perustukaan diskurssianalyysille, on kielen merkitys kuitenkin olennainen. Se ei ole vain informaatiokanava, joka välittää abiturienttien mielipiteen aktiivisesta kansalaisuudesta ja sen toteuttamistavoista. Bergerin ja Luckmanin mukaan kieli on väline, joka paitsi todellistaa yksittäisen subjektin, myös

luo erilaiset symbolijärjestelmät kuten ”yhteiskunnan” ja legitimoivat sen. Sosiaalisen konstruktivismiin mukaan kielen merkitys konkretisoituu yksilön ja yhteiskunnan välisessä suhteessa, joka on luonteeltaan dialektinen: yhteiskunta on yksilön kielellinen konstruktio, josta tulee hänelle objektiivista todellisuutta. Yhteiskunta puolestaan konstruoi yksilön; hän on sosiaalinen tuotos. Kielellä on keskeinen rooli myös prosessissa, jossa yhteiskunnallisten instituutioiden maailma legitimoitetaan uusille sukupolville. (Berger & Luckman 1994, 49-51, 72-75.) Se, millä tavoin opiskelijan ja opettajan yksilölliset kielelliset konstruktiot suhteutuvat toisiinsa ”objektivoitua yhteiskuntaa”, on siis erittäin olennainen kysymys kansalaiskasvatuksen näkökulmasta.

Tutkimusaineiston lähilukemisessa olen käyttänyt tulkinnan apuvälineinä *sosiaalisen pääoman* ja *elämänpolitiikan* käsitteitä. Olen etsinyt abiturienttien teksteistä sellaisia merkityksiä ja ulottuvuuksia, jotka tulevat ymmärretyiksi ja liitetyiksi laajempiin yhteyksiin hahmottamalla ne runsasta/ vähäistä sosiaalista pääomaa ilmentävinä ja tutkimalla toisaalta, missä määrin ja millä tavoin ne viittaavat elämänpoliittiseen kontekstiin. Sekä sosiaalinen pääoma että elämänpolitiikka ovat olleet vahvasti esillä kansalaisvaikuttamisesta ja yhteiskunnallista osallistumisesta koskevassa keskustelussa. Usein käsitteet on nähty lähes synonyymeinä aktiiviselle kansalaisuudelle tai ainakin yhteiskunnallisena tilana, jossa aktiivinen kansalaisuus mahdollistuu. Joka tapauksessa ne ovat olleet yhteiskuntatieteiden piirissä syntyneitä yrityksiä luoda sellaisia käsitteitä, joiden valossa nyky-yhteiskunnassa vallitsevia erilaisia yhteiskunnallisia suhteita voi pyrkiä ”kirjoittamaan auki” ja tulkitsemaan.

Käsitteiden taustalla olevat yhteiskuntakuvat ovat monessa suhteessa lähtökohdiltaan erilaiset. Siinä missä (putnamilainen) sosiaalisen pääoman käsite on mahdollista nähdä yrityksenä kuvata sellaista yhteiskunnallista ideaalitilaa, jossa toimiva kansalaisyhteiskunta rakentuu, voi elämänpolitiikkaa puolestaan pitää kuvauksena siitä riskeille alttiista yhteiskunnallisesta kontekstista, jossa elämme. Kumpikin käsite pohtii perimmiltään kuitenkin yksilön ja yhteiskunnan suhdetta. Se, että ne lähestyvät aktiivisen kansalaisuuden problematiikkaa jossakin määrin eri suunnista, tarjoaa mielestäni hedelmällisen ja mielenkiintoisen lähtökohdan aineiston tulkinnalle.

1.3 Tulkinnan avainkäsitteet

1.3.1 Sosiaalinen pääoma

Suomessa 'kansalaisen' käsite on historiallisesti nähty apolitisoituna. Sitä on pysähdytty tulkitsemaan lähes puhtaasti sivistyskansalaisuuden näkökulmasta. 'Kansalaisen' käsitehistoriaan perehtyneen Steniuksen mukaan debatointi-, agitaatio- ja neuvottelukykystä reformi-kansalaista ei ole Suomessa perinteisesti arvostettu eikä tästä syystä ole pidetty kansalaisen ideaalina. Tämän voisi mielestäni muotoilla niinkin, ettei *aktiivisuutta* ole meillä ollut tapana nähdä 'kansalaisen' käsitteen olemukseen itsestäänselvästi sisältyvänä attribuuttina. Toisaalta Stenius näkee 1800-luvulla alkaneen sivistys- ja siveellisyysohjelman olleen ”luomassa vahvaa kansalaisyhteiskuntaa, jossa on epätavallisen paljon sosiaalista pääomaa”. (Stenius 2003, 358-359.)

Steniuksenkin korostama sosiaalinen pääoma on viime vuosina noussut esille lukuisissa yhteyksissä. Yhteiskunnallisesti ja poliittisesti aktiivisen kansalaisen olemukseen sosiaalisen pääoman käsitteen on eri yhteyksissä liittännyt mm. Seppo Niemelä, joka johti vuosina 2003-2007 valtioneuvoston kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaa. Niemelän mukaan ”ei ole mitään syytä kiistää koululaisten tiedollisten saavutusten arvoa ja merkitystä. Tiedollinen pääoma on kuitenkin vain osa elämässä tarvittavia avuja. Yhtä tärkeä tai ehkä tärkeämpikin on sosiaalinen pääoma, millä nimellä kunnan kansalaisuutta nykyään kutsutaan.”(Niemelä 2004.)

Sosiaalisen pääoman käsite nousi sosiaalitieteiden piirissä käytyyn keskusteluun 1970- ja 1980-luvuilla James Colemanin ja Pierre Bourdieun toimesta. Laajempaan tietoisuuteen käsite tuli yhteiskuntatieteilijöiden piirissä yhdysvaltalaisen Robert D. Putnamin julkaistua työryhmänsä kanssa *Making Democracy Work*-tutkimuksensa. Siinä Putnam selittää Italian hallinnonuudistuksen onnistumisen alueellisia eroja erilaisilla sosiaalisilla ympäristöillä. Kansalaisyhteiskunnan aktiivisuus ja kansalaisten kiinnostus yhteisiin asioihin selitti Putnamin mukaan instituutioiden toimintakyvyn välisiä eroja. Sivilisoituneille alueille on tyypillistä mm., että ihmiset kuuluvat kansalaisjärjestöihin, seuraavat tiedonvälitystä ja ovat politiikassa asiasuuntautuneita

henkilökysymysten sijaan. Ihmiset myös luottavat toisiinsa, noudattavat lakia ja hallinto toimii. Perimmäinen selittäjä tällä myönteiselle asiantilalle on Putnamin mielestä runsas sosiaalinen pääoma. (Ruuskanen 2002, 6; Putnam 1993, 91-106.)

Italia-tutkimuksen jälkeen Putnam alkoi tutkia Yhdysvaltain yhteiskuntaelämän muutosta sosiaalisen pääoman näkökulmasta. Tutkimuksensa lopputuloksena Putnam katsoo osoittaneensa toisaalta sosiaalisen pääoman laajat positiiviset hyvinvointipoliittiset vaikutukset, mutta toisaalta tutkimuksesta kävi ilmi, että amerikkalaisen yhteiskunnan yhteistoiminnallisuus, kansalaisaktiivisuus ja sen mukana sosiaalinen pääoma ovat murenemassa. Tutkimusraportti *Bowling Alone* (2000) sai runsaasti huomiota ja viritti kiinnostusta sosiaaliseen pääomaan. (Ruuskanen 2002, 6-7.)

Putnam hahmottelee sosiaalisen pääoman perusluonnetta *Bowling Alone*-teoksessaan seuraavasti:

“Sosiaalinen pääoma viittaa yksilöiden välisiin yhteyksiin – sosiaalisiin verkostoihin ja niistä syntyviin vastavuoroisuuden ja luottamuksen periaatteisiin. Tässä mielessä sosiaalinen pääoma liittyy läheisesti siihen, mitä jotkut ovat kutsuneet ’kansalaishyveiksi’ [’civic virtue’]. Erona on, että ’sosiaalinen pääoma’ kiinnittää huomion siihen tosiasiaan, että kansalaishyveet ovat voimakkaimmillaan silloin kun ne saavat vahvistusta tiheissä vastavuoroisuuteen perustuvissa sosiaalisissa suhteissa. Yhteiskunnassa, jossa on lukuisia hyveellisiä, mutta toisistaan erillään olevia yksilöitä, ei välttämättä ole runsaasti sosiaalista pääomaa.” (Putnam 2000, 19; suomennos J.A.)

Putnam viittaa useissa yhteyksissä ranskalaisen Alexis de Tocquevillen *Democracy in America* -klassikkoon, joka on selvästi antanut virikkeitä hänen tulkinnalleen sosiaalisen pääoman merkityksestä (esim. Putnam 2000, 48, 337-338). Vuonna 1831 Yhdysvalloissa vierailleen de Tocquevillen kirjaamien havaintojen mukaan hallinto oli siellä äärimmäisen hajautettua, vailla holhoavaa keskusvaltaa ja byrokraattista hallintokoneistoa. Hän kiinnitti erityistä huomiota osavaltioiden hyvin itsenäiseen asemaan ja hämmästyttävän kukoistavaan kuntakulttuuriin. De Tocquevillen mukaan asiat olivat kuin antiikin Kreikassa: kaikki amerikkalaiset osallistuivat hänen mukaansa aktiivisesti osavaltionsa ja kuntansa asioihin. Amerikkalaiset olivat de Tocquevillen mielestä alinomaa toteuttamassa erilaisia yhteisiä projekteja, kuten vetämässä teitä, rakentamassa kirkkoja, perustamassa kouluja ja julkaisemassa uusia sanomalehtiä. (Ruuskanen 2003, 72-73; Wahlstedt 2006.)

Terminä sosiaalista pääomaa on käytetty talous- ja yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa satunnaisesti ainakin 1800-luvulta lähtien. Tuolloin se ymmärrettiin taloustieteessä kuitenkin eri merkityksessä kuin viimeisten parin vuosikymmenen aikana käydyssä keskustelussa. 1900-luvun alun amerikkalaisen progressivismin edustajat puolestaan käyttivät sosiaalista pääomaa kuvaamaan sosiaalisen vuorovaikutuksen, ystävyuden, sympatian ja hyvän tahdon merkitystä sosiaalisen toiminnan resurssina. (Ruuskanen 2003, 57.)

Sosiaalinen pääoma yhteiskuntien olemusta muokkaavana *ilmiönä* (olennaisilta osin siinä muodossa kuin mm. Putnam näyttää käsitteen tulkitsevan) on löydettävissä kuitenkin paljon aiempaakin. Esimerkiksi de Tocquevillenkin esille nostamat antiikin Kreikan polisten yhteisölliset käytänteet ja niiden taustalla oleva eudaimonistinen käsitys hyvästä elämästä muistuttavat perustaltaan Putnamin näkemystä sosiaalisesta pääomasta. Tämä näkyy mm. Aristoteleen käsityksessä valtion ja epävirallisen yhteisöllisyyden tehtävistä ja rajasta:

”Aristoteleen mallin mukaisen hyvän elämän olennaisiin piirteisiin kuuluu yhteisöllisyys: perheen, ystävyysuhteiden ja osallistumisen valtion elämän muotoihin ajatellaan olevan itsestään arvokkaita osia onnistunutta elämää. Valtion tehtäviin kuuluu siten tietenkin turvata kansalaisten mahdollisuus yhteisölliseen elämään: on rakennettava se institutionaalinen kenttä, jossa elämää hyväksi tekevät toiminnot voivat toteutua. Näitä instituutioita ovat itse poliittisen päätöksenteon laitokset, joiden rooli ei ole Aristoteleen teoriassa pelkästään instrumentaalinen vaan osallistuminen niihin on itsessään hyvää. Kommentoijat ovat kuitenkin jättäneet vähemmälle huomiolle lukuisat epäviralliset valtiollisen yhdessäolon muodot, kuten yhteisateriat, uskonnolliset juhlat, teatteriesitykset, urheilukilpailut, kuntoilutapahtumat ja muut vastaavat.”(Sihvola 1994, 137-138)

Samansuuntaisia äänenpainoja kuin Putnamilta on kuultu myös amerikkalaisen kommunitarismien edustajilta. Tämä selittyy ainakin osittain sillä, että tämän yhteisöllisyyden merkitystä korostavan moraal- ja yhteiskuntafilosofisen koulukunnan edustajat (kuten Alasdair McIntyre ja Martha Nussbaum), ovat saaneet ajatteluunsa merkittävässä määrin vaikutteita paitsi Aristoteleelta myös de Tocquevillelta (Siisiäinen 2000, 1; Sihvola 1994, 12-14; Ruuskanen 2003, 71).

Sosiaalisen pääoman suosiota yhteiskuntapoliittisessa ja -tieteellisessä keskustelussa voi Ruuskanen mielestä selittää käsitteen *näennäisellä* helppoudella: ”Ajatus suhdeverkostojen ja lähiyhteisön sosiaalisen tuen merkityksestä ihmisten toiminnan helpottajana sopii hyvin yhteen todellisuutta koskevan yleisen ajattelun kanssa.” Erilaiset poliittiset ryhmät ovat löytäneet Putnamin ajattelusta tukea omille

näkemyksilleen. Sillä on perusteltu sekä uusliberaaleja pyrkimyksiä kaventaa valtion roolia, että puolustettu hyvinvointivaltiota perustelemalla julkista kulutusta investointina sosiaaliseen pääomaan. (Ruuskanen 2003, 59.)

Putnamin perusteesin voi tiivistää ajatukseen, jonka mukaan ”yksilöiden välisellä aktiivisella vuorovaikutuksella ja sosiaalisilla verkostoilla on kykyä luoda ja ylläpitää vastavuoroisuuden normeja ja luottamusta, jotka edistävät yhteiskunnan toimintakykyä” (Ruuskanen 2003, 72-73). Putnam käyttää vaihdellen ja käytännössä monissa yhteyksissä toistensa synonyymeinä käsitteitä sosiaalinen pääoma, kansalaisaktiivisuus ja kansalaishyveet. Se, että hän kytkee samalla tavoin sosiaalisen pääoman yhteyteen myös mm. käsitteet sosiaalinen infrastruktuuri ja yhteisön infrastruktuuri, tekee hänen ajattelustaan tietyin osin vaikeasti ymmärrettävän.

Ruuskanen on väitöskirjassaan nostanut esille Putnamin sosiaalisen pääoman käsitteen käyttöön liittyvän ongelman, jonka taustalla on, että Putnam ”ei täsmennä, mitkä ovat sosiaalisen pääoman lähteitä, mitkä taas sen tuottamia lopputuloksia” (Ruuskanen 2003, 74). Käyttäessäni Putnamin sosiaalisen pääoman käsitettä oman tutkimukseni aineiston tulkinnan välineenä huomasin saman ongelman. Putnamia lukiessani minulle tuntui osittain jäävän epäselväksi, onko sosiaalisessa pääomassa ”putnamilaisittain” ensisijaisesti kysymys jostakin, joka edesauttaa yhteiskunnallista aktiivisuutta toteutumaan (esimerkiksi äänestämisen tai yhdistystoimintaan osallistumisen muodossa) vai onko yhteiskunnallinen toiminta sinällään sosiaalista pääomaa. Oma ratkaisuni oli sivuuttaa ongelman syvempi pohdinta tässä yhteydessä ja tulkita Putnamia hänen itsensä antamilla viitteillä sosiaalisen pääoman merkityksistä erilaisissa asiayhteyksissä.

Siisiäisen (2000, 5-6) mielestä keskeisin ongelma Putnamin ajattelussa on, että hän kaventaa kansalaisyhteiskunnan käsitteen koskemaan vain tietynlaista vapaaehtoista yhdistystoimintaa ja sivuuttaa (toisin kuin eri tavoin sosiaalisen pääoman käsitettä käyttävä Bourdieu) eri intressiryhmien väliset konfliktit tarkastelustaan. Tästä syystä hän ei kiinnitä huomiota (ainakaan riittävästi) sellaiseen yhteiskunnalliseen toimintaan, joka kritisoi vallitsevaa konsensusta ja poliittisia arvoja. Toisaalta Putnam ei kykene tulkitsemaan median ja vaihtoehtoisten kommunikaatiomuotojen roolia yhteiskunnallisessa kanssakäymisessä. Esimerkiksi ”virtuaalisen sosiaalisen pääoman”

(lähinnä internetin) olemus, luonne ja merkitys näyttää avautuneen hänelle melko kapeasti (ks. luku 2.4.2).

Putnamin sosiaalisen pääoman käsite tarjoaa edellä esitystä kritiikistä huolimatta toimivan käsitteellisen välineen tulkita abiturienttien kirjoitelmista välittyviä näkemyksiä aktiivisesta kansalaisuudesta. Putnamin vahvuutena on mielestäni pyrkimys hahmottaa kansalaisvaikuttamista näkökulmista, jotka ovat perinteistä yleensä vaalidemokratiaan keskittyvää tarkastelua laaja-alaisempia ja monipuolisempia. Tähän liittyy hänen yrityksensä analysoida niitä olosuhteita, joissa runsas sosiaalinen pääoma todellistuu, ja sen myötä aktiivisen kansalaisuuden perusedellytyksiä. Putnamin sosiaalisen pääoman käsitteen käyttäminen tutkimusaineiston ”tulkinta-avaimena” avaa mahdollisuuden etsiä yhteyttä nuorten aktiivista kansalaisuutta koskevien näkemysten ja opetussuunnitelmassa siitä esitetyn normatiivisen tulkinnan välille.

1.3.2 Elämänpolitiikka

Elämänpolitiikka muistuttaa käsitteenä monessa suhteessa sosiaalista pääomaa. Ei niinkään merkityksensä eikä pelkästään yhteiskuntaan ja yhteiskuntatieteeseen liittyvien käyttöyhteyksiensä takia kuin moniulotteisuudessaan, suosiossaan ja epämääräisyydessään. Sosiaalisen pääoman tapaan myös elämänpolitiikka on *ilmiönä* vanhempi kuin terminä. Roosin ja Hoikkalan (1998, 9) mielestä ”tietyissä mielessä kaikki elämänfilosofia ja keskustelu hyvästä ja oikeasta elämästä, jota on käyty sitten Aristoteleen päivien, on ollut elämänpolitiikkaa”.

Elämänpolitiikka-käsitteen isänä pidetään sosiologi Anthony Giddensia. Hänen mukaansa elämänpolitiikka on yksinkertaisesti ”elämää koskevien päätösten politiikkaa”. Hieman tarkemmin määriteltynä elämänpolitiikka käsittää Giddensille ”poliittiset kysymykset, jotka nousevat itsensä toteuttamisen (*self-actualisation*) prosesseista jälkitraditionaalisissa yhteyksissä, joissa globalisoituvat vaikutukset tunkevat syvälle minän refleksiiviseen projektiin ja kääntäen, jossa itsensä toteuttaminen (*self-realisation*) vaikuttaa globaaleihin strategioihin.” (Giddens 1991, 214-215.)

Giddensin eräessä toisessa tekstissä muotoilema esimerkki konkretisoi elämänpolitiikan käsitettä ja tekee sen ymmärrettäväksi yhteiskunnallisessa asiayhteydessään:

”Yksilön arkipäiväisellä toiminnalla on tänään maailmanlaajuiset seuraamuksensa. Esimerkiksi päätökselläni ostaa nimenomaan jokin tietty vaatekappale tai juuri määrättyjä ravintoaineita on moninaiset globaalit seuraamuksensa. Sen ohella, että päätökseni vaikuttavat jonkun toisella puolella maailmaa asuvan toimeentuloon, ne voivat osaltaan nopeuttaa ekologista rapautumista, millä on taas potentiaalisia seurauksia koko ihmiskunnalle. Tämä vahva ja kiihtyen voimistuva keskinäisyhteys arkisten tapahtumien ja globaalien seuraamusten välillä sekä sen käänttöpuoli – globaalitason järjestysten vaikutus yksilön elämään – muodostavat uuden työjärjestyksen avainkysymyksen.”(Giddens 1995, 85)

Elämänpolitiikan moniulotteisuutta ja samalla jonkinasteista epämääräisyyttä kuvastaa, että se on nähty eräänlaisena kehyksenä tai kokoavana periaatteena mm. seuraaville ongelma-alueille tai käsitteille: alapolitiikka, arki, elämäkerta, elämänhallinta, itsekuuri ja tulevaisuussuuntautuminen (Roos & Hoikkala 1998, 9). Myös puhe ns. uudesta politiikasta, jota on käytetty kuvaamaan uudenlaisia ja epätavanomaisia poliittisen osallistumisen muotoja, on samaistettavissa elämänpolitiikan käsitteeseen (ks. esim. Hellsten 2003, 62-64). Näin moniulotteisesti tulkittuna elämänpolitiikan ydin ei kuitenkaan selkene, jollei käsitteen alaa tarkenneta. Vaikka itsensä kehittäminen ja elämänhallinta tuntuvat Giddensin yllä esittämän määritelmän valossa elämänpolitiikan peruspiirteiltä, eivät ihmisten arkiset päätökset yksilöinä ole ensisijaisesti elämänpolitiikkaa. Hoikkala ja Roos (2000, 24) paikantavat elämänpolitiikan ”yksilön itsehallinnan ja perinteisen valtiollisen politiikan väliselle harmaalle alueelle”.

Ulrich Beckin luoma *alapolitiikan* käsite nousee jossakin määrin tässä tutkimuksessa esille giddensiläisen elämänpolitiikan rinnalla. Olen kuitenkin pääsääntöisesti ”alistanut” Beckin tulkinnat alapolitiikasta jälkimodernina politiikan muotona Giddensin elämänpolitiikan käsitteelle. Vaikka Beck korostaakin enemmän maailman rakentumista riskeille ja niiden muutokselle ja Giddens enemmän valintojen ja refleksiivisyyden merkitystä, ovat heidän käsityksensä elämänpolitiikan käsitteen näkökulmasta tulkittuina olennaisilta osiltaan varsin yhteneväiset (Roos & Hoikkala 1998, 12).

Beckin alapolitiikka/elämänpolitiikka-tulkinta kytkeytyy hänen kirjoituksiinsa *riskiyhteiskunnasta*, jonka yhteydessä hän puhuu voimakkaassa sävyssä mm. ”vaarojenhallinnan vuosisatavirheestä”. Sen mukaisesti ”meitä uhkaavat vaarat ja niitä hillitsemään pyrkivät turvallisuuspaukukset kuuluvat eri vuosisadoille” (Beck 1990, 17).

Beck näkee tässä mielessä jälkimodernille tyypillisenä, että ”yksilöt joutuvat lisääntyvässä määrin näkemään, tulkitsemaan ja käsittelemään omina asioinaan ne mahdollisuudet, uhkat ja vaikeat elämäkerralliset valinnat, jotka oli aiemmin mahdollista ratkaista perhe- ja kyläyhteisössä tai tukeutuen yhteiskuntaluokkaan tai -ryhmään”. Uudessa tilanteessa yksilö ei Beckin mukaan löydä turvaa edes itsestään: ”Eikä edes yksilön minä enää ole vanha tuttu yksiselitteinen tukipiste, vaan fragmentoitunut erilaisiksi keskenään ristiriitaisiksi minädiskursseiksi.” (Beck 1995, 20.)

Beckin kuvaamassa riskiyhteiskunnan maailmassa elämänpolitiikka on Roosin ja Hoikkalan mukaan keskeinen väline: ”Meidän on yhä enemmän ohjattava elämäämme sen mukaan, miten vähentäisimme erilaisia uhkatekijöitä.” Elämänpoliittiset ratkaisut voidaan erotella sen mukaan, onko toiminnan tavoitteena vaikuttaa yleiseen riskitasoon (esim. vähäpäästöisemmän auton hankkiminen ”ilmastotekona”) vai onko kyseessä yksilön henkilökohtainen suojautuminen uhalta (esim. auringonoton välttäminen). (Roos & Hoikkala 1998, 12-13, 15.)

Toimintakyvyn käsite liittyy kiinteästi elämänpolitiikkaan. Elämänpolitiikka voidaan itse asiassa tulkita yksilön toimintakyvyn turvaamiseksi ja kehittämiseksi postmodernissa tilanteessa, jossa yksilöllistyminen merkitsee ”teollisen yhteiskunnan varmuuksien hajoamisesta johtuvaa pakkoa löytää ja keksiä uusia varmuuksia itselle ja muille”. Toiskallio (2001, 452-453) määrittelee toimintakyvyn ”valmiudeksi toimia luovasti, kehittävästi ja vastuullisesti tehtävissä, tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille ovat ominaisia muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat ja henkilökohtaisen vastuun otto.” Yhtenä kansalaisyhteiskunnan keskeisenä tehtävänä on mielestäni juuri kehittää opiskelijoiden yhteiskunnallisia toimintavalmiuksia Toiskallion kuvaamassa yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Elämänpolitiikan käsitettä on arvioitu myös kriittisesti. Giddensin 1990-luvun tuotantoa analysoineen Heiskalan (1998, 123-125) arvio on tyyli: ”Elämänpolitiikka on Giddensin ohjelman eniten lukijoiden toiveita virittänyt ja lähimmässä tarkastelussa heikoimmaksi osoittautunut kohta.” Hän pitää käsitettä pohjimmiltaan naiivina ja Giddensin ajattelua siihen liittyen epärealistisena. Samalla hän tosin kiittelee Giddensia siitä, että tämä

”piirtää suuren kartan modernin maailman ongelmista ja etsii diskursiiviseen demokratiaan ja elämänpolitiikkaan liittyvissä pohdinnoissaan myös tietä kohti ongelmien ratkaisua.”

Tämän tutkielman kannalta olennaisempaa elämänpolitiikan kritiikkiä on esittänyt Ahonen (2004, 124), joka arvioi kriittisesti elämänpolitiikkaa osallistumisen vaikuttavuuden näkökulmasta. Hänen mukaansa elämänpoliittisiksi luokiteltavien yhdistysten, liikkeiden ja hankkeiden tarkoitukset ovat usein siinä määrin rajattuja, ettei niillä ole mahdollisuuksia vaikuttaa suurten yhteisten ongelmien ratkaisemiseen. Jollakin ”vegaaniryhmällä tai skeittikimpalla” ei ole Ahosen mielestä paljon merkitystä esimerkiksi syrjäytymiseen tai kärjistyneisiin etnisiin ristiriitoihin liittyvissä ongelmatilanteissa. Ahonen viittaa Richard Topfiin, joka on selittänyt elämänpolitiikan suosion johtuvan mentaliteetin muutoksesta: ”Uusi hedonistis-ekspressiivinen sukupolvi haluaa olla esillä ja äänessä eikä vain äänestää.”

Elämänpolitiikan lähtökohdissa painottuvat valinnanvapaus, yksilöllistyminen ja traditioista vapautuminen. Hoikkalan ja Roosin (2000, 25) mukaan elämänpolitiikan tärkein kohde on kaikista individualismiin viittaavista korostuksista huolimatta kuitenkin yhteisöllisessä ulottuvuudessa. He kuvaavat tätä ulottuvuutta ”samoiluna” toisaalta yksilön ja yhteiskunnan, toisaalta yksilön ja valtion välisellä alueella. Tässä suhteessa elämänpolitiikka ulottautuu alueelle, joka on ollut tyypillisemmin yhteisöllisyyttä avoimemmin korostavien Putnamin kaltaisten sosiaalisen pääoman edustajien ja kommunitaristien kiinnostuksen kohdetta. Aktiivisen kansalaisuuden ja kansalaisvaikuttamisen peruskysymykset liittyvät juuri tälle samalle yksilön, yhteiskunnan ja valtion väliselle alueelle. Elämänpolitiikan käsitteen käyttö täydentääkin tutkimuksen peruskysymyksistä avautuvaa kokonaiskuvaa olennaisella tavalla. Samalla se myös ”tilkitsee” niitä aukkoja, joita sosiaalisen pääoman rajallisuus tutkimuskäsitteenä tulkintaan jättää.

2. Osallistuminen ja vaikuttaminen abiturienttien teksteissä

2.1 Vaalidemokratia kansalaisvaikuttamisen kenttänä

2.1.1 Äänestäminen aktiivisen kansalaisen kriteerinä

Vaaleihin osallistuminen näyttää tutkimusaineistoni valossa olevan abiturienteille se toimintakenttä, johon aktiivinen kansalaisuus tyypillisimmin liitetään. Äänestäminen mainitaan kirjoitelmissa lähes poikkeuksetta ja enimmäkseen se on myös mainittu ensimmäisenä. Se, johtuuko tämän vaikuttamiskentän nostaminen ensisijaiseksi tietoisesta valinnasta, jota on edeltänyt erilaisten vaikutuskanavien merkityksen analysointi tai vertailu, ei käy tutkielmista ainakaan suoranaisesti ilmi. Monesta kirjoitelmasta syntyy kuitenkin vaikutelma, että vaalit nyt ovat vain sattuneet tulemaan ensimmäisenä kirjoittajan mieleen, kun on pitänyt pohtia vaikuttumiskeinoja. Sekin kertoo jotain vaalien ja sitä kautta edustuksellisen demokratian merkityksen korosteisesta roolista. Jotain merkitystä voi olla myös tutkimusaineiston keruun ajoittumisella vuoden 2006 presidentin vaalien kampanjoinnin alkuvaiheisiin. Tässä suhteessa on merkillepantavaa, että tutkimukseen osallistuneille abiturienteille nämä (tuolloin vielä tulevat) vaalit olivat ensimmäiset vaalit, joihin he saivat osallistua.

Vaalit näyttäisivät tutkimusaineiston määrällisen ja pintatason tarkastelun perusteella nousevan abiturienttien näkökulmasta ensisijaiseksi vaikuttamisen kentäksi. Yksi suhtautumiseen vaikuttava tekijä on, missä määrin nuorten omilla perheillä tunnetaan kiinnostusta poliittiseen vaikuttamiseen. Yleinen, tutkimuksistakin tukea saava käsitys on, että perheen merkitys poliittisen sosialisoinnin kannalta on ohentunut. Vähäisintä kiinnostus politiikkaan on tutkimusten mukaan ollut 1970- ja 1980-luvulla syntyneiden ikäryhmien kasvuympäristössä. (Wass 2006.)

Kirjoitelmissa on varsin vähän viittauksia perheen, suvun ja ystäväpiirin vaikutuksiin suhtautumisessa äänestämiseen. Tästä syystä primääriyhteisön vaikutusta nuorten poliittiseen sosialisointiin ei ainakaan oman tutkimusaineistoni perusteella voi

analysoida kovin syvällisesti. Ainoastaan yhdessä kirjoitelmassa kuvataan politiikan seuraamisen ja sen myötä osallistumisen tradition välittymistä sukupolvelta toiselle:

”Itse olen jo pienestä pitäen seurannut vaaleja ja valinnut sieltä oman suosikkini. - - Itse aion jatkossakin jatkaa jo lapsena alkaneita perinteitä ja valita oman suosikkini vaaleissa. Nyt voin olla jo mukana äänestämässä. (Nr. 56n)

Vaalien seuraaminen näyttäisi kuvauksen perusteella olevan yhteinen, koko perhettä yhdistävä traditio, joka on alkanut jo kirjoittajan varhaisessa lapsuudessa. Vaikka varhaissozialisaation merkitystä ei nykytutkimuksen mukaan tulisi ylikorostaa, on tällaisella asetelmalla varmasti yksilön poliittisen sosialisoinnin kannalta olennainen merkitys. Tilanne on sosialisoinnin suhteen interaktiivinen; myös lapset sosiaalistavat vanhempiaan. Perinne ja vanhemmat eivät kuitenkaan enää ole vahvimmin muotoilemassa nuorten maailmaa, vaan media, kulttuurintuotanto ja nuorisokulttuurit. (Berndtson 1994, 108-109; Raitanen 2001, 188-190.)

Kirjoittaja näyttää korostavan vaaleihin liittyvää viihteellistä ja kilpailullista elementtiä, joka tekee niistä mielenkiintoisen seurattavan samassa mielessä kuin urheilu- tai laulukilpailu. Äänestysikä tekee tilanteesta aiempaa merkityksellisempää tekemällä osallisuudesta vaaleihin konkreettisen. Mutta voiko äänestämistä verrata tässä kontekstissa esimerkiksi jalkapalloveikkaukseen tai puhelinäänestykseen Eurovision laulukilpailuissa? Toisin sanoen: tuleeko kirjoittajasta (politiikan) ”penkkiurheilija” vai toiminnallisella tasolla aktiivinen osallistuja?

Motivoituminen äänestämiseen näyttäisi kytkeytyvän täysi-ikäisyyden avaamiin uusiin mahdollisuuksiin omakohtaiseen vaikuttamiseen yleisemminkin:

”Itse olen ainakin innoissani mahdollisuudesta päästä antamaan ääniä. Lähestyttäessä aikuisuutta monet muuttuvan aktiivisemmiksi, koska erilaiset portit aukeavat ja yleinen kiinnostus kasvaa. Jos kaikki jatkuu vähintään samalla tavalla kuin nyt, suuria ongelmia tuskin tulee.” (Nr. 5n)

Optimistinen suhtautuminen näyttää loppukaneetin perusteella ulottuvan äänestämisen ohella myös tulevaisuuteen yleisesti. Mielenkiintoiseksi tämän toteamuksen tekee se, että juuri vastaavanlainen kehitysoptimismi on monien muiden kirjoittajien kohdalla merkinnyt päätymistä äänestysaktiivisuuden merkityksen vähättelyyn (tästä luvussa 1.1.2).

Monissa kirjoitelmissa vaalit nähdään itsestäänselvyytenä, joiden luonnetta tai merkitystä vaikutuskanavana ei sen enempää pohdita. Suhtautuminen niihin ja politiikkaan yleisemminkin on tällöin usein oppikirjamaista: politiikka nähdään yhteiskunnallisena keskusteluna sekä osallistumisena vaaleihin ja luottamustehtäviin. Tällainen konventionaalinen politiikka-käsitys unohtaa tai jättää tietoisesti syrjään muut osallistumisen tavat. Nuorten suhtautumista äänestämiseen tutkineen Hellstenin mukaan konventionaalisen suhteutumistavan omaavat näyttävät sisäistäneen eräänlaisen normatiiviseen politiikka-käsityksen, joka muokkaa heidän käsityksiään myös poliittisesta osallistumisesta. (Hellsten 2003, 73-74.)

”Itseäni ei houkuttele aktiivisten protestoivien idealistien toimintatavat, mutta toisaalta en yhdy pienen merenneidon hiljaisuuteenkaan. 18-vuotta täyttäneenä tulen sovittelemaan itseäni äänestyskoppiin ja tuolloin aloittamani äänestysperinne tulee näillä näkymin toistumaan aina tilaisuuden koittaessa.” (Nr. 11n)

Kirjoittajan näkemys politiikasta on luokiteltavissa konventionaaliseksi. Hänen ilmaisunsa välittävät äänestämisestä kuvan aktiivisena toimintana, jota vastoin äänestämättä jättäminen näyttäytyy symbolisesti ’hiljaisuutena’. Äänestäminen on hänelle eräällä tavalla ”oikeaa” politiikkaa; muulla tavoin ’aktiiviset’ ovat ’protestoivia idealisteja’, joiden toimintatapoja hän pitää itselleen vieraina.

Kaikki kirjoittajat eivät pidä äänestämistä erityisenä yhteiskunnallisen aktiivisuuden osoituksena. Aktiivisen kansalaisen kriteereihin halutaan sisällyttää muitakin osallistumistapoja, vaikka samalla kirjoittajat sijoittavat itsensä aktiivisen kansalaisuuden ulkopuolelle:

”Vaikka kuinka tahtoisin en ole sellainen [aktiivinen] kansalainen. Toki minua kiinnostavat minua ja muita koskevat asiat, mutta usein jätän mielipiteenilmaisun muiden tehtäväksi. Ainoat vaikutuskanavat, joita käytän ovat normaali keskustelu ja *äänestäminen*.” (Nr. 9n)

”Sanokaa minua laiskaksi, mutta yleisönosastokirjoituksetkaan eivät kiinnostavuudestaan tai provosoivasta sävystään huolimatta herätä minussa haluja vastineen laatimiseen. Mielenosoitukset eivät tunnu kiinnostavan. Kuinka sitten olisin aktiivinen kansalainen ja vaikuttaisin yhteiskunnallisiin asioihin muuten kuin *äänestämällä*?” (Nr. 40m)

”Minun paikkani on olla passiivinen tarkkailija, joka *äänestää*, kuuntelee muiden mielipiteitä ja ajatuksia ja yrittää pohtia mutta joka ei vaivaa pientä päätään liian monimutkaisilla asioilla.” (Nr. 55m)

Lainauksista voi käänteisesti löytää näiden kirjoittajien käsityksen aktiivisesta kansalaisuudesta. Se näyttäisi merkitsevän kirjoittajille sellaista toimintaa, jossa ei tyydytä tarkkailemaan asioita sivusta tai ”pelkästään” äänestämään. Keskusteluun

osallistuminen ja oman mielipiteen esilletuominen ovat aktiivisen kansalaisen keskeisiä tunnusmerkkejä. Kirjoittajat tunnustavat, etteivät täytä aktiivisen kansalaisen kriteereitä, vaikka äänestävätkin. Se, miksi näin on, jää epäselväksi.

Monille nuorille näyttää muidenkin tutkimusten perusteella olevan tyypillistä äänestämisen kokeminen *itsearvoiseksi* osallistumiseksi. Äänestämistä ei koeta tällöin niinkään keinona jonkin asiantilan saavuttamiseksi (mikä on tyypillistä perinteisen puoluepoliittisen eturyhmäajattelun ohjaamalle äänestämislle), vaan sitä ohjaa äänestämistä *tekona sinänsä* painottava asennoituminen. Viimeisessä yllä esitetystä lainauksessa nousee esille osallistumisen osaamiskynnys ('liian monimutkaiset asiat'), joka on iso haaste aktiiviselle kansalaisuudelle. (Lundbom 2003, 86; Wass 2003, 142.)

Lundbomin mukaan nuorten osallistumiseen vaikuttaa olennaisesti sisäisen kansalaispätevyyden kokeminen. Jos käsiteltävä asia tuntuu liian vaikealta, kokemus oman aseman ”pienuudesta” korostuu. Pelkästään yhteiskunnallisissa ja poliittisissa yhteyksissä käytettävä kieli voi nousta esteeksi osallistumiselle – ”on vaikea kokea osallisuuden tunnetta, jos ei saa kunnolla käsitystä siitä, mistä puhutaan tai mitä olisi tarkoitus olla tekemässä.” Erityisesti erilaisten ideologioiden ja mielipiteiden keskinäinen erottaminen voi tuntua vaikealta. (Lundbom 2003, 87; 2006, 11.)

Äänestämiseen kielteisesti suhteutuvien abiturienttien määrä on omassa aineistossani marginaalinen. Tämä vastaa myös laajemmista tutkimuksista syntyvää kuvaa nykynuorten suhtautumisesta äänestämiseen: nuorison selkeän enemmistön mielestä äänestämällä voi vaikuttaa. Välittömästi vuoden 2003 eduskuntavaalien jälkeen toteutetussa tutkimuksessa, jonka Suomen Gallup toteutti Nuorisoasian neuvottelukunnan toimeksiannosta, lähes 90 % oli tätä mieltä. Tästä huolimatta tutkimus osoitti, että nuorten (18-24-vuotiaat) ja varttuneemman aikuisväestön (55-69-vuotiaat) äänestysaktiivisuudessa on noin 20-30 prosentin ero jälkimmäisten eduksi. (Nurmela & Pehkonen 2003, 16; Wass 2006). Nuorten alhaisempi äänestysaktiivisuus on tosiasia, mutta kasvaako aktiivisuus iän myötä vai ennustaako nuorten ikäluokkien äänestyskäyttäytyminen tulevaa?

2.1.2. Äänestämättä jättäminen: passiivisuutta vai poliittinen kannanotto?

Wass (2003, 140-141) on löytänyt vuoden 2003 eduskuntavaaleja koskevan laajan tutkimusaineiston pohjalta kolme ulottuvuutta nuorten äänestysikäisten äänestämättä jättämiselle: *välipitämättömyyden*, *edustuksellisen demokratian kyseenalaistamisen* sekä *epätietoisuuden*. On mahdollista, että näkemys, joka kirjoitelmissa tuntuu hahmottuvan epätietoisuutena poliittisista vaihtoehdoista ja vaikuttamisesta yleisemminkin, johtuu joidenkin kirjoittajien kohdalla tosiasiasa haluttomuudesta hankkia tietoa; siis viime kädessä välipitämättömyydestä. Wassin mukaan epätietoisuuteen vetoaminen saattaa osittain toimia eräänlaisena esiyymmärryksen välineenä, vaikka passiivisuuden syyt saattaisivat olla todellisuudessa muualla.

Aineistonkeruuni tapahtui vuoden 2005 lopussa, jolloin presidentinvaaleihin oli aikaa vain pari kuukautta ja ne olivat tästä syystä laajasti esillä eri medioissa. Muutamat kirjoittajat pohtivat äänestämistä tässä ajankohtaisessa tilanteessa:

”Itselleni vaikuttaminen on aika kaukainen asia. Nyt presidentinvaalien aikaan äänioikeudelleni voi olla käyttöä, mutta oma suhtautumiseni on hieman vaisu. En koe ääntäni merkittäväksi ja laiskuuden takia saattaa ääni hyvinkin jäädä antamatta. Ehkäpä eduskuntavaalien suurempi merkittävyys saattaisi ajaa minut vaaliuurnille, kynnyks on kuitenkin melko korkea.” (Nr. 40m)

Kirjoittajan kokemus ’vaikuttamisesta kaukaisena asiana’ tulee mielestäni ymmärretyksi pikemmin ”henkisenä” kuin ajallisena etäisyytenä politiikkaan ja poliittiseen osallistumiseen. Hän näkee äänioikeudellaan olevan mahdollisesti ’käyttöä’, mutta ei suoranaisesti hänelle itselleen. Kirjoittaja kokee äänestämisen olevan ikään kuin jonkin tai jonkun muun intressissä. Tämä on kuitenkin ristiriidassa hänen oman kokemuksensa ja suhtautumisensa kanssa. Kirjoittaja tiedostaa kuitenkin eduskuntavaalien suuremman merkityksen presidentinvaaleihin verrattuna.

Kirjoittaja laskelmoi tilannetta panos-tuotosnäkökulmasta: ääni kannattaa antaa, jos kokee sillä olevan merkitystä. Jollei, ei kannata vaivautua. Joka tapauksessa kynnyks lähteä äänestämään on hänelle korkea. Vaikka kirjoittajalle kysymys vaaleihin osallistumisesta ei ole täysin yhdentekevä, on hänen suhtautumisensa melko välipitämätöntä. Kirjoittaja näyttäisi kuuluvan siihen vähemmistöön suomalaisten nuorten joukossa, joiden mielestä äänestämällä ei voi vaikuttaa siinä määrin, että äänestäminen tekona ”maksaisi vaivan”. Lundbom (2003, 86) tiivistää kielteisestä

kokemuksesta nousevan suhtautumistavan osuvasti: ”Ymmärrettävästi oman äänen roolin kokeminen marginaaliseksi ei lisää äänestysinnostusta”.

Seuraavan kirjoittajan tekstin voi kuvitella kriittisenä kommenttina edellä lainatussa kirjoitelmassa esille tuodulle asenteelle:

”Äänestäminen on ehkä laiskin keino osallistua yhteiskunnan toimintaan. Kerran parissa vuodessa äänestämässä käymisen ei pitäisi olla kovin raskasta, mutta joitakin eivät yhteiskunnalliset asiat jaksa kiinnostaa senkään vertaa. - - Varsinkin niille, jotka eivät viitsi ottaa vastuuta, Suomi on ihanteellinen maa asua. Miksi kantaa vastuuta mistään, kun muut tekevät sen kuitenkin minun puolestani. Harmittavaa, että tällaisiakin ihmisiä on, koska he ovat vain turhana taakkana työssäkävien harteilla.” (Nr. 31n)

Kirjoittajan sävy on sekä moralistinen että ironinen. Hän pitää äänestämättömyyttä pelkästään ’laiskuudesta’ johtuvana, mutta liittää äänestämisen toisaalta yleisempään vastuun ottamiseen. Kirjoitelmassa ironisoidaan ainakin rivien välistä hyvinvointivaltiota, joka kirjoittajan mielestä näyttäisi tarjoavan halukkaille mahdollisuuden välttää vastuun. Hän samaistaa äänioikeuden käyttämisen ja ’työssäkäymisen’, muttei perustele mihin hän johtopäätöksensä perustaa. Joka tapauksessa asenne vaikuttaa tässä suhteessa lähinnä ”sosiaalirasistiselta”.

Kirjoittaja tuntuu pitävän äänioikeutta ensisijaisesti velvollisuutena. Tällaiselle velvollisuusajattelulle on tyypillistä äänestämisen pitäminen itseisarvona; sitä ei ensisijaisesti nähdä keinona saavuttaa jokin asiantila. Äänestämisen pitäminen velvollisuutena perustuu käsitykseni mukaan yleensä konventionaalille politiikka-käsitykselle, jossa politiikka rajautuu ensisijaisesti äänioikeuden käyttämiseen. Vaikka yhteiskunnallisen aktiivisuuden perusnormina voitaneenkin pitää demokraattisten oikeuksien käyttämistä, on ajatus äänestämistä velvollisuutena ristiriidassa toisen liberaaleille demokratioille keskeisen normin, vapaaehtoisuuden kanssa. Sen perusteella yksilöllä tulisi olla vapaus valita, missä määrin hän haluaa ottaa osaa yhteiskunnalliseen toimintaan. Ketään ei voi määrätä äänestämään tai muulla tavoin osallistumaan. (Hellsten 2003, 74; Lundbom 2003, 86.)

Vuoden 2003 eduskuntavaaleja koskevan nuorisotutkimuksen perusteella selvästi yli puolet äänestämättä jättäneistä nuorista oli sitä mieltä, että äänestäminen on turhaa, koska asiat hoituvat muutenkin kohtuullisen hyvin (Nurmela & Pehkonen 2003, 55).

Tämä peruste äänestämättömyydelle löytyi myös omasta tutkimusaineistossani, jossa se esitettiin yleisellä tasolla, ei-omakohtaisena pohdintana:

”Asiat tuntuvat olevan hyvinvointivaltiollamme jopa niin hyvin, etteivät varsinkaan nuoret ikäluokat koe tarpeelliseksi osallistua poliittiseen toimintaan saati edes äänestää.” (Nr. 21m)

Paakkunainen (2006, 126) viittaa Habermasin ajatukseen hyvinvointivaltion patologisista osallistumisongelmista maailmassa, jossa luotetaan systeemin ja markkinoiden kykyyn hoitaa asiat. Hänen mukaansa nuorilta puuttuu toiminnallinen ja politiikan ajankohtaisia merkityksiä tunnistava ote reaalipolitiikan agendaan tai hyvinvointipalveluihin ja niiden kehittämiseen. Hyvinvointivaltio näyttäytyy nuorille markkinoihin ja palvelubyrokraatiaan kytkeytyvässä viitekehyksessä, minkä johdosta hyvinvointivaltion taustalla oleva poliittinen perintö jää siirtymättä.

Se, että hyvinvointiyhteiskunnan instituutioiden muutos ja niiden legitimaatio nojaavat keski-ikäisten ja kollektiiveissaan aktiivisten miesten ”kolmikanta-puhetapaan”, vieraannuttaa nuoria hyvinvointivaltion taustalla olevasta perinnöstä (Paakkunainen 126). Ahosen mukaan tämä vieraantuminen selittyy historiallisen ulottuvuuden puuttumisella sukupolvien välisestä dialogista. Historiallisen identiteetin rakentumista käsittelevässä tutkimuksessaan hän on päätenyt nuorten hyvinvointivaltiokuvan suhteen tulkintaan, jonka mukaan ”kansankoti” tuntuu merkitsevän nuorille joukkoa ajattomasti olemassa olevia omien mahdollisuuksien ehtoja, ei niinkään yhteisön historiallista projektia. Ahosen mielestä nykynuorille ”hyvinvointi on lähinnä yksilön nautintaoikeus, ei yhteiskunnallinen hanke”. (Ahonen 1998, 131.) Seurauksena tästä on välinpitämättömyys, joka ilmenee mm. äänestämättömytenä.

Osalla kirjoittajista sävy on hyvin ironinen ja/tai kyyninen heidän pohtiessaan äänestämisen mielekkyyttä (tai mielettömyyttä). Tällaisen tyylin tavoittelu vaikuttaa joidenkin kirjoittajien kohdalla olleen tietoista yritystä rakentaa ensisijaisesti kielellisesti toimiva ja ehjä kokonaisuus. Tästä syystä tekstien tulkinnassa pitää noudattaa tiettyä varovaisuutta.

”Saamattomien vetelehtijöiden joukko-osastoksi kuvitellun nukkuvien puolueen nuorisajaoston rivit ovat todellisuudessa kirjavammat: lukiolaisille syydetystä informaatiosta ja täysi-ikäisyydestään huolimatta monet heistä eivät ole ehtineet kiillottaa poliittista kantaansa näyttelykuntoon ja jättävät vaaleissa äänensä lepäämään. Tällaisessa tapauksessa äänestämättä jättäminen osoittaa nuorelta huomattavasti kypsempää ajattelua kuin perjantaibingo uurnan äärellä tai Toni Ankan ja Aku Halmeen päästäminen eduskuntaan.

Kruunalle piirtyy kuitenkin päättämättömyydelle vastakkainen näkökulma: nuoria idealisteja kalvava epäily, ellei peräti varmuus, demokratian saamattomuudesta” (Nr. 11n)

”On otettava erityisesti huomioon sana ”yrittää” [vaikuttaa], sillä sitä äänestäminen pohjimmiltaan on. Vähemmästäkin turhautuu, kun suurin osa kansalaisista ei ole järjen jättiläisiä, vaan heikkopäitä, jotka antavat äänensä väärälle ehdokkaalle. Näin todelliset, rautaiset arvot jäävät unholaan emmekä me viisaat voi muuta kuin vähemmistönä alistua kohtaloomme. Se kertoo kaiken äänestämisen mielekkyydestä.” (Nr. 49m)

Edellä lainatuissa kirjoitelmissa äänestämättömyyttä perustellaan kummassakin kansalaispätevyyteen liittyvällä problematiikalla. Ylemmässä lainauksessa nuorten äänestämättömyyden perusteeksi nostetaan epä tietoisuus. Äänestämättömyys tässä tilanteessa on ’kypsempää ajattelua osoittavaa’ kuin äänestäminen. Jälkimmäisessä puolestaan kansalaispätevyys nähdään itsetietoisien elitistisesti: ’viisas vähemmistö’ ei pääse vaikuttamaan ’heikkopäisen’ enemmistön äänestäessä ’väärä ehdokkaita’. Kumpikin kirjoittaja kyseenalaistaa äänestämisen mielekkyyden, viime kädessä demokratian toimivuuden.

Siinä missä ensimmäinen kirjoittaja voitaisiin sijoittaa Wassin äänestämättömyyden syiden luokittelussa ryhmään epä tietoiset, on jälkimmäisen kirjoittajan käsitys tässä suhteessa erikoinen: hän kieltää äänestämisen mielekkyyden muiden, itse asiassa kansalaisten enemmistön, ”heikon kansalaispätevyyden” takia. Vaikka kirjoittajat kyseenalaistavat edustuksellisen demokratian, joka asenteena selittää äänestämättä jättämisen, ei äänioikeuden käyttämättä jättäminen ole heille toisaalta teko, joka tehtäisiin suoranaisena poliittisena kannanottona.

Aineistossani on ainoastaan yksi kirjoitelma, joka sisältää suoran viittauksen äänestämättömyyteen protestina edustuksellista demokratiaa vastaan:

”Oli aika, jolloin ajattelin, että ainoa keino vaikuttaa oikeasti on räjäyttää itsensä ja kaverinsa keskellä katu ruuhka-aikana. Sitten, kesken erään mustavalkoisen etiikankurssin ja sitäkin välttämättömän tuntikeskustelun aiheesta ’äänestäminen – oikeus vai velvollisuus’, eräs ystäväni otti räikeästi kantaa. Puheenvuoro oli lyhyt mutta ytimekäs. Sen keskeisenä sisältönä oli, että äänestämättä jättäminen on ainoa oikea tapa ottaa kantaa. Äänestämättömyysprosentin noustessa käy selväksi, että on ihmisiä, jotka eivät ole tyytyväisiä järjestelmäämme. Argumentointi ei toki ollut täydellistä tai aukotonta, mutta ajatus itsessään teki minuun vaikutuksen. Puhe oli vaikuttanut minuun.” (Nr. 12m)

Kuvatessaan ”kehityskaartaan” suhteessa yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kirjoittaja nostaa esille kaksi radikaalia ’vaikuttamisen’ keinoa, joista toinen on avoimen väkivaltainen ja itsetuhoinen, toinen vetäytyvä ja passiivinen. Ensimmäinen virke herättää huolta kirjoittajan henkilökohtaisen tilanteen suhteen, mutta lienee kuitenkin

syitä tulkita sisällöltään tekstin synty-yhteyteen liittyvänä; tyylikeinona, jonka tavoitteena on herättää lukijan kiinnostus shokeeraamalla. Tekstissä on huomioarvoista kirjoittajan avoin kuvaus siitä, kuinka hän on päätenyt nykyiseen suhtautumistapaansa äänestämisen suhteen. 'Värittömään tuntikeskusteluun' on sisältynyt merkittävä annos retorista voimaa, joka välittyy kirjoittajan loppukaneetissa.

Samalla kun kirjoittaja kyseenalaistaa edustuksellisen demokratian, on äänestämättä jättäminen hänelle selvästi poliittinen teko. Jättämällä äänestämättä hän haluaa 'ottaa kantaa' ja viestittää muiden samalla tavoin ajattelevien kanssa tyytymättömyyttään 'järjestelmään'. Paradoksaalista (ja kehäpäätelemällistä) tällaisessa ajattelussa on, että siinä vaalijärjestelmä (edustuksellisen demokratian keskeisenä instituutiona) toimii välineenä, jonka kautta kirjoittaja haluaa viestittää tyytymättömyytensä vallitsevaan poliittiseen järjestelmään, siis edustukselliseen demokratiaan vaalijärjestelmineen.

"Nykyihmiselle on tyypillistä, että haluamme saada mielipiteemme sellaisenaan esille, sillä emme luota sanansaattajiin. Sen sijaan, että äänestäisimme vetoavan iskulauseen ja miellyttävän pärstän perusteella kansanedustajaa päättämään puolestamme, heittäydymmekin jääräpäisiksi. Jollen minä, niin ei kukaan muukaan." (Nr. 57m)

Tämä kirjoittaja kyseenalaistaa koko edustuksellisen demokratian oikeutuksen. Edustajat hän näkee 'sanansaattajina', jotka vääristävät kansalaisten alkuperäisen viestin ja ovat siinä suhteessa epäluotettavia. Kirjoittaja ironisoi puolueiden tapaa rekrytoida äänestäjiä pinnallisilla ja kansalaisia aliarvioivilla keinoilla. Toisaalta yksilöt eivät hänen mielestään halua antaa valtaa pois jollekin muulle. Kirjoittaja ei tekstissään tuo esille niitä foorumeita, joilla nykyihmisen olisi mahdollista saada mielipiteensä 'sellaisenaan' esille. Tekstikatkelmasta välittyy kuitenkin paitsi edustuksellisen demokratian kyseenalaistaminen myös voimakas yksilöllisyyttä korostava tendenssi.

Nuorten vaaliosallistumista koskevat tutkimukset osoittavat äänestämässä selvän sukupolviefektin. Wassin (2006) mukaan nuorten alhainen äänestysaktiivisuus näyttää olevan pitkälle aikuisuuteen jatkuva toimintamalli, ei siis esimerkiksi äänestyskokemuksen puutteesta johtuva ohimenevä ilmiö. Tutkimusten mukaan vähäinen osallistuminen vaaleihin ei selity myöskään nuorten heikommalla sosioekonomisella asemalla. Tästä syystä kyseessä on ilmeisesti pysyvämpi ilmiö. Nuoret saattavat suhtautua itse melko myönteisesti poliittiseen osallistumiseen, mutta arvioivat ikätoveriensa suhtautuvan siihen kielteisemmin. Näyttääkin siltä, että oletamus nuorten poliittisesta passiivisuudesta on myytti, jonka nuoret ovat itsekin

omaksuneet ja joka muokkaa heidän käytöstään. Korostamalla nuorten oletettua passiivisuutta sitä myös helposti tuotetaan.

2.2. Nuoret ja puoluedemokratian ”monopoli”

”Poliittiset puolueet ovat olleet olennainen osa demokratian kehitystä liberaaleissa demokraattisissa valtioissa. Puolueet ja demokratia liittyvät kiinteästi yhteen jo siksi, että demokratian toteuttamista ajavat kansalaisliikkeet olivat nykyaikaisen puolueuudostuksen perusta. Lopullisen muotonsa ja merkityksensä puolueet saivat kuitenkin vasta siinä vaiheessa, kun edustuksellinen demokratia lopullisesti toteutui. Tätä kautta niistä muodistui yksilöä ja valtiota välittäviä organisaatioita.”(Berndtson 1994, 155)

Huolimatta tästä keskeisestä roolistaan edustuksellisen demokratian kehityksessä ja toteutumisessa puolueet ovat yleisesti olleet jatkuvan arvostelun kohteena. Samalla, kun niiden asema suhteessa valtioon on vahvistunut ja virallistunut, ne ovat menettäneet äänestäjien keskuudessa kannatustaan: suhteellisesti yhä suurempi osa kansalaisista on tyytymättömiä puolueiden toimintaan (Berdtson 1994, 161). Puoluekritiikkiä ovat esittäneet sekä monet politologit että tavallinen kansa. Kansalaiset ovat aika tyypillisesti nähneet puolueet poliitikkojen välineinä ajaa pelkästään omaa tai omien intressiryhmiensä yksipuolista etua. Puoluepolitiikkaa on pidetty ”likaisena pelinä”.

Näkemyksistä puoluepolitiikasta likaisena pelinä ei kuitenkaan oman aineistoni perusteella ole kovin tyypillistä siihen varsin kriittisestikään suhtautuville nuorille. Nuorten tavasta pukea joskus kriittisyyden kaapuun asioita, joissa todellisuudessa onkin kysymys liian korkeaksi koetusta osaamiskynnyksestä, kertoo seuraava lainaus:

”Itse suhtaudun näihin [puolueisiin, järjestöihin] hieman kriittisesti. Kynnys tuntuu olevan liian korkea, jotta voisin osallistua toimintaan. Itselleni on syntynyt mielikuva, että puolueita ja järjestöjä varten pitäisi olla laaja tietämys kaikesta, etenkin politiikasta. Tuskin sinne kannattaa vain mennä istumaan ja kuuntelemaan.” (Nr. 5n)

Niissäkään kirjoitelmissa, joissa asenne puolueita kohtaan on ”aidosti” ja perustellusti kriittinen, arvostelu ei kohdistu niinkään puolueisiin ja niiden toimintaan sinänsä, vaan ideologiapohjaiseen kollektiiviseen päätöksentekoon ja siihen sitoutumiseen:

”Olen pyrkinyt vaikuttamaan vähäisemmissä äänestyksissä koulussa ja harrastuksissa. Tällainen anonyymi ja eräällä tavalla tunnuksen vaikuttaminen sopii minulle, sillä tiettyyn ryhmään tai puolueeseen kuuluminen ja tietyn linjan mukaan toimiminen ei sovi minulle. Harvat meistä kuitenkin ovat kaltaisiani passiivisia kansalaisia.” (Nr. 9n)

”Kaikenlaisiin järjestöihin liittyminen on mielestäni kuitenkin hieman epäilyttävää. Pääkoppani perukoilla väijyy koko ajan pieni pelko siitä, että liittymiselläni sitoudun tukemaan jonkin järjestön kannan mukaisia asioita ja aatteita, joita en ehkä allekirjoita, vaikka muutoin kokisinkin joukon mielipiteet yhteneväisiksi omieni kanssa. Sisäinen individualistini haluaa muodostaa asioista oman käsityksensä, olivatpa ne sitten miten ristiriitaisia tahansa. Siksi tyydynkin olemaan lähinnä puoliaktiivinen kansalainen.” (Nr. 13n)

”Jos aikoisin [asettua ehdolle vaaleissa], tulisi minun väistämättä liittyä johonkin suurimmista poliittista puolueistamme, mikä taas merkitsisi mukautumista ryhmän linjaan: olisi omaksuttava puolueen koko arvomaailma, hyväksyttävä äänten yksinkertaisella enemmistöllä tehdyt päätökset ja linjaukset sekä toimittava yhteisten ihanteiden mukaisesti jokapäiväisessä elämässä. Myöskään aatteeni intohimoisena kannattajana en voisi välttyä enemmistön tahtoon taipumiselta, sillä yhteistyö muiden puolueiden, etujärjestöjen ja poliittisten vaikuttajien kanssa edellyttää aina kykyä tehdä kompromisseja.” (Nr. 24n)

”Itse en osaa kuvitella itseäni minkään puolueen riveihin. Puoluetoimintaan liittyminen on minulle hieman tuntematon käsite, ja on hankala löytää sopivaa puoluetta, jonka kollektiiviset mielipiteet ja yhteinen linja olisivat lähellä omiani.” (Nr. 40m)

Äänestämisen ”anonyymiys” ja ”tunnustuksettomuus” näyttäisi tarjoavan toisaalta mahdollisuuden osallistua politiikkaan, mutta samalla mahdollisuuden säilyttää riittävä riippumattomuus jostakin, joka koetaan omaa vapautta ja liikkumatilaa kaventavaksi. ’Tiettyyn ryhmään’ kuulumisen ja sen myötä johonkin tiettyyn linjaan mukautuminen nähdään omakohtaisesti mahdottomaksi. Puolueet saatetaan nähdä jopa totalitaristisina: puoluetoimintaan osallistuminen edellyttäisi, että sen arvomaailma ja ihanteet olisi omaksuttava kokonaisuudessaan ja elettävä niiden mukaisesti jokapäiväisessä elämässä. Myös puoluedemokratian enemmistöperiaatteet ja kompromissit koetaan henkilökohtaisella tasolla mahdottomina. Huolimatta kriittisestä suhtautumisesta puoluepolitiikkaan kirjoittajat näyttävät suhtautuvan äänestämiseen ja ehdolle asettumiseen myönteisesti.

Paakkunainen (2003, 153) on analysoinut nuorten muuttunutta suhdetta poliittisiin instituutioihin:

”Nuoriso omaa aiempaa aukinaisemman suhteen poliittisiin instituutioihin. Tämä aukinaisuus ei tarkoita antautumista kollektiiviselle puolue- tai institutionaaliselle vaalidemokratialle, sen talouden välttämättömyyksien ja hallinnoitumisen rutiineille. Se tarkoittaa voimistunutta asennetta arvottaa, valita ja pelata myös äänestämällä. -- Nuoret eivät enää välttä tai tuomitse moraalisesti vaalipolitiikan areenoita ’likaisena pelinä’, ja jätä sitä politiikalle vihkiytyneille establishmentin eli valtarakenteen jäsenille.”

Paakkunainen näkee muuttuneessa suhtautumistavassa viitteitä riskiyhteiskunnalliseen ja elämänpoliittiseen keskusteluun, jossa yksilöt ja asiakohtaisesti toisensa löytävät ryhmät valitsevat reflektoiden ja harkitusti keinot omien poliittisten arvojen ja

tavoitteiden mukaisessa poliittisessa toiminnassa. Uudessa suhtautumistavassa on hänen mielestään myös populistisen keskustelun piirteitä, kun yksilöt ja ryhmät uskaltautuvat ilmaisemaan paheksuntaansa. Nuoret eivät sen sijaan (keski-ikäisten tapaan) yhdistä omia tavoitteitaan ja arvojaan kollektiivisiin puolueisiin. (Paakkunainen 2003, 153; 2006, 135.)

Monille nuorille puolue- ja vaalidemokratia näyttäytyy elitistisenä. Näkemystä varjostaa usein kokemus liian korkeista osaamis- ja vaikuttamiskynnyksistä:

”Poliittisen vaikuttajan maailmaa on jaettu kahteen osaan; niitä ”oikeita” poliitikkoja ovat kokolasisissa lisärakennuksissa majailevat, vaikeita sanoja käyttävät kravattiherrat, muiden vaikuttamisyrietykset ovat lähinnä vain höpsöjä ja ylilyöviä. Niin, mitä voisin tehdä kun en ole suorittanut tohtorin tutkintoa valtiotieteistä, mutten kuitenkaan tahdo lukeutua siihen ”on eläimetkin ihmisii”- mantraa hokevaan rastapäästereotypiajoukkoon?” (Nr. 2n)

Kirjoittaja tuo esille näkemyksen ”oikeista” poliitikoista ja muista, joiden vaikuttamispyrkimyksillä ei ole todellista vaikutusta. Tällainen ajattelutapa on varsin tyypillinen, eikä se tässä suhteessa rajaudu käyttämäni aineistoon tai yleisesti nuorisoon vaan se on laajemminkin vallalla oleva käsitys. Osittain taustalla saattaa olla se, että politiikan odotetaan löytyvän niille erikseen varatuilta areenoilta, joissa sitä harjoittavat asianmukaisesti valtuutetut toimijat.

Beckin (1995, 31-32) mukaan puolueet ja muut poliittiset instituutiot ovat vaatineet itselleen poliittisen monopolin, joka on samalla määrittänyt sen mitä politiikka on ja mitä se pitää sisällään. Hänen mielestään elämme yhteiskunnallisessa murroskohdassa, jolle on tyypillistä kaksijakoisuus: ”yhtäällä instituutioiden yltyvä poliittinen tyhjiys, toisaalta poliittinen ei-institutionaalinen renessanssi”. Beckin näkemyksen mukaan tässä tilanteessa on pohjimmiltaan kysymys yksilöllistymisestä: yksilöiden palaamisesta yhteiskuntaan. Yksilöllistyneet yksilöt, ”nämä oman itsensä ja maailmansa rakentajat ja kyhääjät”, eivät enää suostu toimimaan modernin teollisen yhteiskunnan funktionalistisen roolimallin mukaisesti. Tämä merkitsee Beckin mukaan toisaalta sitä, että instituutioiden riippuvuus yksilöistä kasvaa.

Paakkunainen (2006, 121-122) lähestyy kysymystä puoluedemokratian merkityksestä nuorille kansallisessa kontekstissa. Hänen mukaansa ”sadan vuoden vanhojen sosiaalisten ristiriitojen esiin polkaisemat ja palkkatyöläisyhteiskunnan kollektiiviset osallistumistavat joutuvat ironiseen valoon”. Poliittisen tulkinnan ja pelin areenoina ne

kyllä ovat nuorten käytössä, mutta ”eivät anna tilaa uusien sukupolvien kokemuksen tulkinnalle”. Vaaleissa käytävissä keskusteluissa on piirteitä, jotka avautuvat pohjimmiltaan vain palkkatyöyhteiskunnan sisäistäneille keski-ikäisille. Paakkunainen mainitsee esimerkkinä aineistoni keruuaikana ajankohtaisen ”Työväen presidentti” –kampanjan.

Beckin (1995, 37) mielestä poliittisten intressien ja sen myötä konfliktien yksilöllistyminen ei merkitse luopumista sitoutuneisuudesta, ”gallup-demokratiaa” ja politiikkaan kyllästyminen. Hän näkee siinä pikemmin merkkejä poliittisen toiminnan uudenlaisista muodoista, jotka ilmenevät ristiriitaisena, monitahoisena sitoutumisena. Poliittisen toiminnan muodot ”sekoittuvat toisiinsa ambivalenssissa, joka uhmaa vanhoja poliittisen selkeyden kategorioita”. Poliitiikan perinteiset ja vielä nykyisin vallalla olevat itsestäänselvyydet (oikea/vasen, konservatismi/sosialismi yms.) ovat kyseenalaistuneet. Poliittiset valinnat tehdään tilanne- ja asiakohtaisesti.

Kysymystä voi lähestyä myös tulkitsemalla (Beckin alun perin hyvin kriittisessä sävyssä esittämän) ajatuksen edustuksellisuudelle rakentuvien parlamentaaristen instituutioiden ”poliittisesta monopolista” jonkinasteisena, joskaan ei kiistattomana realiteettina, jolle löytyy monia poliittisen järjestelmän perusteista ja toimivuudesta lähteviä perusteluita. Jos tutkimme nuorten poliittisen sosialisoinnin problematiikkaa tästä näkökulmasta, emme voi sivuuttaa edustuksellista demokratiaa instituutioineen aktiivisen kansalaisuuden toimintakenttänä. Kansalaiskasvatuksesta näkökulmasta on hyvä pohtia, missä määrin ja millä tavoin parlamentaarisen järjestelmän perustana oleva edustuksellisuuden pohjautuva osallistumis- ja vaikuttamiskulttuuri olisi sovitettavissa yhteen ns. ”uuden politiikan” (kuten Giddensin elämänpolitiikan ja Beckin alapolitiikan) perustalta nousevien käsitysten kanssa.

2.3. Järjestöt kansalaistoiminnan kanavana

Putnamin (2000, 40) mielestä äänestysaktiivisuus on keskeisimpiä sosiaalisen pääoman kasvun tai hupenemisen merkeistä. Äänestäminen ei kuitenkaan liity suoranaisesti sosiaalisen pääoman käsitteen merkityssisältöön, koska se ei ole suoranaisesti yhteisöllisyyttä edellyttävää toimintaa. Sama koskee politiikan seuraamista esimerkiksi tiedotusvälineistä:

”Äänestäminen ja politiikan seuraaminen ovat suhteellisen vähän vaativia osallistumisen muotoja. Itse asiassa, ne eivät, tarkasti ottaen, ole sosiaalisen pääoman muotoja ollenkaan, koska ne voi tehdä täysin yksin.” (Putnam 2000, 37)

Pelkän äänestämisen ja politiikan seuraamisen sijasta Putnam nostaa kansalaisaktiivisuuden kannalta keskeiseksi toimintakentäksi monimuotoisen kansalaistoiminnan, kuten usein varsin spontaanisti syntyneet kansalaisliikkeet (esim. mustien kansalaisoikeusliike, ympäristöliike, rauhanliike) ja epävirallisen yhdistystoiminnan. Yhdistyksiä syntyy vapaamuotoisten kansalaisliikkeiden organisoituessa ja tätä kautta luomalla toiminnalleen säännöllisen jatkuvan toimintamuodon. (Putnam 2000, 148-152). Yhdistystoimintaa korostava näkemys on välittynyt Putnamille todennäköisesti hänen oppi-isältään de Tocquevillelta, joka korosti kirjoituksissaan aktiivisen yhdistyselämän merkitystä demokratian toimivuudelle (Ruuskanen 2003, 72-73).

Putnamin mukaan vapaaehtoinen yhdistystoiminta tarjoaa yksilöille mahdollisuuden ilmaista mielipiteensä ja vaatimuksensa päättäjille. Ne tarjoavat erilaisia informaatiokanavia ja julkisia keskustelufoorumeja. Tässä suhteessa niillä on keskeinen rooli deliberaation näkökulmasta. Samalla ne suojaavat yksilöitä ”poliittisten johtajien väärinkäytöksiltä.” Yhdistystoimintaan ja muihin vähemmän virallisiin kansalaistoiminnan verkostoihin osallistuminen juurruttaa Putnamin käsityksen mukaan kansalasiin sekä yhteistyön henkeä että käytännön valmiuksia toimia yhteiskunnassa. Hän kutsuu yhdistyksiä ”demokratian kouluiksi” (*”schools for democracy”*). (Putnam 2000, 338-339)

Omassa aineistossani puoluepolitiikan ulkopuolinen yhdistystoiminta huomioitiin aktiivisen kansalaisuuden toimintakenttänä vain hyvin harvoissa kirjoitelmissa. Vaikuttaa siltä, että nuorten on vaikea mieltää osallistumista esimerkiksi

kuorotoimintaan tai urheiluseuraan aktiivisena kansalaisuutena. Erilaiset harrastusyhdistykset ovat kuitenkin niitä, joihin kuulutaan useimmin. Nuoriso- ja opiskelijajärjestöjen (esimerkiksi oman lukion oppilaskunta) ohella nuorilla on ikäluokista suhteellisesti eniten jäsenyyksiä urheiluseuroissa ja erittäin usein myös kulttuuriyhdistyksissä (Siisiäinen 2002, 105-106) .

Koetaanko tämäntyyppinen yhdistystoiminta niin itsestään selvänä, arkisena toimintamuotona, ettei sen laajempaa, kansalaisyhteiskuntaan kytkeytyvää yhteyttä havaita? Putnamille (1993; 2000) juuri urheiluseuroissa, kulttuuriyhdistyksissä ja muissa vastaavissa epävirallisissa ja vapaaehtoisuuteen perustuvissa järjestöissä tapahtuva toiminta on sosiaalisen pääoman kannalta merkityksellisintä. Oman aineistoni kirjoittajat eivät tunnu ymmärtävän yhdistystoiminnan luonnetta ja merkitystä tässä kontekstissa kovin ”putnamilaisesti”. Aktiivinen kansalaisuus hahmottuu heille suoranaisemmin yhteiskuntaa muuttavana toimintana, jolla on selvästi tunnistettava poliittinen ulottuvuus.

Sellainen järjestötoiminta, jolla on yhtymäkohtaa suoranaisempaan yhteiskunnalliseen toimintaan pyrkimyksenä jonkin asiantilan konkreettiseksi muuttamiseksi, nousee sen sijaan esille useissakin kirjoitelmissa. Nuorilla onkin suhteellisesti eniten jäsenyyksiä luonnonsuojelujärjestöissä ja erilaisissa vaihtoehtoliikkeissä (Siisiäinen 2002, 106). Niiden luonnetta ja merkitystä yksilön kannalta pohditaan aineistossa mm. näin:

”Suomalaiset ovat niin kovin epävarmoja itsestään ja mielipiteistään. Itse olen mukana järjestötoiminnassa, joka puolustaa reilun kaupan asemaa Suomen markkinoilla sekä samalla tukee luonnonsuojelua ja ihmisoikeuksia. Järjestöt ovat siis jurolle suomalaisellekin loistava keino yhdistyä muiden samalla tavalla ajattelevien kanssa.” (Nr. 35n)

Kirjoittaja näkee yhdistystoiminnan aktiivisen kansalaisuuden yhteisöllisenä toimintakenttänä, joka tarjoaa yksilölle mahdollisuuden ajaa asioita, joita pitää tärkeänä. Putnamin (2000, 151) mukaan yhdistyksiksi organisoituneen kansalaistoiminnan nousu heijastaa sosiaalisen pääoman soveltamista aiemmin laiminlyötyjen ongelmatilanteiden ratkaisemiseen. Liikkeet myös luovat sosiaalista pääomaa edistämällä uusien kollektiivisten identiteettien muodostumista ja laajentamalla sosiaalisia verkostoja. Samalla kun ne lisäävät yksilöiden yhteiskunnallista aktiivisuutta, ne luovat uusia verkostoja, joiden kautta yksilöt voivat toteuttaa aktiivisuuttaan. Yllä esitetystä kirjoitelmalainauksesta käy ilmi yksilön ja

yhteisön välinen vuorovaikutus, jossa 'itsestään ja mielipiteistään epävarmat' saavat vahvistusta ajatuksilleen ja tavoitteilleen. Tämä puolestaan vahvistaa osaltaan yhteisön koheesiota ja sen myötä kykyä ajaa yhteistä päämäärää.

Siitä huolimatta, että 1990-luvulla yhdistyksiä perustettiin ennätystahtiin, oli puoluepoliittisten yhdistysten osuus uusista yhdistyksistä pienempi kuin koskaan itsenäisyyden aikana. Osa yhteiskunnallisesti aktiivisista nuorista valitsee puoluepoliittisia yhdistyksiä mieluummin erilaisissa liikkeissä ja liikehännöissä toimimisen. (Siisiäinen 2002, 97-100; Lundbom 2003, 89.)

"Vuosien saatossa kliseeksi vakiintuneet nuorten ehdottomuus ja mustavalkoisuus ovat yhä voimissaan, ruokkien lukemattomien yhdistysten ja painostusjärjestöjen syntyä, kasvua ja aikuistumista. Erityisesti luonnon- ja eläintensuojeluyhdistykset, kuten myös erilaiset solidaarisuusliikkeet rasismin vastustajista sukupuolitasa-arvon puolustajiin, kokevat nuorine kannattajineen valtion sisäpolitiikan usein sivuuttavan toisarvoisina heidän prioriteeteiksi asettamansa kysymykset ja epäkohdat." (Nr. 11n)

Kirjoittaja ilmaisee käsityksensä nuorten osallistumisesta yhdistystoimintaan hieman sameasti. Tekstistä ei täysin käy selville, pitääkö hän mainitsemiaan yhdistyksiä 'nuorine kannattajineen' 'ehdottomuuden ja mustavalkoisuuden' toteutumina vai myönteisenä ilmiönä. Olennaisempaa on kuitenkin sen kokemuksen välittäminen, että nuorten liikehdintä kanavoi turhautumista siihen, että nuorten 'prioriteeteiksi asettamat kysymykset ja epäkohdat sivuutetaan toisarvoisina'.

Toisin kuin kirjoittaja uskoo, viime vuosien protestoivalle liikehännälle erityisesti nuorten parissa on ollut tyypillistä, ettei sen myötä ole syntynyt erityisen paljon yhdistyksiä. Samalla radikaali poliittinen toiminta on suuntautunut ohi perinteisten poliittisten puolueorganisaatioiden. Lundbom (2003, 89) uskoo, että tähän on ollut syynä se, että monet nuoret toimijat voivat pitää liikkeitä ja epämuodollisia toimintaryhmiä riittävinä eturyhmittyminä. Siisiäinen (2002, 100) puolestaan pitää organisoituneen poliittisen toiminnan näkökulmasta ratkaisevana, järjestäytyvätkö uuden politiikan alueet jatkossa uudentyypisiksi yhdistyksiksi.

Putnam (2000, 341) suhtautuu kriittisesti "ekstremistiseksi" kutsumaansa osallistumiseen, jolle on tyypillistä pitkälle menevä ideologinen homogeenisuus. Tällainen järjestötoiminta vahvistaa hänen mukaansa jäsenten mielipiteitä ja estää näkemästä vaihtoehtoisia näkökulmia asioihin, mikä puolestaan on Putnamin

edustaman deliberatiivisen demokratiakäsityksen näkökulmasta tuhoisaa. Sen mukaanhan asioista tulisi päättää julkisen ja tasa-arvoisen keskustelun ja harkinnan pohjalta. Keskeisenä pyrkimyksenä deliberaatiossa on ymmärtää muita päätöksentekoon osallisia ja näiden mahdollisesti oudoilta vaikuttavista käsityksistä ja niiden perusteluja. (Toppinen 2003, 2.)

Putnamia on kritisoitu siitä, etteivät erilaiset nuorison alakulttuurit ja niiden toimintakentät saa sijaa hänen tarkastelussaan. Siisiäisen (2000, 5-6) mukaan Putnam ei kiinnitä huomiota intressiristiriitoihin, jotka liittyvät uusiin yhteiskunnallisiin liikkeisiin ja toisaalta mm. poliittisiin puolueisiin. Jos haluaa tehdä nykytilanteen ymmärrettäväksi, tulisi nuorten osallistumista kansalaisjärjestöjen toimintaan hahmottaa huomioimalla konfliktitilanteet sosiaalista konsensusta luovien ja tukevien järjestöjen ja toisaalta hallitsevia poliittisia arvoja kritisoivien järjestöjen ja kansalaisliikkeiden välillä.

Se, että Putnam sivuuttaa tällaisen lähestymistavan, voi käsittääkseni liittyä osittain hänen edellä mainittuun deliberatiiviseen demokratiankäsitykseensä ja sen konsensushakuiseen tulkintaan. Deliberatiivisen ”koulukunnan” sisällä on näkemuseroja sen suhteen pitäisikö demokratia nähdä konsensukseen tähtäävänä prosessina vai pikemmin konfliktina (Toppinen 2003, 7). Putnamin keskittyminen yhteiskunnallista konsensusta edistävän yhdistys- ja muun kansalaistoiminnan tarkasteluun on ollut tässä suhteessa tietyllä tavalla perusteltu ja johdonmukainen ratkaisu.

Kansalaisyhteiskuntaan liittyvien konfliktien jättäminen tarkastelun ulkopuolelle merkitsee väistämättä näkökulman kapeutumista. Jättämällä sivuun eri intressiryhmien väliset konfliktit ja niiden kautta poliittiseen järjestelmään kohdistuvat uudet haasteet Putnam samalla ikään kuin irtaantuu omassa tarkastelussaan *poliittisesta*. Tästä syystä putnamilaiselle sosiaalisen pääoman käsitteelle rakentuva tulkinta aktiivisen kansalaisuuden luonteesta jää väistämättä ohueksi ainakin silloin, kun lähestytään elämänpoliittisesta perspektiivistä nousevia uudenlaisia yhteiskunnallisia kysymyksenasetteluja ja osallistumisen tapoja ja foorumeja.

2.4 Joukkovoimaa ja yksilöpoliittia mielipideareenoilla

2.4.1 Kollektiivisten vaikuttamispyrkimysten luonne ja merkitys

Mielenosoitus, boikotointi ja adressit ovat yhteiskunnallisen osallistumisen ja mielipiteisiin vetoamisen muotoja, joilla on kaikilla ainakin jossakin muodossa pitkä historia takanaan. Tästä huolimatta niitä voidaan pitää toimintatapoina, joiden merkitys on korostunut erityisesti viime vuosina. Samalla niiden luonne on muuttunut sekä sisällöllisesti että ”teknisesti”. Niistä on tullut erityisesti nuorten ikäpolvien keskeisiä osallistumisen muotoja, joiden agendassa elämänpoliittisesta kontekstista nousevilla asiakysymyksillä on keskeinen sija. Giddensin (1991, 228) mukaan kollektiiviset yhteiskunnalliset liikkeet nostavat elämänpoliittiset kysymykset esiin ja pakottavat julkisyhteisön huomioimaan ne. Elämänpoliittiset kysymykset eivät hänen mielestään sovellu helposti nykyisiin poliittisiin rakenteisiin, ja voivat olla herättämässä uudenlaisten, nykyisestä poikkeavien, poliittisten muotojen syntymistä sekä kansallisella että globaalilla tasolla.

Mielenosoitusten, boikotoinnin ja adressien luonnetta nykytilanteessa voi ymmärtää etsimällä ja hahmottelemalla niiden yhteisiä piirteitä. Niitä ovat käsitykseni mukaan ainakin seuraavat:

- *asiakohtaisuus*: tavoitteena yleensä jonkin yksittäisen asian, asiointilan tai asiakokonaisuuden muutos tai säilyttäminen ennallaan
- *kollektiivisuus*: ”joukkovoiman” merkitys olennaista
- *refleksiivisyys*: heijastaa osallistujien arvoja, ihanteita ja tavoitteita
- *reaktiivisuus*: (usein melko spontaanisti syntyvää) reagointia johonkin kriittiseksi koettuun asiaan tai asiointilaan
- *konfrontaatio*: (selkeän) vastavoiman tunnistaminen ja nimeäminen (esim. ”oikeat vs. väärät” mielipiteet)
- *nonformalismi*: virallisten ja vakiintuneiden vaikuttamiskanavien ja instituutioiden haastaminen ja kyseenalaistaminen
- *paralleelisuus*: tavoitteiden yhdenmukaisuus; päämäärän saavuttaminen ensisijaista, ei dialoginen (deliberatiivinen) prosessi vastapuolen kanssa (jollei juuri neuvottelutilanteen syntyminen ole toiminnan tavoite)
- *medialähtöisyys*: tiedotusvälineisiin vetoaminen ja niiden hyödyntäminen mm. joukkovoiman mobilisoimiseksi.

Hahmotelmassani luetellut piirteet ovat monilta osin yhteneväisiä ns. uuden politiikan politiikka-käsityksen ja sen perustalta nousevien osallistumis- ja vaikuttamistapojen

kanssa. Uudelle politiikalle on tyypillistä politiikan asiakohtaistuminen. Sen asialista ei rakennu perinteisistä ideologisista tai työnjaon synnyttämistä luokkaperustaisista jakolinjoista käsin, vaan ensisijaisesti erilaisten riskiyhteiskunnasta nousevien elämänpoliittisten kysymysten pohjalta. Poliitiikan refleksiivinen ja reflektiivinen luonne konkretisoituu esimerkiksi vegaaninuoren osallistuessa kollektiiviseen eläinoikeuksia puolustavaan aktiviteettiin. Uusi politiikka on luonteeltaan nonformaalia: se hakee uusia osallistumisen muotoja, jotka ovat epävirallisia ja haastavat perinteiset edustukselliset ja byrokraattiset päätöksentekomuodot. Nuorten suhde mediaan on luonteva, joustava ja avoin. Sitä ei koeta jonkin ulkopuolisen, itsestä ja primääriyhteisöstä erillisen julkisen ulottuvuuden tulemisena (tunkeutumisena?) koteihin, vaan mahdollisuuksien toimintakenttänä, joka on avoin, käyttökelpoinen ja hyödyllinen mielipiteen ilmaisemisen kanavana.

Aineistossani on muutamia kirjoitelmia, joissa opiskelijat pohtivat kollektiivisten mielenilmausten luonnetta. Joissakin kirjoituksissa esitettiin myös arvioita eri toimintatapojen vaikuttavuudesta:

”Mielenosoitukset ovat hyvä keino tuoda mielipiteensä julki ja vaikuttaa asioihin, sillä joukossa on voimaa. Vaatii paljon enemmän tahtoa vastustaa yhteen kokoontunutta ihmismassaa kuin evätä yksittäiset kirjelmät tai mielipidekirjoitukset.” (Nr. 44n)

”Mielenosoituksiin ja adresseihin olen ottanut osaa, ja erityisesti jälkimmäisen olen kokenut oikeaan aikaan ja paikkaan sattuessa hyväksi keinoksi vaikuttaa, mm. kotipaikkakuntani lukio sai armonaikaa suureksi osaksi oppilaiden tekemän adressin ja kenties jonkin verran uutisoidun ulosmarssin ja lakon myötä. Boikotteihin ja radikaaleihin toimintakeinoihin, kuten turkistarhaiskuihin en usko.” (Nr. 58n)

”Meille ostettavaksi tarjotun tavarain valikoima on niin suuri, että kriittinen kansalainen voi vaikuttaa ympäristöönsä kulutustottumuksillaan. Laajennettuna monen ihmisen boikotiksi kulutustottumuksilla voi olla hyvinkin suuri vaikutus.” (Nr. 54m)

Tekstien perusteella joukkovoimaan perustuviin osallistumis- ja vaikuttamismuotoihin positiivisesti suhteutuvilla nuorilla on varsin erilaisia näkemyksiä ja arvioita eri toimintatapojen toimivuudesta ja vaikuttavuudesta. Tähän vaikuttaa olennaisesti se, missä määrin (jos ollenkaan) heillä on kokemusta tämän tyyppisestä vaikuttamisesta. Edellä lainatuista kirjoitelmista ainakin viimeisen kirjoittajalla on kokemusta mielenosoituksiin ja adresseihin osallistumisesta, muut kirjoittavat yleisellä, ei-omakohtaisella tasolla. Keskimmäisen tekstin kirjoittaja ei pidä omakohtaisesti kokemiaan vaikuttamistapoja, mielenosoituksiin ja adresseihin osallistumista, erityisen radikaalina toimintana, mutta vetää selvää rajaa esimerkiksi turkistarhaiskujen

suuntaan. Syynä ei näyttäisi niinkään olevan tällaisen radikaalin, joiltakin osin laillisuuden rajat ylittävänkin, toiminnan moraalinen tuomitseminen, vaan epäily niiden vaikuttavuudesta.

Kirjoittajien teksteistä välittyy sekä yksilön ja paikallisen että yksilön ja globaalin kohtaaminen. Paikalliset kysymykset, joista yllä mainitaan esimerkkinä kotipaikkakunnan lukion pelastaminen, tuovat vaikuttamisen lähelle yksilön omaa kokemusmaailmaa. Päätöksenteko vaikuttaa konkreettisesti omaan, tai ainakin joidenkin läheisten tai lähipiirissä olevien, elämään ja luo tämän takia omakohtaisen kokemuksellisen suhteen tilanteeseen. Yksilöt eivät enää tyydy formaalin poliittisen päätöksentekojärjestelmän monopoliasemaan vaan varaavat itselleen oikeuden sanoa mielipiteensä asiaan.

Beck (1995, 40) puhuu *alapolitisoitumisesta*, joka merkitsee ”vaikuttamista alhaalta ylös”. Alapolitisoituminen johtaa hänen mukaansa keskitetyn johtamisen periaatteen syrjäytymiseen ja sitä kautta se merkitsee ”monen tähän asti kitkattomasti sujuneen prosessin juuttumista ristiriitaisten tavoitteiden vastarintaan”. Moni kunnallisen tason päättäjien säästö- ja tehokkuusperusteista lähtevä ratkaisu kyseenalaistetaan tavalla, jossa välittyy epäusko sekä asiantuntijavaltaan että edustukselliseen poliittiseen päätöksentekoon. Monista spontaaneista ja erilaisilla mielipideareenoilla esille tuoduista kansalaisinterventioista (esim. opetuksen säästöihin ja koulujen lakkautuksiin liittyvät) ilmenee Beckin kuvaama asetelmien muuttuminen, joka ilmentää refleksiivistä modernia: ”Hallinto joutuu kaikilla tasoillaan varautumaan siihen, että sen kaikkien siunaukseksi laatimat suunnitelmat ovat joidenkin mielestä vastustettava kirous” (Beck 1995, 48).

Yksilön ja globaalin kohtaaminen tapahtuu riskiyhteiskunnalle tyypillisessä ekologisessa kulttuurissa, jossa ”kaikkein yleisimmät sekä kaikkein yksityisimmät ja henkilökohtaisimmat asiat ovat välittömästi ja peruuttamattomasti yhteydessä toisiinsa yksityiselämän syvyyksissä. Yksityisyys pienimpänä ajateltavissa olevana poliittisen yksikkönä sisältää siten koko maailmanyhteisön. Poliittinen pesiytyy yksityiselämäämme ja kääntää sen ylösalaisin”. (Beck 1995, 69-70.) Giddensin (1991, 214) mukaan elämänpolitiikassa on pohjimmiltaan kysymys siitä, että jälkimodernissa kontekstissa globalisoituvat tendenssit tunkeutuvat syvälle minän refleksiiviseen

projektiin ja itsetoteutuksen prosessit, joista elämänpoliittiset kysymykset kumpuavat, vaikuttavat puolestaan globaaleihin strategioihin. Beckin ja Giddensin ajattelua voi konkretisoida mm. ilmastonmuutoksen valossa. Se on globaalitason ilmiö, joka ”tunkeutuu” eri tavoin jokaisen yksityiselämään. Toisaalta yksilön omilla valinnoilla on tässä suhteessa vaikutusta globaalitasolla.

Omakohtaiset kokemukset yrityksistä vaikuttaa eri mielipidefoorumien kautta ovat voineet myös tuottaa pettymyksiä, joilla saattaa olla passivoiva vaikutus:

”Turhautuminen järjestelmää kohtaan kohoaa ja ärsytyksen puna hehkuu. Koetin parhaani mukaan minulle annettua roolia ja koetin olla aktiivinen kansalainen, mutta turhaan. Ääneni menee hukkaan, enkä saa ääntäni kuuluville edes lehtien välityksellä. Me sorretut voisimme yhdistää voimamme lailliseen, virkavallan hyväksymään mielenosoitukseen, mutta sekään ei estä kansalaisoikeuksieni polkemista. Korostamani epäkohdat eivät valtion mielestä ole olennaisia, vaan aktiivisuuteni ja kriittisyyteni katsotaan kapinaksi. Ilmaistessani itseäni olen yllättäen valtion vihollinen ja mellakkapoliisin kohteena. Aktiivisesta kansalaisesta tehdään väkisin passiivinen.” (Nr. 49m)

Kirjoittaja näyttää ”kokeilleen” erilaisia vaikuttamisen muotoja äänestämisestä mielipidekirjoittamiseen. Näissä koettujen pettymysten jälkeen hän on päätenyt mielenosoittajaksi. Jää epäselväksi, mitä ovat ne konkreettiset asiat, joita hän on pyrkinyt ajamaan. Tekstissä on useita mielenkiintoisia ja monimerkityksellisiä ilmauksia, kuten aktiivisen kansalaisuuden kokeminen ’annettuna roolina’ sekä omakohtaisten osallistumis- ja vaikuttamisyritysten kokeminen ’itsensä ilmaisemisena’. Koko asetelmasta valottuu voimakas konfrontatiivinen suhde ’järjestelmään’. Kirjoittajan suhde formaaleihin yhteiskunnallisiin instituutioihin vaikuttaa kompleksiselta ja konfliktisuuntautuneelta.

Kirjoittajan kuvauksessa erilaisista vaikuttamispyrkimyksistään välittyy nykynuorten tapa nähdä politiikka omakohtaisesti, yksilön intresseistä nousevana toimintana. Tätä ilmentää paitsi puhe vaikuttamisesta ’ itsensä ilmaisemisena’ myös itsetietoinen ajatus omassa intressissä olevien ’epäkohtien’ erityisestä merkityksellisyydestä. Se, että nämä asiat ’eivät valtion mielestä ole olennaisia’, ei ole merkityksellistä potentiaalisena faktana, vaan yksilön kokemuksena.

Erään mielenosoitukseen kriittisesti suhtautuvan abiturientin mielestä media on vääristänyt kuvaa nuorten aktiivisuudesta kiinnittämällä liiaksi huomiota yksittäisiin mielenilmauksiin ja luomalla sitä kautta kuvan yhteiskunnallisesti aktiivista nuorista.

Samalla hän tuo uudenlaisen ulottuvuuden äänestämistä kansalaisaktiivisuuden kriteerinä koskevaan keskusteluun. Siinä missä monet kirjoittajat korostivat muunlaista osallistumista ja vähättelivät äänestämistä aktiivisuuden kansalaisuuden kriteerinä (ks. luku 2.1), tämä kirjoittaja näkee tilanteen toisin:

”Satapäiset mielenosoitukset eduskuntatalon edessä muun muassa tekijänoikeuslain muutoksia vastaan ovat saaneet runsaasti huomiota medialta. Mediamyllytyksen myötä nuoria on voitu pitää jopa aktiivina yhteiskunnallisina vaikuttajina. Laskenut äänestysaktiivisuus viime vuosien vaaleissa kertoo kuitenkin toista.”(Nr. 21m)

Median luomaa mielikuvaa nuorten toiminnasta kyseenalaistaa myös seuraava kirjoittaja, jonka kuvaus erilaisesta mielenosoituksellisen kansalaistoiminnan muodoista on ironisen kriittinen:

”Nuorten yritykset osallistua aktiivisesti sisä- ja paikallispoliittiseen keskusteluun – kuten muun muassa mielenosoitusten ja kulttuurin sävyttämien informoivien tapahtumien kautta – pistetään kyllä julkisesti merkille, mutta nuorten julistamia aatteita pidetään usein, kenties syystäkin, liian radikaaleina toteutettavaksi. Saamatta aatteilleen vastakaikua yhteiskunnalta ovat useat nuoret idealistit Dostojevskin Raskolnikovin tavoin päätyneet asettamaan itsensä lakien yläpuolelle, ’toteuttaakseen oikeuden’. Kettutyöt päästelevät pikkuelukoita, toisten omaisuutta, vipeltämään vapauteen, lähioon kohoava vaalea betonivalli syntyy tietäen kohtalokseen protestijulisteet ja graffitit, ja mielenosoittajat jauhavat pahimmassa tapauksessa tassujensa alle niin katukivet, ohikulkijat kuin poliisitkin. Kuva nuorten yksinoikeudesta osoittaa mieltä on valheellinen: media roiskii näitä lähialueita kolutessaan seinille miltei poikkeuksetta nuoret kasvot, unohtaen protestien vanhemmat kannattajajäsenet.” (Nr. 11n)

Tekstistä korostuu nuorten osallistumiskulttuurille ja -tyylille tyypillinen avonaisuus ja hallitsemattomuus. Nuorten politiikkäkäsitysten ja toimintamuotojen moninaisuus, mielikuviuksellisuus, medialähtöisyys sekä riskitilanne- ja asiakohaisuus antavat Paakkunaisen (2003, 155) tulkinnan mukaan viitteitä ”elastisesta ja hallitsemattomasta poliittisesta kulttuurista ja toimijoista, jotka eivät ole suoraan kenenkään ulottuvilla, manipuloitavissa ja hallittavissa”. Uudet poliittiset liikkeet eivät ole ohjelmallisia tai perinteisessä mielessä ”suunniteltuja”. Tällainen osallistumiskulttuuri antaa hänen mielestään hallitsemattomuudessaan tilaa uudennlaiselle poliittiselle toiminnalle ja ilmaisulle.

2.4.2 Painettu sana ja virtuaaliset keskustelupalstat ilmaisukanavina

Mielipidekirjoittaminen poikkeaa olennaisimmin mielenosoituksista ja muista kollektiivisista mielipiteen ilmaisemisen muodoista siinä, että sen tuloksena on yleensä yksittäisen, korkeintaan muutaman, kansalaisen jossakin julkisessa foorumissa esittämä mielipide. Toisaalta monet edellä hahmottelemistani joukkovoimaan perustuvien osallistumis- ja vaikuttamiskeinojen peruspiirteistä ovat luonteenomaisia myös mielipidekirjoittamiselle. Näitä ovat ainakin asiakohtaisuus, refleksiivisyys ja reaktiivisuus. Myös vastakkainasetteluja korostava ote on usein tyypillistä mielipidekirjoituksille. Ja medialähtöisyys on tietenkin jo sisään ajettuna mielipidekirjoittamiseen, joka tapahtuu mediassa.

Omassa tutkimusaineistossani mielipidekirjoittaminen mainittiin lukuisissa kirjoitelmissa yhtenä kohtana aktiivisen kansalaisuuden toteuttamistapojen luetteloissa.

Vain kolmessa kirjoitelmassa asiaa käsiteltiin hieman laajemmin ja omakohtaisemmin:

”Vielä en ole törmännyt epäkohtaan, joka saisi minut raivon vallassa raapustamaan ankaria mielipidekirjoituksia yleisönosastoille ja katkeria kirjeitä kansanedustajille, mutta miksipä en joskus tarpeen vaatiessa tekisi sitäkin. Yksilökin voi vaikuttaa pieniltä tuntuvilla valinnoilla ja teoilla.” (Nr. 13n)

”Toimivampi keino vaikuttaa ympäristöasioissa löytyy lehtien mielipidepalstoilta. Kylmän tieteellinen teksti lienee ainut tapa, jolla voi saada päättäjät näkemään kukkaroa kauemmas. Tunteella ajattelevat kun tavataan leimata kiihkoilijoiksi. Ja kiihkoilijaahan ei tarvitse kuunnella. Joskus teini-iässä kirjoitin lehteen ja sain mielipiteeni julkaistuksikin, mutta olen hävennyt sitä niin paljon, etten sen koommin ole kynääni tarttunut mielipidepalstat mielessäni.” (Nr. 59n)

”Voin lähettää tekstini ja huomata, että liian monilla muillakin on jotain sanottavaa. Sen seurauksena todennäköisyys, että kirjoitukseni julkaistaisiin, on hyvin pieni, vaikka tekstini olisi mitä mainioin. Ainoana vikana on kuitenkin lehden omistajan näkemysero asiaan, johon puutuin, ja jo pelkästään mullistavan näkemykseni takia teksti on julkaisijan mielestä poistettava. Näin toimii suomalainen sananvapaus.” (Nr. 49n)

Mielipidekirjoittamisen henkilökohtainen ja reflektiivinen luonne käyvät ilmi erityisesti kahdesta jälkimmäisestä tekstistä. Mielipidekirjoituksessa yksilö tekee omista ajatuksistaan ja mielipiteistään julkisia, ja asettaa itsensä tätä kautta alttiiksi myös julkiselle arvostelulle. Keskimmäisen kirjoittajan häpeän kokemus mielipiteensä tultua julkaistuksi ei tule tekstissä perustelluksi, mutta kokonaisuuden perusteella vaikuttaisi siltä, että hän on ottanut kantaa johonkin itselleen tärkeään (ilmeisesti ympäristöön liittyvään) kysymykseen, mutta kokenut jälkeen päin mielipidekirjoituksensa perustuvan liian paljon tunteisiin. Tämä negatiivinen, pohjimmiltaan ilmeisesti

pelkästään korostuneesta itsekriittisyydestä johtuva kokemus näyttää kirjoittajan kohdalla johtaneen täydelliseen itsesensuuriin mielipidekirjoittamisen suhteen.

Myös alimmaisessa lainauksessa kirjoittajan kokemus mielipidekirjoittamisesta on negatiivinen, mutta hänen kohdallaan syynä tähän ei ole omakohtainen riittämättömyyden tunne kirjoittajana, vaan mielipidekirjoituksen saama kohtalo 'suomalaisessa sananvapaudessa'. Kirjoittaja kokee tulleen sensuroiduksi siitä huolimatta (tai juuri sen takia), että hänellä oli 'mullistava näkemys' asioista.

Mielipidekirjoittamisen suurin "vallankumous" viime vuosina on liittynyt internetin tuloon painetun sanan rinnalle ja ohi ajatusten julkaisukanavana. Internet on muuttanut tilannetta myös kollektiivisen mielipidevaikuttamisen osalta. Se on noussut keskeiseksi välineeksi mm. mielenosoitusten osallistujien saamiseksi liikkeelle. Toisaalta nimien kerääminen vetoonmuksiin ja adresseihin on saanut kokonaan uuden ulottuvuuden virtuaalisten verkkoyhteyksien myötä. Kuka tahansa voi tehdä käytännössä mistä tahansa asiasta vetoonmuksen internetiin. Kynnys kannanilmaisuun internetin kautta on yleisesti alhaisempi kuin lehtien yleisönosastojen.

Tutkimusaineistossani internetiä aktiivisen kansalaisuuden näkökulmasta käsitellään vain kahdessa kirjoitelmassa:

"[Internetin] keskustelupalstojen käyttäjät vaativat yleensä toisiltaan paitsi asiallisuutta, myös kehittyneitä ilmaisu- ja perustelutaitoja, mikä tekee nettiväittelyistä parhaimmillaan herkullisen mielenkiintoista ajanvietettä. Siinä missä foorumina internet-keskustelut eivät ole näkyvimpiä, niissä käyty sananvaihto voi kirjoittaa aktiivisempiin tekoihin – suurempaan henkilökohtaiseen osallistumiseen." (Nr. 1m)

"Internetin keskustelupalstat pursuvat kannanottoja aiheesta kuin aiheesta samalla kun äänestäjän kodista kävelymatkan sijaitseva äänestyspiste ammottaa tyhjyyttään."(Nr. 47m)

Internetin keskustelupalstat näyttävät erityisesti ensimmäisen kirjoittajan näkemyksen valossa tasokkaina mielipidefoorumeina, jotka tarjoavat ajanviitteen lisäksi mahdollisuuden kehittää argumentointitaitoja. Hän viittaa myös niiden mahdolliseen aktivoivaan rooliin kansalaisvaikuttamisen suhteen. Jälkimmäinen kirjoittaja kuvaa symbolisesti politiikan siirtymistä formaalin, edustuksellisen demokratian kentältä internetin avoimiin keskusteluympäristöihin. Mutta mitä kertoo se, että vain kahdessa kirjoitelmassa internet nähtiin aktiivisen kansalaisuuden toimintakenttänä? Muissa aineistoni kirjoitelmissa ei edes mainittu sanaa internet.

Bowling Alone – teoksessaan Putnam (2000, 170-173) pohtii verkoissa tapahtuvan vuorovaikutuksen anonyymiyden ja sosiaalisten roolien odotusten tai roolien puuttumisen merkitystä, jonka usein katsotaan ehkäisevän sosiaalista kontrollia ja merkitsevän sitä kautta demokratian parempaa toteutumista. ”Virtuaalista sosiaalista pääomaa” tutkiessaan hän analysoi myös tutkimustuloksia, joiden mukaan tietokoneiden luomissa ympäristöissä keskustelut olisivat usein luonteeltaan vilpittömämpiä ja tasa-arvoisempia kuin kasvokkain tapahtuvissa keskustelutilanteissa.

Putnam päätyy epäilemään, että monien vaalima usko nettidemokratian erinomaisuuteen voi olla enemmänkin epärealistista toiveajattelua (”more on hope and hype”) kuin huolellisen tutkimuksen tulosta. Tarkemmin ja selkeästi asiaa perustelematta Putnam näyttäisi osoittavan (ainakin epäsuorasti) tukeaan sellaisille kriittisille näkemyksille, joissa internetissä nähdään piilevän jopa anarkian tai vaihtoehtoisesti diktatuurin siemeniä. Joka tapauksessa sen ilmapiiri vaikuttaa hänestä enemmän ”hobbesilaisen” autoritääriseltä kuin ”lockelaisen” liberaalilta. Hän tulkitsee internetin olevan sosiaalisten verkostojen kannalta suorastaan tuhoisa ilmiö (”Social capital is about networks, and the NET is the network to end all networks.”). (Putnam 2000, 171, 173.)

Putnam ei näytä (ainakaan *Bowling Alone*-teoksen perusteella) tavoittaneen internetin välittämää uutta yhteisöllisyyttä. Hän tuntuu rinnastavan tietokoneen televisioon teknisenä innovaationa, joka siirtää kansalaiset pois vuorovaikutteisesta kansalaistoiminnasta ja sitä kautta lisää entisestään kansalaisyhteiskuntaa rapauttavaa individualisoitumista. Vaikka internetin merkitys aktiivisen kansalaisuuden näkökulmasta onkin monessa suhteessa problemaattinen ja siinä voi nähdä monia yhteiskunnasta vieraannuttavia elementtejä, voi Putnamin näkemystä ”virtuaalisesta sosiaalisesta pääomasta” pitää melko yksipuolisen kielteisenä.

Internetin keskustelupalstat ovat kuitenkin erityisesti elämänpoliittisesta näkökulmasta mielenkiintoinen poliittinen kenttä. Anonyymiys, jonka merkitys kävi ilmi nuorten ja puoluepolitiikan välisen suhteen tarkastelussa, korostuu ja mahdollistuu internetin keskustelupalstoilla. Keskusteluun osallistuja voi luoda eräänlaisen tilannekohtaisen identiteetin, joskus useitakin. Osallistuminen nettikeskusteluihin pseudonyymien kautta

voi saada jopa ”kierkegaardilaisia” merkityksiä ja ulottuvuuksia, joissa refleктоiva minuus lähestyy todellisuutta erilaisten identiteettihahmotelmien ja niistä avautuvien uusien, toisistaan poikkeavien näkökulmien kautta. Tällainen refleктоiva, omilla ajatuksilla ja niiden sovellutuksilla pelaileva ja leikittelevä osallistuminen keskusteluun internetissä ilmentää elämänpolitiikalle tyypillistä itsensä toteuttamisen politiikkaa.

Internetin yhteyteen syntyneet nuorten alakulttuurit ovat meille aikuisille monessa suhteessa mysteeri ja siksi asennoidumme niihin usein jo lähtökohtaisesti skeptisesti. Niihin muotoutuneella erikoislaatuisella yhteisöllisyydellä on monta ulottuvuutta, josta sekä vanhempien että opettajien tulisi olla nykyistä paremmin perillä. Yksi tällainen ulottuvuus on internetiin muodostunut nuorten omaehtoinen keskustelukulttuuri. Siinä pseudonyymien taakse kätkeytetyt persoonat ovat nettiyhteisön kommunikaatiossa eräällä tavoin ”vastuussa vain itselleen”. Tästä syystä keskustelupalstoilla tapahtuneet ylilyönnit, esimerkiksi rasistiset tai jopa väkivaltaisia uhkauksia sisältävät viestit, jäävät usein joko kokonaan huomioimatta tai tulevat väärällä tavoin noteeratuiksi.

Nettiyhteisön tarjoama ”vertaistuki” toimii – hyvässä ja pahassa. Siinä missä luonnonsuojelusta kiinnostunut nuori saa internetin keskustelupalstoilta monipuolista tietoa erilaisista ympäristöjärjestöistä, myös yhteiskuntaan vihamielisesti suhtautuva voi saada henkistä tukea ja jopa konkreettisia ohjeita toteuttaa mahdolliset väkivaltaiset aikeensa. Pseudonyymien taakse kätkeytyjä, kasvottomia mielipiteitä on usein vaikea ottaa todesta ja sen myötä monet yksilöllisen hädän ilmaukset jäävät tulkitsematta ja mahdolliset uhat ennakoimatta. Joka tapauksessa internetin keskustelupalstojen kommunikoinnissa heijastuu vahvasti jo aiemmin esille noussut nuorten suhtautuminen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen: se on henkilökohtaista riippumattomuutta korostavaa ja omaa ääntä arvostavaa ”yksilöpolitiikointia”.

2.5 Kansalaisaktiivisuus vastuullisuutena ja velvollisuuksien noudattamisena

”Jokaisen tulisi toimivassa yhteiskunnassa harrastaa vastuullisuutta, jota osoittaa aikatauluista ja sopimuksista kiinnittäminen, yhteisten lakien ja velvollisuuksien noudattaminen ja omista teoista vastaaminen. Aktiivinen vastuullisuus ohjaa myös huolehtimaan velvollisuuksista, kuten asevelvollisuudesta tai pienemmässä mittakaavassa esimerkiksi liikenneturvallisuudesta.” (Nr. 3n)

”Lain noudattaminen on yksi vastuunsa kantavan kansalaisen tärkeistä piirteistä. Ovathan lait yhteiskuntamme perustaa, ja ne luovat meille paremman maan asua.” (Nr. 4m)

”Tavallaan olemme jo aktiivisia kansalaisia, kun teemme harkiten pieniä arkipäivän valintoja. Se, mihin pyrit elämässäsi, kuvaa jo periaatteitasi, joista taas muut ihmiset voivat ottaa oppia. Jokapäiväistä toimintaa voidaan pitää vielä merkityksellisempänä kuin äänestämistä, koska sillä luodaan yhteiskunta, kun taas äänestämällä vain eduskunta.” (Nr. 39n)

Tässä lainatuissa teksteissä aktiivista kansalaisuutta ei tunnuta lähestyttävän poliittisten vaikuttamispyrkimysten suunnasta, vaan pikemmin lakien, sääntöjen, periaatteiden ja sopimusten noudattamiseen kytkeytyvästä velvollisuuseettisestä näkökulmasta. Kirjoitusten sävy on vähän kehottava, suorastaan opettava (’jokaisen tulisi’, ’se, mihin pyrit elämässäsi...’, ’joista muut voivat ottaa oppia’). Teksteissä korostetaan myös vastuullisuutta, velvollisuutta, turvallisuutta ja harkitsevuutta. Näkökulmissa hahmottuu paitsi deontologinen myös jossakin määrin hyve-eettinen tapa nähdä yksilön oikea toiminta.

Tällä tavoin aktiivista kansalaisuutta lähestyvien kirjoittajien arvomaailmassa korostuvat usein konservatiivinen isänmaallisuus ja perinteiden merkitys. Tällaisten ”traditionalististen” nuorten omaksuma politiikkakäsitys hahmottuu tyypillisimmin konventionaaliseksi. Poliittikkaan osallistuminen on velvollisuuksia noudattavan ja vastuullisen kansalaisen tunnusmerkki, mutta sen väyliksi rajautuvat tällöin edustuksellisen demokratian kanavat, äänestämisen ja ehdolle asettautuminen. (Raitanen 2001, 206; Hellsten 2003, 73-74.) Toisaalta esimerkiksi viimeisenä lainatun kirjoittajan tekstistä avautuu vahva elämänpoliittinen ulottuvuus hänen korostaessaan ’jokapäiväisen toiminnan’ merkitystä yli äänestämisen. Nuorten politiikkakäsitykset ovatkin usein moniulotteisuudessaan erilaisia luokitteluja pakenevia.

Kirjoitelmien näkökulmille voi hakea syvyyttä pohtimalla yhteiskuntavastuun ja keskinäisten velvollisuuksien merkitystä yhteiskunnan toimivuudelle ja pitämällä

samalla lähtökohtana edellä esille tuotua ajatusta 'jokapäiväisen toiminnan' merkityksestä 'yhteiskunnan luomisessa'. Putnam on hahmotellut sosiaalisen pääoman käsitteensä pohjalta toimivan ja eri tavoin menestyvän yhteiskunnan peruspiirteitä. Hänen ajatuksensa "kansalaishyveistä" ('*civic virtue*') sisältää joiltakin osin samoja aineksia kuin tämän luvun alussa lainatuissa kirjoitelmissa. Putnamin mukaan yhteisö, jossa on runsaasti sosiaalista pääomaa, rakentuu vuorovaikutukselle, jonka keskeisinä elementteinä ovat vastavuoroisuus (*reciprocity*) ja luottamus (*trust*). Luottamustakin keskeisemmäksi käsitteeksi Putnamin ajattelussa nousee luotettavuus (*trustworthiness*). Sen vastavuoroisesti tapahtuva soveltaminen yhteisön sosiaalisissa toiminnoissa ja käytänteissä helpottaa spontaania yhteistyötä kansalaisten kesken. Yhteisön sivilisoitumisen kehitysaste näkyy siinä, että ihmiset luottavat toisiinsa ja siihen, että ihmiset noudattavat yleisesti lakia. Toisaalta luottamuksen ja luotettavuuden ilmapiiri ilmenee siinä, ettei tällaisessa runsasta sosiaalista pääomaa ilmentävissä yhteisöissä ole tarvetta rajoittaa voimakkaasti yksilön oikeuksia lainsäädännöllä eikä luoda erityisen vahvaa kontrolli- ja järjestyskoneistoa. (Putnam 1993, 167-172; 2000, 19, 134-137.)

Putnamin ajattelun voi tiivistää näillä kohdin periaatteeseen, jonka mukaan jokaisen on "pidettävä oma piha puhtaana" (Putnam 1993, 171). Erityisesti Yhdysvaltojen tilannetta kartoittavassa *Bowling Alone* -teoksessa hänen analyysinsä on kuitenkin monelta osin pessimistinen. Muodolliset instituutiot, erityisesti laki, ovat korvanneet epämuodollisia, vuorovaikutukseen perustuvia verkostoja. Tätä hän pitää sosiaalisen pääoman rapautumisen merkinä. (Putnam 2000, 147.) Näiden ajatusten pohjalta voisi edellä lainatuissa kirjoitelmissa esitetyt yhteiskuntavastuun muodot (esimerkiksi omakohtainen liikenneturvallisuudesta huolehtiminen ja tehdyistä sopimuksista kiinnipitäminen) nähdä niinä keskeisinä asenteina, joiden varaan yhteiskunnan toimivuus ja ehkä viime kädessä olemassaolokin rakentuvat (vrt. erilaiset yhteiskuntasopimusteoriat).

Kirjoitelmissa esitetyt ajatukset herättävät kuitenkin kysymyksiä sekä kriittisen kansalaisen ideaalin näkökulmasta että aktiivisen kansalaisuuden näkökulmasta yleisemminkin. Voi perustellusti kysyä voidaanko esimerkiksi pelkkää (passiivista) lakien ja sääntöjen noudattamista pitää jollakin tavoin aktiivisen kansalaisen kriteerinä. Kriittinen suhtautuminen kasvatuksen tavoitteisiin kyseenalaistaa sellaiset konservatiiviset ja konventionaaliset näkemykset, joissa yhteiskuntaa tarkastellaan

pelkästään traditioiden ja niiden kautta oikeutuksensa hakevien normatiivisten olettamusten läpi.

Rautiaisen mukaan ”demokratiakasvatuksen näkökulmasta kasvatuksen ihanne voi olla ainoastaan kriittinen ihminen”. Kriittisen pedagogiikan tavoitteena hän näkee ”luoda kasvatettavista poliittiseen toimintaan kykeneviä subjekteja, jotka edistävät demokratiaa, löytävät oman äänensä ja paikantavat itsensä historiaan”. (Rautiainen 2006, 195, 199.) Tästä näkökulmasta tulkiten ”traditionalistien” kirjoitelmissaan esittämät näkemykset eivät perimmältään kuvaa aktiivisen kansalaisuuden olemusta. Niistä puuttuu kaksi olennaista elementtiä: kriittisyys ja toiminta.

2.6. Koulu kansalaiskasvattajana

Jotkut abiturientit pohtivat kirjoitelmissaan myös koulun (lukiokoulutuksen) ja erityisesti yhteiskuntaopin roolia opetussuunnitelman aktiivisen kansalaisen tavoitteen ja ideaalin näkökulmasta. Muutamat kirjoittajista päätyvät kyseenalaistamaan koko ”hankkeen”:

”[Lukioiden täytyy] valmistaa yhteiskunnan asioihin osallistuvia ”yhteiskuntaseksikkäitä” kansalaisia, jotka ovat tietoisia yhteiskunnan epäkohdista sekä epäkohtien parantamiskeinoista. Suomen päättäjät ovat aloittaneet Operaatio Yli-ihmisen tavoitteenaan kouluttaa uusi menestyvien ihmisten sukupolvi, joka valloittaa maailman moniosaamisellaan ja vastuullisella uurastamisella.” (Nr. 51m)

”Jokaisella on vapaus ja oikeus olla aktiivinen kansalainen. Se on hienoa! On kuitenkin väärin pakottaa ihmisiä aktiivisuuteen ottamalla yhdeksi lukiokoulutuksen keskeiseksi tavoitteeksi aktiivisen kansalaisuuden. Meillä tulee olla myös oikeus olla niin passiivisia kuin haluamme. Aktiivisuuteen ei saa pakottaa. Enää emme voi edes puolustaa oikeuksiamme passiivisuuteen olematta aktiivisia.” (Nr. 27n)

Kumpikin kirjoittaja kyseenalaistaa aktiivisen kansalaisen oikeutuksen lukiokoulutuksen tavoitteena. Ensimmäinen kirjoittaja suhtautuu asiaan ironisesti ja ehkä vähän kyynisestäkin. Hän liioittelee tietoisesti opetussuunnitelman asettamia tavoitteita ja näyttää mielestäni kytkevän ne ’yli-ihmis’-tulkintoineen laajempaan yhteiskunnalliseen ilmapiiriin menestymisvaatimuksineen. Jälkimmäinen kirjoittaja puolestaan näkee opetussuunnitelmaan kirjatun tavoitteen kaventavan yksilöllisiä oikeuksiaan. Tässä suhteessa hänen ajattelunsa kuvastaa jo aiemmin tutkielmassani välittyntä kuvaa nuorten individualismia korostavasta suhteesta yhteiskuntaan. Ehkä

kirjoittajille on syntynyt kokemus, että heitä lähestytään ikään kuin ylhäältä päin ja kysymättä heidän tarpeitaan.

Eräät kirjoittajat lähestyvät aktiivisen kansalaisuuden tavoitetta edellisiä ”maltillisemmin” ja määrittävät samalla koulun roolia ja merkitystä kansalaiskasvattajana tähän tapaan:

Kaikilta ei kuitenkaan sitä [aktiivista kansalaisuutta] pitäisi edellyttää. Itse olen kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista ja niihin osallistumisesta, mutta kaikki eivät ole. Kansalaisten aktiivisuuden pitäisi lähteä omasta mielenkiinnosta ja koulun vain esitellä mahdollisuuksia vaikuttaa ja ottaa esille yhteiskunnallisia kysymyksiä.”(Nr. 50n)

Kirjoittajan näkemys koulun tehtävästä kansalaiskasvattajana korostaa monipuolisen yhteiskunnallista vaikuttamista koskevan tiedon esillä pitämisen merkitystä. Erilaisia vaikuttamisen mahdollisuuksia tulisi kouluissa esitellä mahdollisimman puolueettomasti. Virta (2006, 101-104) on tutkinut lukion yhteiskuntaopin kirjojen kuvaa kansalaistoiminnasta noin 30 vuoden aikajänteellä. Hän on havainnut kuvan muuttuneen 2000-luvun alussa monitahoisemmaksi kuin aikaisemmissa kirjoissa. ”Nyt muiden kuin perinteisten virallisten osallistumismahdollisuuksien esittely on suhteellisen laajaa, joissakin tapauksissa yhtä laajaa kuin puolueidenkin.” Oma näkemykseni oppikirjojen kehityksestä vastaa Virran analyysiä.

Oppikirjat ovat sidoksissa opetussuunnitelmiin ja tästä syystä aktiivisen kansalaisuuden korostuminen uudessa opetussuunnitelmassa sekä yhteiskuntaopin yhteydessä että aihekokonaisuuksissa on välittynyt myös oppikirjoihin. Virta arvioi kirjojen heijastavan myös yhteiskuntaopin opettajien keskuudessa ja ainedidaktisessa kirjallisuudessa käytyä keskustelua yhteiskuntaopin peruskysymyksistä. Kritiikin kohteena siinä on ollut instituutiokeskeisyys, mikä on aiemmin merkinnyt kansalaisen roolin unohtumista oppikirjoissa. (Virta 2006, 104.)

”Valitettavasti en ole juurikaan huomannut kansalaiskasvatuksen vaikutuksia opiskelijatovereissani. Ikäluokassani ja omassa ystäväpiirissäniikin toki on yhteiskunnasta ja politiikasta kiinnostuneita nuoria vasemmalta oikealle, mutta kiinnostuksen takana on todennäköisemmin oma-aloitteinen uteliaisuus ja vaikuttamisen halu kuin koulussa opetetut tiedot.” (Nr. 13n)

Tämä abiturientti ei usko liiemmästi koulun kansalaiskasvatuksen vaikuttavuuteen. Kirjoittajan näkökulma peilaa jo aiemmin tutkielmassa esille nousutta asennetta, jossa

korostuu yksilön vapaan tahdon ja omista intresseistä lähtevän toiminnan merkitys. Kirjoitelmasta välittyy muistutus siitä, että koulu rinnalla, ohella ja omalla tavalla kilpailijanakin on useita muitakin oppimisympäristöjä, joiden kautta nuoret oppivat erilaisia toimintakykyään lisääviä tietoja ja taitoja. Kirjoittaja nostaa edellisen kirjoittajan (nr. 50) tapaan perustellusti esille omakohtaisen mielenkiinnon ja sitä kautta motivaation merkityksen aktiivisen kansalaisuuden kannalta. Myös opiskelijan autonomian korostaminen suhteessa opetussuunnitelmasta nouseviin ”vaatimuksiin” välittyy kirjoitelmista ja avaa olennaisen kysymyksen motivaation ja opiskelijan autonomian suhteesta.

Sekä opiskelijoiden motivaation että heidän autonomiansa kannalta olisi tärkeää, että kouluissa omaksuttaisiin yhä vahvemmin pohdiskeleva ja neuvotteleva oppimiskulttuuri, jonka yhtenä piirteenä on opiskelijoiden ottaminen mukaan oman opiskelunsa suunnitteluun. Tällaisen toimintatavan omaksuminen voisi asettaa neuvottelun kohteeksi myös virallisen opetussuunnitelman ja opettajan tulkinnat siitä, opettajan kokemukseen perustuvat näkemykset menettelytavoista sekä eri opiskelijoiden tulkinnat tavoitteista ja keinoista niiden saavuttamiseksi. Neuvotteleva oppimiskulttuuri korostaa viestinnän selkeyttämistä, läpinäkyvyyttä ja eri osapuolien huomioonottamista päätöksenteossa. Neuvotteleva oppimiskulttuuri näkee oppimisen ”laajempänä yhteiskunnallisena kysymyksenä, johon kuuluu oppilaan vastuunotto ja yhteistyö oppimisprosessissa ja tätä kautta valmentautuminen demokraattisiin prosesseihin.” (Huttunen 2004, 50-51.) Keskeistä edellä esitettyjen opetussuunnitelman tavoitteita kyseenalaistavien mielipiteiden näkökulmasta olisi, että sekä opettaja että opiskelijat joutuisivat tässä opetuksen menettelytapoja koskevassa neuvottelussa perustelemaan oman kantansa aktiivisen kansalaisuuden tavoitteen oikeutuksesta ja velvoittavuudesta.

Aktiivisen kansalaisuuden oikeutuksen ja kansalaiskasvatuksen vaikuttavuuden kyseenalaistaa kokonaan vain muutama aineistoni kirjoittajista. Tässä suhteessa täysin päinvastaisiakin käsityksiä aktiiviseen kansalaisuuteen ja koulun rooliin kansalaiskasvattajana nousee aineistosta esille. Samalla korostuu yhteiskuntaopin rooli aktiivisen kansalaisuuden ensisijaiseksi koettuna kasvatusfoorumina lukiossa:

”Osallistuin äskettäin elämäni ensimmäiselle yhteiskuntaopin kurssille. Ennen kurssia olin vahvasti sitä mieltä, ettei politiikka kiinnosta minua – ei siis yhteiskuntaoppikaan. Suurista

ennakkoluuloistani huolimatta kurssin onnistui yllättää minut positiivisesti. Se myös muutti asenteeni yhteiskunnallista toimintaa ja sen tarjoamia vaikutusmahdollisuuksia kohtaan; aloin ymmärtää, mitä kaikkea aktiivinen kansalaisuus voi käytännössä tarkoittaa ja miten suuri merkitys sillä on yhteiskunnassamme.

Mielestäni koulun rooli nuorten valistajana ja oikean esimerkin antajana on suuri. Yhteiskunnallinen vaikuttaminen on aina tuntunut minusta, niin kuin varmasti suurimmasta osasta nuoria, hyvin kaukaiselta asialta. Tuskinpa itsekään olisin kiinnostunut aiheesta ilman tuota käymääni pakollista kurssia. Nykyään myös perheessä saadut mallit ovat vähissä, sillä onhan todistettava, etteivät vanhemmat ikäluokat ole enää niin yhteiskunnallisesti aktiivisia kuin ennen. Meitä nykyajan nuoria syytetään usein poliittisesta passiivisuudesta ja mielenkiinnon puutteesta. Suurimpana syynä on kuitenkin niinkin yksinkertainen asia kuin tiedonpuute – ja onneksemme tämäkin seikka on korjattavissa.” (Nr. 30n)

Kirjoittajalle pakolliselle yhteiskuntatiedon kurssille osallistuminen näkyy olleen vahva myönteinen kokemus: ennakkoluulot oppiainetta kohtaan osoittautuivat vääriksi ja mikä tärkeämpää: kirjoittaja kokee kurssin muuttaneen asenteen yhteiskunnallista vaikuttamista kohtaan myönteiseksi. Hän havaitsee primääriyhteisön merkityksen vähenemisen sosialisatioprosessissa ja korostaa sen sijasta koulun merkitystä ’nuorten valistajana ja oikean esimerkin antajana’. Nuorten poliittisen passiivisuuden syynä hän pitää enemmän tiedon kuin mielenkiinnon puutetta.

Kirjoittaja on optimistinen tiedonpuutteen korjautumisen suhteen: se tapahtuu koulun (ja erityisesti yhteiskuntaopin opettajan) antaman ”valistuksen” avulla. Hän tekee monia perusteltuja huomioita aktiiviseen kansalaisuuteen kasvamisen luonteesta ja edellytyksistä. Myöskään hänen subjektiivista kokemustaan yhteiskuntaopin kurssista ja sen vaikuttavuudesta ei voi kyseenalaistaa. Tekstin lähes yksinomaisen tiedon tai sen puutteen korostaminen kansalaisaktiivisuuden toteutumisen tai toteutumatta jäämisen perustavimpana tekijänä herättää kuitenkin kysymyksiä. Yhden mielenkiintoisen näkökulman tässä suhteessa avaa kirjoittaja, jonka mielestä:

”Koulun tehtävänä on mielestäni luoda meille nuorille tunne, että yhteiskunnallisia päätöksiä ei tehdä kaukana, vaan että niihin voi itsekkin vaikuttaa.” (Nr. 20n)

Tämän virkkeen kirjoittajan ehkä tiedostamattaan muotoilema ajatus tietyn *tunteen* luomisesta koulun tehtävänä herättää tärkeän kysymyksen kansalaiskasvatuksen perusluonteesta. Missä määrin siinä loppujen lopuksi on kysymys pelkästä tiedosta? Voiko yhteiskuntaa ja sen toimintaa koskeva tieto sinällään synnyttää yksilössä jonkin tunteen? Tässä tapauksessa tuon tunnetilan voisi nähdä jonkinlaisena sisäisenä vakuuttuneisuutena sen suhteen, että asiat ovat mallillaan: ’nuori voi vaikuttaa’. Mutta miten tuo vakuuttuneisuus syntyy?

Yhteiskuntaopin tehtävänä on antaa opiskelijoille tiedollisia aineksia kansalaistaitojen ja kansalaisidentiteetin pohjaksi ja sen myötä sosiaalista heittä yhteiskunnan jäseniksi. Tässä suhteessa yhteiskunnan instituutioita, niiden rakennetta ja toimintaa koskevan ”kovan faktatiedon” jakaminen on tärkeää yhteiskuntaa koskevan ymmärryksen saavuttamisen kannalta. Toisaalta yhteiskuntaopin tehtävä on myös kriittinen. Tässä suhteessa sillä on yhteys yhteiskuntatieteisiin ja yhteiskuntatieteelliseen ajatteluun. Yhteiskuntaa ja sen toimintaa koskevaa tietoa voi tietyllä tapaa pitää ymmärtämisen välttämättömänä muttei riittävänä edellytyksinä, jos ymmärtämisen katsotaan pitävän sisällä kyvyn eritellä ja arvioida kriittisesti yhteiskunnallisia ilmiöitä. (Löfström 2001, 140; Virta 2006, 96.)

Tiedon, ymmärryksen ja kriittisyyden välinen problematiikka kansalaiskasvatuksessa kytkeytyy mielestäni olennaisella tavalla kysymykseen aktiivisesta kansalaisuudesta, jota ilmentää osallistuminen ja pyrkimys vaikuttaa yhteiskuntaan. Kansainvälisen Civics-tutkimuksen kansallisena koordinaattorina toimineen Suutarisen mukaan yhteiskuntaopissa opiskellaan ensisijaisesti muodollista valtiojärjestelmää vaikuttamisen sijaan. Hän pitääkin Suomen ongelmana kansalaiskasvatuksen kehittämisen kannalta nykyistä tietopainotteisuutta. Vaikka Suutarisen aineisto on kerätty peruskouluista, hänen mielestään muiden oppilaitosten tilanne ei poikkea niistä. (Suutarinen 2006, 113-115.) Eräällä abiturientilla on ongelmaan selkeältä vaikuttava ratkaisuesitys:

”Yksi vaihtoehto [edesauttaa aktiivista kansalaisuutta] on lisätä kouluihin pakollisia yhteiskuntaopin kursseja, joilla opetetaan vaikuttamistapoja.” (Nr. 37m)

Vaikka ajatusta pakollisten yhteiskuntaopin kurssien lisäämisestä voikin pitää kannatettavana, ei se varmaankaan ole täysin realistinen edes seuraavaa opetussuunnitelmauudistusta ajatellen. Sen sijaan nykyisen opetussuunnitelman puitteissa on mahdollisuus vahvistaa taitoja ja tietoja kansalaisvaikuttamisen osalta tarjoamalla opiskelijoille kansalaisvaikuttamiseen keskittyvää soveltavaa kurssia. Esimerkiksi Jyväskylässä normaalikoulun lukio tarjoaa ”yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen” kurssin, joka on avoin myös kaikille Jyväskylän kaupungin lukioden opiskelijoille. Tämän kurssin tavoitteena on ”antaa nuorille valmiuksia ja kokemuksia vaikuttamisesta”. Kurssilla tutustutaan mm. äänestämiseen, puoluetoimintaan ja toimintaan erilaisissa yhteiskunnallisissa liikkeissä. (Jyväskylän lukioden yhteinen opetussuunnitelma.)

Putnam (2000, 404-405) haikailee sellaista kansalaiskasvatusta, joka ei pelkästään vastaa sellaisiin kysymyksiin kuin ”miten lakiehdotuksesta tulee laki?” vaan myös ja ennen kaikkea sellaisiin kysymyksiin kuin ”miten voisin osallistua oman kuntani asioihin?”. Hänen mielestään koulujen kansalaiskasvatuksen pitäisi tarjota todellisia osallisuuden ja vaikuttamisen kokemuksia, jotka liittyvät opiskelijoiden omista intresseistä lähteviin kysymyksiin. Putnamin mukaan aktiivinen osallistuminen koulun oppimääriin suoranaisesti kuulumattomaan toimintaan (joka voi olla joko kouluun kytkettyä tai siitä riippumatonta) ennakoii kasvavaa kansalais- ja sosiaaliseen toimintaan osallistumista myöhemmässä elämässä. Suomalaisessa keskustelussa erityisesti koulujen oppilaskuntatoiminta on nähty eräänlaisena ”demokratian kouluna” (esim. Ahonen 2005, 24-25).

Yhteiskuntaa koskevan tiedon ja ymmärryksen yhteys yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen on kysymyksenä mielenkiintoinen ja haasteellinen. Sen tekee haasteelliseksi erityisesti yhteiskunnallisen ympäristön nopea muutos. Tämä merkitsee sitä, että kansalaiskasvatuksen ja aktiivisen kansalaisuuden luonne, merkityssuhteet ja edellytykset pitää ratkaista uudessa ja hyvin heterogeenisistä aineksista koostuvassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Kysymystä voisi mielestäni pyrkiä lähestymään toimintakyvyn käsitteen kautta. Toiskallio (2001, 452) määrittelee toimintakyvyn ”valmiudeksi toimia luovasti, kehittävästi ja vastuullisesti tehtävissä, tilanteissa ja vuorovaikutusjärjestelmissä, joille ovat ominaisia muutokset, epävarmuus, ainutlaatuisuus, kompleksisuus, arvo-ongelmat ja henkilökohtaisen vastuun otto”.

Toimintakyvyn merkitystä on korostettu erityisesti kriittisen pedagogiikan piirissä, jossa on pidetty sen kehittämistä tärkeänä osana aktiiviseksi kansalaiseksi kasvamista. Toiskallio (2001, 452-453) väittää, että koulutus osallistuu käytännön pelkistämiseen pelkäksi tekniikaksi, jollei sen tietoisena päämääränä ole toimintakyvyn kehittäminen. Hänen mielestään aktiiviseen kansalaisuuteen kasvamista edesauttaa, jos opiskelijoita ”tuetaan omaksumaan toivoa, rohkeutta ja sitoutumista yhteiseen toimintaan, joka puolestaan perustuu ymmärrykseen ja näkemiseen, ei niinkään valmiiseen tietoon”.

Rautiaisen (2006, 192) mukaan kansalaiskasvatuksen pedagogiikkaan tulisi sisällyttää käsitteellisen ymmärtämisen ja yhteiskunnallisten ilmiöiden analysoimisen lisäksi myös osallistavaa ja toiminnallistavaa kulttuuria. Tällaisen yhteiskunnallista toimintakykyä

rakentavan ja tehostavan kulttuurin aikaansaaminen edellyttää mielestäni yhteiskuntaopin opettajalta itsekriittistä ja reflektiivistä ajatusprosessia omaan työhönsä liittyvien perusasioiden kanssa. Keskeinen (ja omakohtainen) kysymys liittyy erityisesti tämän tutkielman kohdejoukkona olevan, pääosin keskimääräistä lukiolaista opiskelija kouluorientoituneemman opiskelijan problematiikkaan suhteessa aktiiviseen kansalaisuuteen: aktualisoituuko runsas koulutuspotentiaali kansalaistoiminnaksi, ja mitkä ovat koulun keinot ja mahdollisuudet edesauttaa tätä prosessia?

3. Kaksi näkökulmaa aktiiviseen kansalaisuuteen

3.1 ”Tiina”: Alamaisesta kansalaiseksi

”Kansalaisuus voidaan jakaa aktiiviseen ja passiiviseen kansalaisuuteen. Ihanteellisessa yhteiskunnassa toteutuisi täydellisesti aktiivinen kansalaisuus. Valitettavasti näin ei kuitenkaan ole. Aktiivinen kansalaisuus on kuitenkin jokaisen oikeus ja mahdollisuus sekä demokratian välttämätön komponentti.

Demokratia ja toimiva yhteiskunta toteutuvat vain, jos kansalainen pystyy vaikuttamaan yhteisten asioiden hoitamiseen. Aktiivinen kansalaisuus onkin parhaimmillaan toimintaa yhteiskunnan hyväksi. Yhteisö havaitsee epäkohdan ja taistelee muutoksen puolesta ryhmänä. Käytännössä tällaista kansalaistoimintaa voidaan harjoittaa eri kansalaisjärjestöjen ja -yhdistysten kautta, jotka perustuvat konkreettiseen mukanaoloon. Ryhmä asettaa tavoitteen, jonka toteutumiseen jokainen ryhmän jäsen tuo oman panoksensa.

Toiminnallinen aktiivinen kansalaisuus voi olla toimimista seurakunnassa, yhteisössä tai järjestöissä. Useimmiten toiminnan motiivina on itselle tai yhteiskunnalle tai sen osalle koitua hyöty. Voimme esimerkiksi tukea alueemme lasten harrastustoimintaa, toimia nuorisotyön parissa tai osallistua kansalaisopiston kursseille. Toimintaan ryhtyminen on vain oman valinnan varassa, eikä kukaan päättäjä voi meitä siihen pakottaa.

Tärkeänä osana kansalaistoimintaan kuuluu äänioikeuden käyttäminen. Äänestämällä pystymme kiertoteitse vaikuttamaan yhteiskunnallisiin kysymyksiin, joten kansanvalta toteutuu. Demokratia onkin vajaata, mikäli äänestysprosentti on jatkuvasti alhainen. Näin ollen demokratia ja aktiivinen kansalaisuus kulkevat käsi kädessä ja kansalaiset eivät ole enää pelkkiä alamaisia.

Aktiivinen kansalaisuus ei ole kuitenkaan pelkkää poliittista vaikuttamista. Myös oman itsensä toteuttaminen ja tavoitteiden asettaminen ovat osa aktiivista kansalaisuutta. Ihmiselle on luonnollista ja jopa välttämätöntä opiskella, sivistää itseään sekä nauttia kulttuurista. Sen kaltainen aktiivinen kansalaisuus on yhtä arvokasta kuin poliittinen ja toiminnallinen kansalaisuus. Tarvehierarkian mukaan ihmisen henkilökohtaiset perustarpeet tulevat olla tyydytettyjä, ennen kuin voimme toimia laajemmin yhteiskunnan hyväksi.

Aktiivisessa kansalaisuudessa tärkeintä on kuitenkin vapaus ja yksilön oikeudet. Aktiiviseen kansalaisuuteen ei voi pakottaa ketään, mutta kannustaa siihen tulee. Näin ihmisen oikeus vapaaseen mielipiteeseen toteutuu, eikä hän alamaisen tavoin ole kenenkään talutusnuorassa.” (Nr. 18n)

3.1.1 Kansalaisvaikuttaminen emansipaationa

Abiturientti Tiina on laittanut kirjoitelmansa otsikoksi ”Alamaisesta kansalaiseksi”. Hänen tapansa lähestyä kysymystä aktiivisesta kansalaisuudesta vaikuttaa varsin monipuoliselta ja pohditulta. Hän ilmaisee ajatuksensa aika selkeästi ja oikeakielisesti, käyttää yhteiskuntatiedollisia käsitteitä asianmukaisesti ja luonteissa yhteyksissä. Tiinan tavasta kirjoittaa voi kohtuullisen luotettavasti päätellä hänen olevan opiskeluorientoitunut ja todennäköisesti vähintäänkin kiitettävän arvosanoin

koulutyössään menestynyt lukiolainen. Tässä suhteessa hän on varsin tyypillinen Jyväskylän Lyseon lukion opiskelija.

Tiina kytkee kirjoitelmaansa useissa kohdin demokratian ja aktiivisen kansalaisuuden toisiinsa. Jälkimmäistä hän pitää edellisen 'komponenttina', siis osana kansanvallan olemusta. Vaikka 'täydellisesti aktiivinen kansalaisuus' onkin Tiinalle utopiaa, toteutuu reaali maailmassa tämän epätäydellisen aktiivisen kansalaisuuden suhteen mahdollisuuksien tasa-arvo. Kansalaisaktiivisuus on Tiinalle ensisijaisesti oikeus, ei velvollisuus. Yleisesti ottaen hän näyttää korostavan enemmän oikeus- ja vapausarvoja kuin velvollisuuksia ja kieltoja.

Tiina formuloi politiikkakäsityksenä kvasi-aristotelisesti 'yhteisten asioiden hoitamiseksi' ja sivuuttaa politiikka-käsitteen monivaihteisemman pohdinnan (vrt. Paakkunainen 1993, 40-43). Aktiivisen kansalaisuuden motivaatioperusta rakentuu hänen mielestään yleensä hyödyn tavoittelulle. Aktiivinen kansalaisuus on 'parhaimmillaan toimintaa yhteiskunnan hyväksi'. Tästä huolimatta yksilön toimintaa motivoiva hyöty voi olla lähtökohdaltaan paitsi utilitaristista myös egoistisesti suuntautunutta. Tiinan käyttämien esimerkkien perusteella voisi tulkita hänen ajattelevan, että se konteksti, jossa toiminta tapahtuu, voi ohjata egoistisestikin värittyneen toiminnan yhteistä hyvää lisääväksi. Tässä suhteessa toiminnan konteksti ja vaikutukset ovat siis alkuperäistä motiivivia olennaisempi tekijöitä kansalaisaktiivisuuden merkitystä arvioitaessa.

Tiinan mukaan demokratia ja aktiivinen kansalaisuus 'kulkevat käsi kädessä ja kansalaiset eivät ole enää pelkkiä alamaisia'. Tekstin lopussa hän palaa uudestaan alamaisuus-temaan korostamalla yksilön oikeuksien, erityisesti mielipiteenvapauden merkitystä, joka mahdollistaa sen, ettei yksilö ole enää 'alamaisen tavoin kenenkään talutusnuorassa'. Tiina kytkee äänioikeuden käyttämisen kansalaisen irrottautumiseen 'alamaisuudesta'. Äänestämisen hän määrittää mielenkiintoisella ja omaperäisellä tavalla 'kiertoteitse vaikuttamiseksi'. Äänestäminen merkitsee hänelle sitä, että 'kansanvalta toteutuu'. Tiina on huolestunut jatkuvasta alhaisesta äänestysprosentista: se merkitsee 'vajaata demokratiaa'.

Ajatus aktiivisen kansalaisuuden yhteydestä alamaisuudesta vapautumiseen ja kansalaisaseman- ja mentaliteetin syntyyn muistuttaa giddensiläistä emansipaatiokäsitystä. Giddensin mukaan ns. emansipatorisen politiikan tavoitteena on ollut eliminoida erilaisia epäkohtia, kuten hyväksikäyttöä, epätasa-arvoa ja riistoa ja korvata ne oikeudenmukaisuudella, tasa-arvolla ja oikeudella osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Nämä liberalistiset pyrkimykset parantaa yksilön asemaa ovat johtaneet esimerkiksi äänioikeuden muodostumiseen yleiseksi kansalaisoikeudeksi. Emansipaatiolla yhteisöllinen elämä on ”organisoitu siten, että se mahdollistaa yksilön vapaan ja riippumattoman toiminnan sosiaalisessa ympäristössään”. (Giddens 1991, 210-213.)

Tiinan näkemyksessä yksilö ja yhteisö toimijoina lomittuvat mielenkiintoisella tavalla. Individualistinen ja kollektiivinen ulottuvuus aktiiviseen kansalaisuuteen toimivat eräänlaisessa vuorovaikutussuhteessa. Tiinalle aktiivisen kansalaisuuden olemus ja vaikutus yhteiskunnassa näyttäytyy yksilön kohdalla ”toiminnallisuutena” ja ”toimintana”, joka toteutuessaan mahdollistaa paitsi demokratian toteutumisen myös ”toimivan yhteiskunnan”.

Kirjoittaja esittää, että ’taistelu muutoksen puolesta’ yhteisön havaitsemien epäkohtien poistamiseksi tapahtuu kollektiivisesti. ’Taistelun’ foorumeina hän pitää kansalaisjärjestöjä, ’jotka perustuvat konkreettiseen mukanaoloon’. Ryhmä, kollektiivi, asettaa tavoitteen. Sen toteutus on kiinni yksilöiden panoksesta, joka suuntautuu kollektiivin hyväksi. Merkillepantavaa on Tiinan tekstistä näiltä osin epäsuorasti välittyvä näkemys yhteisön aloitteellisesta ja ensisijaisesta roolista verrattuna yksilöön. Tämä on jossakin määrin ristiriidassa hänen toisissa kohdin tekstiä ilmaisemien yksilön oikeuksia koskevien painotusten kanssa.

Toisaalta Tiinan ajatuksissa voi tässä kohdin nähdä piirteitä elämänpolitiikan kollektiivisesta ulottuvuudesta: elämänpolitiikka koostuu yhteisistä päätöksistä, jotka kohdistuvat yhteiskuntaryhmiin ja yhteiskuntaan. Hoikkalan ja Roosin sanoin ”elämänpolitiikka sijaitsee yksilön itsehallinnan ja perinteisen valtiollisen politiikan välisellä harmaalla alueella”. He korostavat *yhteinen päätös* - ilmauksen merkitystä. ”Yhteinen” viittaa tässä yhteydessä paitsi erilaisiin yhteisöihin, kuten perheeseen, naapurustoon, lähiympäristöön, osa- ja alakulttuureihin, kansalaistoimintaan,

kansalaisyhteiskunnan paikallisyhteisöihin myös markkinoihin sekä kunnallisten ja valtiollisten instituutioiden toimintaan ja vaikutukseen. (Hoikkala & Roos 2000, 24-25.)

Tiina korostaa valinnanvapautta toimintaan ryhtymisen suhteen: vain oma valinta ratkaisee, eikä siihen voi pakottaa. Myöhemmin hän palaa tähän teemaan korostamalla, ettei aktiiviseen kansalaisuuteen voi pakottaa ketään. Kansalaisaktiivisuus on 'jokaisen oikeus', johon tulisi ensisijaisesti kannustaa. Nämä korostukset voinee liittää abiturienteille antamani tehtävänannon kautta "auktoriteettiasemaan" nousevaan opetussuunnitelmaan, jonka virallinen ja normatiivinen luonne luo implisiittisesti pakon leiman myös sellaisille asioille, jotka on tehtävänantotekstissä lainatuissa kohdissa formuloitu "pelkästään" tavoitteiksi. Tiina haluaa ikään kuin "varmistaa", etteihän ketään nyt vain olla pakottamassa aktiivisiksi kansalaisiksi opetussuunnitelman määräämänä.

Tiina liittää myös yksilön itsensä toteuttamisen ja omakohtaisen tavoitteiden asettamisen aktiivisen kansalaisuuden attribuuteiksi. Sivistyksellisten ja kulttuuristen "luonnollisten" tarpeiden toteuttaminen on hänen mielestään 'yhtä arvokasta kuin poliittinen ja toiminnallinen kansalaisuus'. Tavoitteellisuuden korostaminen itsensä toteuttamisen yhteydessä korostuu maailmassa, jossa on tarjolla erilaisia vaihtoehtoisia elämänmalleja. Giddens pitää tällaista "strategista elämänsuunnittelua" ajallemme tyypillisenä ilmiönä. Siinä on kysymys yksilökohtaisten, tulevaisuusorientoituneiden elämänsuunnitelmien rakentelusta, johon liittyy myös ajatus varautumisesta erilaisiin riskiyhteiskunnan epävarmuustekijöihin huomioimalla ns. toiset mahdollisuudet ("*Second Chances*"): jokaisessa tilanteessa yksilöllä pitäisi olla ulospääsy ja uudenlainen ratkaisumahdollisuus valittavissa. (Giddens 1991, 85.) Giddensiläiseen elämänpolitiikkaan kiinteästi liittyvä ajatus "toisista mahdollisuuksista" yhdistää yksilöllisten suunnittelupyrkimysten implikoiman uskon lisääntyneeseen elämänhallintaan ja elämän riskiyhteiskunnassa tavalla, jossa korostuu mielestäni itsensä toteuttamisen ja luovuuden merkitys myös yhteiskunnallisen toimintakyvyn näkökulmasta. (Second chances-käsitteestä ks. Roos & Hoikkala 1998, 13-15.)

Kirjoittaja tuntuu rajaavan kulttuurin ulottuvuuden puhtaasti yksilöllisen itsensä toteuttamisen tasolle. Yhteisöllisen ulottuvuuden sivuuttaminen herättää

kysymyksen, onko Tiinan *individualistisella* käsityksellä sivistyksen ja kulttuurin merkityksestä lopulta suoranaista tekemistä varsinaisen aktiivisen kansalaisuuden kanssa ainakaan putnamilaisen sosiaalisen pääoman käsitteen näkökulmasta tulkittuna. (Putnam 2000, 19, 411). Putnam näkee taiteen ja muiden kulttuuristen aktiviteettien merkityksen sosiaalisen pääoman rakentumisen kannalta keskeisenä erityisesti niiden raja-aitoja murtavan luonteen takia. Sosiaalinen pääoma, jonka ilmenemismuotona aktiivista kansalaisuutta voi pitää, lisääntyy hänen mukaansa eräänlaisena lisätuotteena, vaikka itse toiminnon pääasiallisena tavoitteena onkin puhdas taide-elämys. Putnam korostaa tässä yhteydessä kulttuuritoiminnan yhteisöllistä, sosiaalisia verkostoja synnyttävää, luonnetta. (Putnam 2000, 411.)

Sen sijaan Tiinan ajatus 'seurakunnissa, yhteisössä tai järjestöissä' toteutuvasta aktiivisesta kansalaisuudesta samoin kuin hänen mainitsemansa lasten harrastustoiminnan tukeminen ja vapaaehtoistyö nuorten parissa täyttävät mielestäni hyvin Putnamin näkemysten pohjalta nousevat aktiivisen kansalaisuuden kriteerit. Myös Tiinan mainitsema osallistuminen kansalaisopiston kursseille voidaan nähdä tällaisena. Kansalaisopistojen kursseihin usein liittyvä vahva sosiaalinen ulottuvuus ilmentää sellaista osallisuutta kansalaisyhteiskunnan toimintoihin, joka täyttää aktiiviselle kansalaisuudelle sosiaalisen pääoman käsitteen tulkinnasta nousevat kriteerit. (Osallistuminen uskonnollisten yhteisöjen toimintaan ja toisaalta vapaaehtoistyö kansalaistoiminnan muotoina ks. Putnam 2000, 65-79 ja 116-133.)

Kirjoitelmansa lopussa Tiina asettaa maslowilaisittain tarvehierarkian pohjalta henkilökohtaisten perustarpeiden tyydyttymisen yhteiskunnallisen toiminnan välttämättömäksi edellytykseksi. Hän nostaa kuitenkin vapauden ja yksilön oikeudet aktiivisen kansalaisuuden kannalta keskeisimmäksi tekijäksi. Tässä suhteessa Tiinan käsitys on lähtökohdiltaan liberalistinen ja liittyy Giddensin jaottelussa modernille tyypilliseen emansipatoriseen politiikka-näkemykseen, vaikka hänen tulkinnassaan aktiivisesta kansalaisuudesta onkin havaittavissa myös postmodernia elämänpoliittista tendenssiä.

3.1.2. Passiivissa kuvattua aktiivisuutta

Mielenkiintoista Tiinan kirjoitelmassa on myös se mitä hän jättää siinä käsittelemättä. Kun äänestäminen on hänelle 'kiertoteitse vaikuttamista', herää kysymys hänen suhtautumisestaan ja suhteestaan esimerkiksi suoraan toimintaan ja sen kautta vaikuttamiseen. Kirjoitelma jää näiltä osin ”puutteelliseksi vastaukseksi” antamaani tehtävänantoon nähden, siis tekstin käyttökonteksti huomioiden (ks. Palonen 1988, 64). Tätä merkityksellisempää on mielestäni, ettei Tiina tekstissään varsinaisesti eksplikoi *omakohtaisesti* käsitystään kansalaisvaikuttamisesta ja sen foorumeista. Teksti on rakennettu passiivimuodon varaan ja liikkuu sisällöllisesti varsin neutraalilla ja yleisellä tasolla.

Miksi Tiina sitten tuntuu välttelevän omakohtaisuutta ja oman mielipiteen esilletuomista? Vastausta kysymykseen ei välttämättä tarvitse etsiä kaukaa. Paakkunaisen mukaan tämä sama ”neutralisoiva ja epäpoliittinen sävy” on tyypillinen myös meille suomalaisille opettajille puhuessamme ”politiikasta” ja ”yhteiskunnallisista asioista.” Ikään kuin opettajat pelkäisivät poliittisia ja sosiaalisia muutoksia. Paakkunaisen mielestä tällainen puhetapa ei ole omiaan herättämään mielenkiintoa politiikkaan kohtaan saati rohkaisemaan poliittiseen osallistumiseen. Hänelle ”yhteiskunnallisesti, tiedollisesti tai yrittäjähenkisesti aktivoiva koulu toimintaja ilmaisukeskuksena on täyttä utopiaa 2000-luvun alussa” (Paakkunainen 1993, 39; 2006, 126.)

Passiivimuodon käytöllä on tieteellisessä ja muussakin asiatyyllisessä kielenkäytössä haettu yleensä puolueettomuuden ja objektiivisuuden vaikutelmaa (Eskola & Suoranta 1999, 237). Historiatieteen piirissä tämä näkemys on tiivistetty tutkimusprosessin ohjenuoraksi muotoiltuun ajatukseen, jonka mukaan ”historioitsija sammuttakoon itsensä”. Passiivimuoto ja sen myötä subjektin ”piilottaminen” opetuspuheessa saattaa ainakin osittain olla perusopinnoista mukaan tarttunut tapa, jolla on pohjimmiltaan retorinen funktio: tavoitteena on vakuuttaa oppija opettajan tarjoaman tiedon luotettavuudesta ja opettajan objektiivisesta suhtautumisesta opetettavaan asiaan.

Yhteiskuntaopin opetuksessa vaatimus tiedon objektiivisuudesta ja toisaalta pedagogisista lähtökohdista nouseva kysyntä aktiivimuodon käytölle muodostavat

dilemman, jonka pohtiminen johtaa oppiaineen didaktisten perusasioiden syvempään pohdintaan. Suutarinen (2006, 113) näkee Suomen ongelmana kansalaiskasvatuksen kehittämisen kannalta nykyisen tietopainotteisuuden. Tietopainotteinen opetus ei hänen mukaansa ”näytä johtavan myönteisinä pidettyihin arvosidonnaisiin kansalaisasenteisiin tai myönteisenä pidettyyn yhteiskunnalliseen toimintaan”.

Tietopainotteisuuden ylikorostamisen ohella kansalaiskasvatuksen esteenä on Suutarisen mielestä nuorten arvojen ja asenteiden kehittämisen suoranainen välttely. Hänen mukaansa yksilöiden toiminta ja kansalaisaktiivisuuden merkitys jäävät arvopäämäärinä ”valtionalistisen isänmaallisuuskasvatuksen” varjoon. Suutarinen pitää nykymuotoista suomalaista isänmaallisuutta kansalaiskasvatuksen kannalta ongelmallisena, ”koska se ei tunnu rohkaisevan nuoria suvaitsevaisuuteen, yhteiskunnalliseen keskusteluun eikä osallistumiseen”. (Suutarinen 2006, 113-114.)

Suutarinen antaa liian pessimistisen kuvan koulujen ja opettajien asenteista kansalaiskasvattajina. Ymmärtääkseni hän on pyrkinyt tässä yhteydessä pikemmin poleemisuuteen kuin antamaan analyttisen ja realistisen kuvan siitä, mitä opettajat tänä päivänä aktiivisesta kansalaisuudesta ajattelevat ja miten he pyrkivät sitä tavoitteena omassa työssään edistämään. Mahdolliset ”valtionalistiset isänmaallisuuskasvattajat” ovat ainakin historian ja yhteiskuntaopin aineenopettajien joukossa niin marginaalinen ryhmä, että tällaiset viittaukset tuntuvat suorastaan anakronistisilta suhteessa 2000-luvun alun todellisuuteen. Tästä huolimatta Suutarisen esille nostamat kysymykset johtavat kohti olennaista. Hän haastaa pohtimaan, millä tavoin arvoja ja asenteita ylipäänsä opitaan ja opetetaan koulussa. Samalla hänen teesinsä liiallisesta tietopainotteisuudesta kiinnittää huomion tärkeään kysymykseen yhteiskunnallisen tiedon omaksumisen ja yhteiskunnalliseen toimintaan aktivoitumisen välisestä vaikutussuhteesta.

Yksi tässä suhteessa keskeinen arvioinnin kohde on opettajan rooli ja sen taustalla olevat käsitykset opettajuudesta. Rautiainen (2006, 186-187) mukaan ”kansankynttilänä olemisen henki elää voimakkaana tavassa toteuttaa kansalaisvaikuttamista”. Opettajaksi opiskelevia koskevissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että he ”antavat pikemminkin esimerkkiä, puhuvat, kertovat ja välittävät asioita eteenpäin kuin aktivoivat toimimaan”. Rautiainen näkee ristiriidan tällaisen ”alamaiskansalaisuuteen”

kasvattamisen tradition ja uusien opetussuunnitelmien osallistuvaa ja aktiivista kansalaisuutta korostavan kasvatustavoitteen välillä ja vaatii muutosta: ”Muutoksen tulee olla perustavanlaatuinen, eli uusi näkökulma (kansalaisvaikuttaminen) ei voi elää rinnan tradition kanssa.”

Kriittiselle pedagogiselle tarkastelulle löytyy siis sijaa pohdittaessa opiskelijan ”oman äänen” problematiikkaa. Usein ongelmat ovat hyvin käytännönläheisiä. Opetustilanteet saattavat esimerkiksi edelleen olla liian usein sellaisia, että ”se, joka tietää kysyy, ja se, joka ei tiedä, vastaa”. Tällainen kuulustelutilanne ei ole valtasuhteiltaan symmetrinen. Opettaja, jolla jo lähtökohtaisesti on opiskelijan odotuksissa asiantuntijan rooli, käyttää kuulustelussa ylivaltaa opiskelijaan nähden. Usein opettaja myös vastaa ennen kuin kysytään – ”esittelee asiat, koska opetussuunnitelma niin edellyttää, ilman että opiskelijat olisivat juuri niitä asioita kysyneet.” Ahosen mielestä tämä on ”välttämätöntä, jotta sivistysperinnön siirtäminen sujuisi”. Kummassakin tilanteessa olisi kuitenkin tärkeää tarjota opiskelijalle mahdollisuus tuoda ensin esille oma kyseiseen asiaan liittyvä ennakkokäsitys- tai kysymys. Vasta tällöin syntyy symmetrinen keskustelutilanne. Ahonen korostaa, että ”aktiivinen kuuntelu, jossa opettaja ei välittömästi vastaa vaan haastaa opiskelijan itse työstämään käsitystään, johtaa tietoa luovaan keskusteluun.” (Ahonen 2005, 28-29.)

McLaren ja Giroux ovat vaatineet ”opiskelijan äänen tunnustavaa pedagogiikkaa”. Sen tukahduttaminen liittyy heidän mukaansa opettajien ”omien pedagogisten käytäntöjen julkilausumattomaan diskursiiviseen leikkiin”. Tukahduttamisen sijasta opettajien pitäisi sallia opiskelijoiden kertoa omia tarinoitaan. Tätä avoimempaa, opiskelijan äänen tunnustavaa ilmapiiriä voisi rohkaista avaamalla vallitseviksi totuuksiksi muotoutuneita käsityksiä pyrkimällä tunnistamaan niiden taustalla olevia (julkilausuttuja ja julkilausumattomia) intressejä. McLaren ja Giroux korostavat tässä yhteydessä kriittisen lukutaidon merkitystä: sen omaksuminen oppimisprosessin yhdeksi lähtökohdaksi paljastaa, ettei tieto ole koskaan puolueetonta ja että siihen liittyvät käsitykset ovat aina syntyneet liittyneinä erilaisiin historiallisiin konteksteihin. Kriittinen lukutaito pyrkii McLarenin ja Giroux’n mukaan ”näyttämään vieraassa valossa kotoiset myytit”, joilla valtaoikeudet ja etuoikeudet legitimoidaan. (McLaren & Giroux 2001b, 45-46, 50; 2001a, 99.) Se, että erilaiset vallankäytön muodot – myös

opetukseen ja koulukulttuuriin liittyvät – alistetaan kriittiselle tarkastelulle, voi osaltaan rohkaista opiskelijoita käyttämään omaa ääntään.

Koulun pedagogiset käytänteet luovat perustan osallistumiskulttuurille. Avoin ja keskusteleva toimintatapa luovat ja antavat tilaa kansalaisvaikuttamiselle. Yhteiskuntaopilla on oppiaineen tiedollisiin valmiuksiin liittyvien päämäärien ohella myös sosiaalisiin valmiuksiin sekä asenteisiin ja arvoihin liittyviä päämääriä. Opiskelijoiden arvojen ja asenteiden arviointi on vaikeaa, mutta heille tulisi luoda tilaisuuksia käsitellä arvokysymyksiä sekä tehdä arvovalintoja ja perustella niitä. Sosiaalisten toimintavalmiuksien, siihen liittyen aktiivisen kansalaisuuden, kehittäminen edellyttää tämän lisäksi toiminnallista, esimerkiksi projektityön avulla tapahtuvaa, suuntautumista ympäröivään yhteiskuntaan. (Ahonen 2005, 28; Löfström 2002, 121.)

3.2. ”Veeran” elämänpolitiikka

”Voin toteuttaa aktiivista kansalaisuutta monin erilaisin tavoin. Voin osallistua järjestöjen toimintaan; tempauksiin, mielenosoituksiin ja informaation levitykseen. Olen ollut melkein vuoden aktiivisesti mukana Maan ystävien toiminnassa. Se on ollut palkitsevaa, etenkin sosiaalisesti, mutta on saanut minut entistä enemmän miettimään millaisella toiminnalla pääsisi oikeasti vaikuttamaan. Tuntuu, että järjestöjen, etenkin valtavirrasta selvästi poikkeavien, vaikutusvalta ulottuu vain tarpeeksi avoimille yksilöille. Päättäjät, ne joihin juuri yritämme vaikuttaa, vaikuttavat suhtautuvan nihkeästi järjestöjen näkemyksiin.

Eri lukunsa ovat tietenkin valtiota hyödyttävät järjestöt, kuten Lukiolaisten liitto ja YAD. Näiden mielipidettä kuunnellaan (ehkä) hymyssä suin ja ihaillaan kansalaisten toimintatarmoa. Ympäristö- ja eläintenoikeusjärjestöt ovat taas niitä kriminaalipesäkkeitä, epäilyttävien listalle tuomittuja radikaaleja, joiden tavoitteet eivät kerta kaikkiaan käy järkeen.

Toimivampi keino vaikuttaa ympäristöasioissa löytyy lehtien mielipidepalstoilta. Kylmän tieteellinen teksti lienee ainut tapa, jolla voi saada päättäjät näkemään kukkaroa kauemmas. Tunteella ajattelevat kun tavataan leimata kiihkoilijoiksi. Ja kiihkoilijaahan ei tarvitse kuunnella. Joskus teini-iässä kirjoitin lehteen ja sain mielipiteeni julkaistuksikin, mutta olen hävennyt sitä niin paljon, etten sen koommin ole kynääni tarttunut mielipidepalstat mielessäni.

Jokapäiväinen äänestykseni tehomataloutta vastaan tapahtuu koulun ruokalassa ja lähikaupassa kun lastaan lautaselle vegaaniruokat ja ostoskärryyn luomumaidon. Aktiivista kansalaisuutta toteutankin eniten juuri kulutuksessani: yritän kuluttaa mahdollisimman vähän ja hankkia välttämättömät tavarat käytettynä tai parhaassa tapauksessa roskalavoilta. Kun omatunto vie voiton pistän kyllä rahani kalliisiin reilunkaupan- tai luomutuotteisiin. Mieluiten asioisin pelkästään luomu- ja maailmankaupoissa, mutta en usko, että opiskelijabudjetilla voisi kustantaa sellaisen ruokavalion.

Ujouteni ja sosiaalinen kömpelyteni estää minua käyttämästä parasta aktiivisen kansalaisen asetta: puhumista. Yleensä en vain kykene saattamaan näkemyksiäni sanoiksi.

Koen, että kansalaisella ei oikeastaan ole muita vaikutuskeinoja kuin oma elämäntapansa ja keskusteleminen. Olen pessimistinen, mutta jostain syystä olen saanut sellaisen kuvan, että ne, joilla on valta, eivät ole kiinnostuneita hyvydestä. Tylyä.” (Nr. 59n).

3.2.1. ”Henkilökohtainen on poliittista”

Abiturienti Veeran suhtautuminen yksilön vaikutusmahdollisuuksiin on kaksijakoinen. Toisaalta hän suhtautuu varsin avoimesti erilaisiin tapoihin harjoittaa aktiivista kansalaisuutta. Samalla hän on kuitenkin jossakin määrin skeptinen sen suhteen, onko tällä toiminnalla vaikutusta. Veeran oman kansalaisaktiivisuuden toimintakentäksi on muodostunut ainakin tässä vaiheessa järjestötoiminta, mutta hän nostaa esille myös mielipidekirjoittamisen ”toimivana keinona” vaikuttaa erityisesti ympäristöasioissa.

Maan ystävät -järjestö, jonka toimintaan Veera kertoo osallistuvansa, edustaa omalta osaltaan suomalaisen ympäristöliikkeen lyhyessä historiassa vaihetta, jota kutsutaan neljänneksi aalloksi. Tämä vaihe alkoi 1990-luvun puolivälissä ja se samaistetaan usein

eläinoikeusliikkeeseen. Samalla yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvät kysymykset yleisemminkin on nostettu tämän liikehdinnän piirissä ja toimesta esille. Neljännelle aallolle on ollut ominaista luontokeskeisyys, puoluepolitiikasta riippumaton vasemmistolaisuus, yhteisöllisyyden korostus, keskusjohtoisen valtion kritiikki, nykyisen talousjärjestelmän kritiikki ja rakenteellisten muutosten vaatimus. Aktivistien vanhemmilla on usein korkea koulutustausta ja toimijat itsekin ovat tyypillisesti lukio- ja yliopisto-opiskelijoita. (Stranius 2005, 314-320.)

Straniuksen mukaan uudelle ympäristöliikkeelle on ”ominaista henkilökohtaisen elämäntavan poliittisuuden korostus”. Tämä vaihe politisoi kasvissyöntikulttuurin ja toi veganismin Suomeen (Stranius 2005, 320). Veera, joka kertoo olevansa vegaani, käyttää ilmausta ’jokapäiväinen äänestys’ kuvaamaan elämänpoliittista suhtautumistapaansa, johon liittyviin henkilökohtaisiin valintoihin liittyy vegaaniuden ohella luomutuotteet. Ilmaisullaan Veera viittaa epäsuorasti mutta tietoisesti ”perinteiseen” vaaleissa äänestämiseen. Ilmaisussa tiivistyy elämänpolitiikalle tyypillinen pyrkimys yleistää arkipäivän valintojen merkitystä, jolloin ne nähdään poliittisen toiminnan muotona. Beckin (1995, 69) mukaan ”ekologisessa kulttuurissa kaikkein yleisimmät sekä kaikkein yksityisimmät ja henkilökohtaisimmat asiat ovat välittömästi ja peruuttamattomasti yhteydessä toisiinsa yksityiselämän syvyyksissä”.

Veeran tapaa lähestyä ympäröivää maailmaa ja sen ongelmia omien valintojen merkitystä korostavasta subjektiivisesta näkökulmasta voi pitää postmodernille tyypillisenä refleksiivisenä minäprojektina. Elämänpoliittinen ulottuvuus rakentuu tällöin kontekstissa, jossa globalisoivat vaikutukset tunkeutuvat syvälle refleksiiviseen minäprojektiin ja toisaalta itsensä toteuttaminen vaikuttaa globaaleihin strategioihin. Näin muodostuu ”linkki yksilöstä planeettaan”. Pyrkimyksenä on rakentaa moraalisesti oikeutettavissa oleva elämäntapa, joka tukee itsensä toteuttamista globaalissa riippuvuussuhteessa. (Giddens 1991, 215-216, 221.) ”Globaalissa riskiyhteiskunnassa yksityisyys pienimpänä ajateltavissa olevana poliittisena yksikkönä sisältää siten koko maailman” (Beck 1995, 70).

Elämänpolitiikan ”agendassa” ympäristöllä on keskeinen merkitys: toisaalta globaalit ympäristömuutokset ajavat ihmiset elämänpoliittisiin ratkaisuihin, toisaalta elämänpoliittiset ratkaisut muodostuvat positiivisten ympäristömuutosten välineiksi.

Tässä suhteessa Veera näyttäytyy suorastaan giddensiläisen elämänpolitiikan ideaalina: vegaaniksi ryhtyminen on hänelle eettinen valinta, jossa otetaan kriittinen kanta lihaksymykseen ja sitä kautta tehomaatalouteen. Tosin Hoikkala ja Roos toteavat hieman ilkeästi, että samalla tällaisella elämänpoliittisella valinnalla ”myös pelastetaan oma nahka vaikkapa hormonilihalta”. (Roos & Hoikkala 1998, 15; Hoikkala & Roos 2000, 23.)

Vaikka Veera näkeekin monia mahdollisuuksia toteuttaa aktiivista kansalaisuutta, on hän varsin pessimistinen toiminnan vaikuttavuuden suhteen. Veeran näkemykset muistuttavat aiemmista tutkimuksista avautuvaa yleisempää kuvaa nuorten kokemuksista suhteessa yhteiskuntaan ja vaikuttamismahdollisuuksiinsa. Nuoret kokevat yleisesti, että heidän on vaikea saada esille julkisesti ajatuksiaan. He ovat pettyneitä valtaväestön reaktioihin ja asennoitumiseen. Nuoruus on julkisuudessa usein nähty synonyyminä tietämättömyydelle. Osa kokee, että jos mukana olisi enemmän myös vanhempia toimijoita, se tekisi toiminnasta uskottavampaa. (Stranius 2005, 319.)

Myös esimerkiksi ”tytöttely” on saattanut toimia julkisuudessa käytettynä keinona marginalisoida nuorten aktivismia, tehdä siitä ei-vakavasti otettavaa toimintaa. Puhuttelemalla eläinaktivisteja ”kettutyttöiksi” toiminta on samalla määritelty tyttöjen ”jutuksi”, toiminnaksi ilman todellista sanomaa tai tarkoitusperää”. (Lundbom 2002, 91-92.) Eräs Veeran abiturientti-tovereista käsittelee tätä marginalisoiduksi tuleminen kokemusta kirjoitelmassaan:

”Yhteiskunnallinen vaikuttaminen ei ole ollut muodissa sitten punaisen 70-luvun. Siinä missä äitini palo sydämessään jakeli Tiedonantajaa ja keräili takkinsa etumukseen Neuvostoliittopinssejä, olen minä, laman ja poisheitetyn toivon lapsi, kykenemätön saamaan ääntäni kuuluviin kylmällä 2000-luvulla, jonka sanakirjassa nuori vaikuttaja vastaa naiivia eläinterroistikettutyttöä.” (Nr. 2n)

Toisaalta ulkopuolelta annetut leimat, kuten puhe ”nuorista idealisteista ja radikaaleista” saattavat myös lisätä aktivistien yhteisöllisyyttä (Stranius 2005, 319-320).

Maan ystävien edustamalle ympäristöaktiivisuudelle on ollut tyypillistä paitsi vahva yhteisöllisyys myös vastakkainasettelu meihin ja heihin (Stranius 2005, 320). Tässä suhteessa mielenkiintoista on se, että Veera tekee rajanvetoa paitsi ’päättäjien’ suuntaan, myös leimaamalla eräitä muita nuorten järjestöjä ’valtiota hyödyttäväiksi’. Ne

saavat hänen mielestään myönteistä huomiota ja niitä kuunnellaan toisin kuin Maan ystävien kaltaisia ympäristöjärjestöjä. Veera mainitsee tässä yhteydessä Lukiolaisten liiton ja YAD:n (Youth Against Drugs ry.). YAD toimi muutama vuosi sitten Jyväskylässä näkyvästi Tanssisali Lutakon säilyttämisen puolesta ja on rakentanut yhteistyössä muutamien muiden järjestöjen ja Jyväskylän kaupungin kanssa rakennuksen tiloihin nuoriso- ja kulttuurikeskuksen, joka on saanut positiivista palautetta sekä valtakunnallisen että kunnallisen tason päättäjiltä. Toisaalta lukiolaisten liitto on ollut yhteiskuntatiedon tunneilla esimerkkinä edunvalvontajärjestöstä, jota on kuultu mm. eduskunnassa lukiolakia säädettäessä. Mahdollisesti tällainen ”veljeily establishmentin kanssa” on ollut Veeralle liikaa.

Veeran suhtautumisesta itseensä välittyvä voimakas itsekriittisyys ja jopa itsensä aliarvioiminen. Hän korostaa puhumista aktivistin tärkeänä vaikutuskeinona, muttei selitä, puhutaanko massoille vai onko kysymys keskustelussa tapahtuvasta vakuuttamisesta. Itsellään hän ei kylläkään usko tässä suhteessa kykyjä olevan. Myös kokemukset mielipiteiden esittämisestä lehden yleisönosastossa ovat tuottaneet omakohtaisesti negatiivisen kokemuksen, joka kulminoituu ilmeisesti kirjoituksen sisällön aiheuttamaan häpeän tunteeseen, joka on nostanut mielipidekirjoittamisen kautta osallistumisen kynnyksen jatkossa Veeran kokemuksen mukaan liian korkeaksi.

Kirjoituksen lopussa Veera tiivistää elämänpoliittisen ohjelmansa: ’kansalaisella ei oikeastaan ole muita vaikutuskeinoja kuin oma elämäntapansa’. Tässä suhteessa myös Veeran tekstissä mielenkiintoista on se, mistä hän vaikenee. Aktiivista kansalaisuutta hyvin omakohtaisesti (toisin kuin Tiina) käsitellessään, hän ei viittaa mihinkään edustuksellisen demokratian instituutioon. Veeran elämänpoliittiseen tapaan hahmottaa osallistumista ja vaikuttamista eivät tunnu kuuluvan puolueet, eduskunta, hallitus ja muut sellaiset. Sama koskee paikallista tasoa, jossa kokemiaan ongelmia hän nostaa kirjoituksessaan esille. Veeralle ’valtio’ ja ’päättäjät’ esiintyvät kasvottomana ”toisena”, johon hän ei tunnu saavan oikein mitään todellista otetta.

3.2.2. Kansalaiskasvatus edustuksellisen demokratian apologiana

Beck (1995, 34-35) väittää, että ”kansalaisten oma-aloitteiset toimintaryhmät ovat ottaneet vallan – sanan poliittisessa merkityksessä – käsiinsä”. Valtapuolueiden vastarinnasta huolimatta ne nostivat pari vuosikymmentä sitten esille kysymyksen maailman uhanalaisuudesta. Beck kutsuu ilmiötä ”poliittisen subjektiivisuuden renessanssiksi”. Maailman ekologisesta pelastamisesta ja uudistamisesta tuli hänen mielestään eräänlainen jokaista koskeva pakko, joka sai myös talouselämän reagoimaan tilanteeseen ja yritykset sen myötä rakentamaan ainakin imagotason ympäristöohjelmia. Syntyneille kansanliikkeille on ollut yleiseurooppalaisesti ja osin globaalistikin tyypillistä tukeutuminen ruohonjuuritasoon, ulkoparlamentaarisuus, riippumattomuus luokka- ja puoluesidoksista, organisatorinen ja ohjelmallinen monimuotoisuus sekä useissa tapauksissa sisäinen riitaisuus.

Vaikka erilaisilla kansanliikkeillä on ollut kansalaisaktiivisuutta elvyttävä ja monessa suhteessa piristävä vaikutus, nousee Beckin analyysin perusteella esille näkökulmia, jotka antavat aiheita myös huoleen. Mielenkiinnon rajaaminen pelkkään elämänpoliittiseen toimintakenttään voi merkitä edustuksellisen demokratian vähittäistä näivettymistä. Tässä suhteessa myös koulujen kansalaiskasvatuksen yhtenä keskeisenä tehtävänä voi nähdä aktivoida nuoria perinteisen parlamentaarisen vaikutuskanavan käyttämiseen. Kansalaiskasvatuksella pyritään sosiaalistamaan nuoria yhteiskuntaan ja sen arvoihin.

Sosialisaatioparadigma kytkeytyy demokratiateorioihin, joiden mukaan demokratian säilymisen ja vakauden kannalta on välttämätöntä sosiaalistaa yhteiskunnan jäsenet demokratiaa ylläpitäviin arvoihin. Esimerkiksi Robert Dahlin edustamassa pluralistisessa demokratianäkemyksessä demokraattinen yhteiskunta perustuu valtiiovallan vastapainoksi muodostuneisiin ja sitä kontrolloiviin järjestäytyneisiin pienyhteisöihin ja eturyhmiin. Dahlin mukaan tällaisen demokraattisen järjestelmän (jota hän kutsuu polyarkiaksi) jatkuvuus edellyttää koko yhteiskuntaelämää läpäisevää poliittista sosialisaatiota ja indoktrinaatiota. Niillä muovataan tunteita, asenteita ja uskomuksia demokratian säilymisen turvaamiseksi. Dahl ei pidä sen sijaan mahdollisena kasvattaa kansalaisia, jotka olisivat *rationaalisesti* vakuuttuneita

demokraattisista arvoista. Indoktrinaation vastustamista tässä yhteydessä hän pitää joko osoituksena moraalisesta vastuuttomuudesta tai tietämättömyydestä. (Puolimatka 1999, 250-253; 2001, 315-319)

Sosialisaatioparadigma on problemaattinen opetussuunnitelmien korostaman kriittisen kansalaisen tavoitteen kanssa. Se näkee yksilön autonomian puuttumisen jossakin määrin toivottavana demokratian vakauden kannalta, koska tämä tekee järjestelmän toiminnan paremmin ennustettavaksi. Puolimatka pitää sosialisaatioparadigmaa suorastaan vaarallisena, koska se heikentää kansalaisten mahdollisuuksia valvoa päättäjiä kriittisesti. Se ei edistä kriittisen itsearvioinnin tai henkilökohtaisen tietoisuuden kehittymistä. Indoktrinaatio altistaa aina vastaindoktrinaatiolle. Demokratiaa tukeva indoktrinaatio tekee kansalaisesta alttiin toisensuuntaiselle, demokratiaa ja sen perusteita vastaan suuntautuvalle, indoktrinaatiolle. Puolimatkan mukaan ”kriittisiltä valmiuksiltaan kehittyneet ja monipuolisesti sivistyneet kansalaiset ovat parempi vastapaino indoktrinaatiolle kuin kansalaiset, joiden kriittisten valmiuksien kehittymistä on rajoitettu kohdistamalla heihin järjestelmällistä poliittista indoktrinaatiota.” (Puolimatka 1995, 119; 2001, 320-321.)

Koska kasvattaminen ja indoktrinaatio ovat monessa suhteessa lähellä toisiaan, on sosialisaation ja yhteiskuntakriittisyyden välistä ristiriitaa vaikea ratkaista. Jotta ongelma pystyttäisiin ratkaisemaan, opettajan tulisi pystyä osoittamaan (itselleen ja opiskelijoille) demokraattisten arvojen yleispätevyys ja hyvyys. Tämä vaatii valmiutta avoimeen ja kriittiseen keskusteluun sekä näkemystä, mitä demokratia pohjimmiltaan on. Löfströmin mielestä opettajan tulisi pohtia myös koulun roolia hegemonisten yhteiskunnallisten rakenteiden uusintajana ja sitä, missä määrin se aidosti auttaa nuoria kasvamaan autonomisina kansalaisyhteiskunnan subjekteina (Löfström 2002, 123).

Demokratiakasvatuksessa ei ole kysymys vain neutraaleina pidetyistä faktoista, vaan kyseessä on perimmältään ideologinen arvovalinta. Kasvatuksen tulisi edistää nuorten rationaalisia valmiuksia, niin että hän pystyy kriittisesti arvioimaan yhteiskunnallista ympäristöä, joka on muokannut hänen tapaansa mieltää ja käsitteellistää todellisuutta. Kasvatuksessa pitäisi tarjota opiskelijalle mahdollisuus tutkia omia uskomuksiaan ja käsityksiään ja tulla sitä kautta tietoiseksi omiin käsityksiin kytkeytyvistä

merkityksistä. Tämä tietoisuus avaa mahdollisuudet muuttaa omia asenteita ja toimintamalleja. (Puolimatka 1999, 256; Rautiainen 2006, 188-189, 192.)

Kansalaiskasvatuksen vaikuttavuuden kannalta olisi tärkeää nähdä demokratia laajemmin kuin pelkkänä poliittisena päätöksentekovälineenä. Samalla yhteiskunnan demokraattisuutta tulisi arvioida sen perusteella, missä määrin ihmiset voivat osallistua omista asioista päättämiseen. Tämän tulisi ohjata pohtimaan sitä kuinka asioihin voi vaikuttaa. Mielenkiinto vaikuttamiseen ja osallistumiseen avautuu lähiympäristön ja sen ongelmia koskevien ratkaisujen kautta. (Gretschel 2002, 45; Putnam 2000, 405.)

Aktiivisen kansalaisuuden ja edustuksellisen demokratian suhteen kannalta olennaisessa roolissa ovat arvot ja asenteet: millaisia asioita pidetään tärkeinä ja tavoittelemisen arvoisina. Yksilötasolta lähtevinä näitä kysymyksiä voisi mielestäni lähestyä elämänpoliittisesta näkökulmasta. Lähiympäristöön liittyvät kysymykset ja osallistavien elementtien liittäminen niihin voivat toimia lähtökohtana selvittää paitsi omaa toimintaa ja elämäntapoja, myös niitä vaikutuskanavia, joiden avulla yksilö voi pyrkiä vaikuttamaan näihin ilmiöihin laajemmin. Tästä avautuvat näkymät aktiivisen kansalaisuuteen ovat heterogeeniset: kaikki eivät näe mielekkäänä eivätkä halua, osaa tai voi toimia samoilla keinoilla. (Lundbom 2006, 11.)

Kysymystä aktiivisesta osallistumisesta edustukselliseen demokratiaan tulisi lähestyä ruohonjuuritasolta, alhaalta ylöspäin, ei instituutiolähtöisesti (ks. esim. Putnam 2000, 405). Edustukselliseen demokratiaan sitoutumisen ymmärtäminen ideologisena arvovalintana ja sitä kautta kritiikille avoimena tarjoaa mahdollisuuden yhdistää aktiivista kansalaisuutta ja kriittistä kansalaisuutta kasvatuksellisinä tavoitteina. Samalla voidaan välttää metodisen sosiaalistamisen ja indoktrinaation kautta syntyvä pelkästään ulkokohtainen kytkös demokraattisiin arvoihin. (Lofström 2002, 122-123.)

Kriittisen näkökulman tulisi kohdistua myös elämänpolitiikan lähtökohtana oleviin taustaolettamuksiin ja niistä muodostuneisiin johtopäätöksiin. Kriittistä pohdintaa ja keskustelua voisi tällöin kohdistaa esimerkiksi yksilötasolla tapahtuvan poliittisen toiminnan laajempaan vaikuttavuuteen. Hoikkala ja Roos (2000, 23) kyseenalaistavat elämänpolitiikalle rakentuvaa vastuullisen kuluttamisen ideologiaa kysymällä provosoivasti, millaiseen taloudelliseen rakenteeseen sen menestyksellisyys voi

rakentua. Syömisessä eettisenä pidetyt elämänpoliittiset ratkaisut eivät riitä maailman ruokaongelman realistiseksi ratkaisuksi. Se vaatii myös valtioiden välisiä poliittisia sopimuksia. Niiden toteutumisen välillisenä edellytyksenä on puolestaan perinteinen edustuksellinen ja parlamentaarinen demokratia, joka ”kannattaa muistaa, jos tekee mieli vaikuttaa maailman menoon”.

Ahonen (2004, 124) täydentää Hoikkalan ja Roosin esittämää elämänpolitiikan kritiikkiä: ”Kansalaisyhteiskunta saa sittenkin parhaiten aikaan todellisia tuloksia toimimalla edustuksellisen demokratian ruohonjuuritasona eikä sen vaihtoehtona”. Yhtenä kansalaisyhteiskunnan keskeisenä tehtävänä onkin mielestäni puolustaa parlamentarismin rakentuvaa edustuksellista demokratiaa ja legitimoida sitä kansalaisvaikuttamisen väylänä. Tämä ei tarkoita kriittisen näkökulman unohtamista suhteessa perinteiseen länsimaiseen poliittisen päätöksenteon tapaan ja siihen liittyviin instituutioihin. Tarkastelun perustana pitäisi tässä suhteessa olla paitsi (mm. Ahosen, Hoikkalan ja Roosin esille nostama) realismi suhteessa päätöksentekoon ja sen vaikuttavuuteen, myös ajatus demokratiasta itseisarvona. Kritiikin kohteena tulisivat olla myös vaihtoehtoiset osallistumisen ja vaikuttamisen tavat ja nuorten oma suhde niihin.

4. Kansalaiskasvatus ja aktiivisen kansalaisuuden haaste

Tutkimusaineistoni koostui yhteensä 60 Jyväskylän Lyseon lukion abiturientin kirjoitelmista. Abiturientit laativat kirjoitelmansa äidinkielen ”abikurssin” yhteydessä yhtenä siihen sisältyneenä pakollisena tehtäväsuorituksena. Kirjoitusvaiheessa he eivät tienneet tehtävänannon ”toisesta ulottuvuudesta”, jonka tavoitteena oli hyödyntää tekstejä tämän tutkimuksen primääriaineistona. Tutkimusetiikan näkökulmasta tähän ei kuitenkaan sisälly ongelmaa. Kirjoittajilta kysyttiin (tekstien valmistuttua ja äidinkielen opettajan arvioitua ne) erikseen lupa tutkimuskäyttöön. Tutkijan henkilöä ei kirjoittajille kuitenkaan missään vaiheessa paljastettu. Tässäkin suhteessa oli korrektaa, että myös tietoa kirjoittajien henkilöllisyydestä varjeltiin peittämällä heidän nimensä ennen kuin aineisto luovutettiin käyttöni.

Tutkimuksen luotettavuutta käyttämäni aineistonkeruun tapa vahvistaa olennaisesti. Jos kirjoittajat olisivat tienneet kirjoitelmiansa kahtalaisesta funktiosta ja ”oman” opettajansa toimimisesta tutkijana, olisi tämä todennäköisesti ohjannut ”vastaajien” tapaa käsitellä aktiivista kansalaisuutta, jolloin tekstien kontekstuaali-indeksi olisi ollut jossain määrin toinen kuin nyt. Tällainen tekstin syntykonteksti olisi saattanut ohjata kirjoittajat luomaan ”oppikirjamaisia” sisältöjä, joilla he olisivat mahdollisesti pyrkineet (enemmän tai vähemmän tietoisesti) miellyttämään tutkijan rooliin asettautuneen yhteiskuntaopin opettajansa oletettuja toiveita tekstien sisällön suhteen. Käyttämässäni aineiston keruun tavassa kirjoittajat ovat todennäköisesti olleet ainakin lähtökohtaisesti ”avoimempia” käsitellessään aktiivisen kansalaisuuden luonnetta. Heidän kirjoittamistaan on kontrolloinut ensisijaisesti pyrkimys laatia tasokas äidinkielen kirjoitelma, ei yritys vastata yhteiskuntaopin opettajan mahdollisiin odotuksiin.

Vaikka tutkimuksen kysymyksenasettelu ja aihepiirin teemoittelu on rakennettu vahvan aineistolähtöisesti, ovat tutkimuskirjallisuuden ja aineenopettajan työkokemukseni pohjalta nousevat näkökulmat ja tulkintatavat ohjanneet tutkimusprosessia ja siihen liittyviä valintoja. Siitä huolimatta, että työkokemus on helpottanut erityisesti pedagogisesti merkityksellisen aineksen löytämistä kirjoitelmista, ei se ole tutkijalle

välttämättä pelkästään vahvuus: kohtuullisen pitkän työuran kuluessa syntyneet, usein tiedostamattomat, ”ajatukselliset maneerit” voivat ohjata tendenssimäiseen tapaan tulkita aineistoa. Olen kuitenkin pyrkinyt tiedostamaan tämän riskin prosessin aikana. Tutkimukseni keskeisenä henkilökohtaisen motivaation lähteenä ollut pyrkimys pohtia tutkimusprosessin yhteydessä refleksiivisesti omaa (aineen)opettajan identiteettiäni ja sen kehitystä, on osaltaan tehnyt suhteestani käyttämäni tutkimusaineistoon ja sen tulkinnasta syntyviin johtopäätöksiin ”avoimen”.

Abiturienteille annetun kirjoitustehtävän tuloksena muodostui aineisto, jossa kirjoittajat lähestyvät kysymystä aktiivisesta kansalaisuudesta varsin erilaisista tarkastelukulmista. Tapa käsitellä aihetta vaihteli pinnallisista kansalaisvaikuttamisen muotojen luetteloista huomattavasti pohditumpiin analyyseihin. Vaikutelmaksi muodostui, että erityisesti luettelomaisen jäsentelytavan omaksuneiden näkemys kansalaisvaikuttamisen keinoista oli varsin oppikirjamainen. Äänestäminen, joka kirjoitelmissa oli tyypillisimmin esille nostettu kansalaisvaikuttamisen kenttä, nähtiin itsestäänselvyytenä, jota ei syvennytty pohtimaan monipuolisesti saati erityisen omakohtaisesti. Poliittikka rajautui tällöin puhtaasti edustukselliseen demokratiaan ja sen instituutioihin, mikä on tyypillistä ns. konventionaalille politiikkakäsitykselle.

Kaikki kirjoittajat eivät kuitenkaan nähneet pelkkää äänioikeuden käyttämistä riittävänä aktiivisen kansalaisuuden kriteerinä. Kirjoittaja saattoi julistautua ’poliittisesti passiiviseksi tarkkailijaksi, joka vain äänestää’. Tällainen suhtautumistapa on pohjimmiltaan lähellä konventionaalista politiikkakäsitystä, koska myös tässä tapauksessa äänestäminen koetaan itseisarvoiseksi osallistumisen tavaksi. Näkemykselle, joka painotti äänestämistä tekona sinänsä, näytti aineistoni perusteella olevan tyypillistä, että äänestäminen olisi velvollisuus, ei jonkin intressin ajamista.

Äänestämiseen täysin kielteisesti suhtautui aineistossani vain muutama opiskelija. Jotkut abiturienteista kokivat ’vaikuttamisen kaukaisena asiana’, joka ei kosketa heitä itseään. Äänestäminen nähtiin myös erään abiturientin sanoin ’perjantaibingona’, jossa valikoituu epäkypsiä vallanpitäjiä, tai vaihtoehtoisesti epäkypsiksi luokiteltiin demokraattisia oikeuksiaan käyttävät rivikansalaiset. Toisaalta äänestämistä arvioitiin myös etunäkökohdista: jos äänestäminen koetaan omakohtaisesti kannattavaksi, vaaleihin kannattaa osallistua. Äänestämiseen myönteisesti suhtautuvat arvioivat usein

äänestämättömyyden selittyvän hyvinvointivaltion passivoivuudella. Yleisesti ottaen näyttää siltä, ettei äänestämättä jättäminen ole aineistoni perusteella sellainen poliittinen kannanotto, jolla tietoisesti kyseenalaistettaisiin edustukselliseen demokratiaan perustuva poliittinen järjestelmä. Vain yhdessä kirjoitelmassa viitattiin suoranaisen myönteisessä sävyssä äänestämättömyyteen protestin kanavana.

Puhe 'sanansaattajista, joihin ei luoteta' kuvastaa peruskriittistä asennetta edustukselliseen vallankäyttöön ja puoluedemokratiaan. Nuoret halusivat mielipiteensä 'sellaisenaan' esille ilman viestiä vääristäviä häiriötekijöitä. Tähän näkemykseen liittyy aineistostani jossain määrin välittynyt kuva edustuksellisesta demokratiasta elitistisenä, nuorten maailmalle etäisenä. Epäluottamus vallitsevaa parlamentaarista järjestelmää kohtaan avaa tilaa elämänpolitiikan näkökulmaan liittyville uusille kansalaistoiminnan muodoille. Kysymys ei siis ole lähtökohtaisesti poliittisesta passiivisuudesta, vaan pyrkimyksistä hakea uudenlaisia vaikuttamisen kenttiä.

Nuoret näyttivät teksteissään asettavan yhteiskunnallisen vaikuttamisen muodoille vaatimuksia erilaisista yksilökohtaisista motiiveista käsin. Monille äänestämiseen myönteisesti suhtautuville nuorille 'sanansaattajien' avulla tapahtuva välillinen vaikuttaminen ei tuntunut olevan ongelma. Sen sijaan useille abiturienteille näyttäisi olevan tärkeää osallistua politiikkaan sellaisten vaikutuskanavien kautta, jotka mahdollistaisivat anonyymiyden ja tunnustuksettomuuden. Kirjoitelmien valossa nuorille näyttäisi olevan tärkeää säilyttää riippumattomuus kollektiivisista sidonnaisuuksista. Äänestäminen salaisessa lippuäänestyksessä turvaa anonymiteetin eikä vaadi sitoutumista. Erilaisten ryhmäsidonnaisten arvojen ja ihanteiden omaksuminen, samoin puoluedemokratialle tyypilliset ja välttämättömät enemmistöperiaatteet ja kompromissit koetaan sen sijaan vieraiksi.

Osa nuorista haluaisi anonyymiuden sijasta 'saada äänensä kuuluviin'. Mielenkiintoinen piirre kriittisen pedagogiikan edustajien esittämän "opiskelijan äänen tunnustamisen" vaatimuksen valossa oli monien kirjoittajien käyttämä kielikuvasto, joka liittyi 'ääneen'. Eräs kirjoittajista kutsui poliittista sivullisuutta 'merenneidon hiljaisuudeksi'. Siinä missä osa abiturienteista korosti mahdollisimman laajaa riippumattomuutta suhteessa kollektiiveihin, näkivät jotkut heistä ne keinoina

'vahvistaa oman äänensä kuuluvuutta' ja päästä sitä kautta ulos marginaalisuuden kokemuksesta.

Edellä esitetyt erilaiset ja keskenään ristiriitaiset suhtautumistavat kansalaisvaikuttamiseen nostavat esille nuorten politiikkakäsitysten keskeisenä aineksena olevan individualismin. Beckin ajatusta "politiikan uudelleen keksimisestä" seuraten yksilöllistymisprosessin voi tulkita yksilöiden paluuna yhteiskuntaan. Yksilöllistyneet yksilöt eivät jälkimodernissa kontekstissa suostu toimimaan modernille yhteiskunnalle tyypillisten funktionalististen, institutionaalista lähtökohdista muotoutuneiden roolimallien mukaisesti. Tätä näkökulmaa fundamentalistisesti tulkiten sekä konventionaalisen että radikaalin politiikkakäsityksen omaksuneet näyttäisivät tehneen valintansa puhtaasti yksilöllisistä lähtökohdista.

Elämänpoliittisen tulkintamallin ongelmana on mielestäni kuitenkin jälkimoderniksi kutsutun yhteiskunnallisen tilanteen näkeminen liian yleistävässä ja osin historiattomassakin valossa. Beck ja Giddens näyttäisivät tulkitsevan yksilöt liiankin postmoderneina, lähes täysin instituutioista ja traditioista vapautuneina. 1990-luvulla luodut yleistävät mielikuvat "instituutioiden yltyvästä poliittisesta tyhjyydestä" ja "poliittisesta ei-institutionaalista renessanssista" kuvaavat vain osin nykyistä elämäntapaamme. Tutkimusaineistossani selkeästi tunnistettavan elämänpoliittisesti värittyneen tulkinnan yhteiskunnallisesta nykytodellisuudesta muotoilee tai hyväksyy vain muutama kirjoittaja. Missä määrin opiskelijoiden omaksumat suhtautumistavat ovat todella *tietoisia* valintoja suhteessa johonkin abstraktiin moderniin tai jälkimoderniin, jää aineistoni perusteella epäselväksi.

Toisaalta kirjoitelmista välittyvä nuorten politiikkakäsitysten heterogeenisuus nostaa esille kysymyksiä, jotka ainakin välillisesti taustoittuvat elämänpoliittisista lähtökohdista. Ne liittyvät olennaisella tavalla kouluissa tapahtuvan kansalaiskasvatuksen luonteeseen ja toteutustapoihin. Yhteiskunnallinen kasvatus on Suomessa ollut perinteisesti sidoksissa varsin yhtenäiseen arvopohjaan, joka on muotoutunut erilaisten kansallisten eheytysohjelmien vanavedessä. Näille projekteille on ollut tyypillistä pyrkimys vahvistaa yhteiskunnallista koheesiota erilaisten kansallisen historian kriisivaiheiden yhteydessä (vuosien 1918 ja 1939-45 sodat sekä niiden jälkeiset eheytysohjelmat ja jälleenrakennusprojektit, kylmän sodan ajan ulkopoliittinen

konsensus, lama ja siitä toipumiseen liittynyt ”yhden totuuden talousrealismi”). Kun todellisia vaihtoehtoja ei ole ollut näkyvillä, myös ainekset ja perusteet avoimelle yhteiskunnalliselle keskustelulle ovat puuttuneet. Pyrkimys välttää ”peruslinjasta” poikkeavien kannanottojen tai keskustelunavausten esittämistä on jossakin määrin välittynyt myös koulujen keskustelukulttuuriin luokkahuoneita myöten.

Kokemus yhteisestä ja yhtenäisestä kansallisesta arvopohjasta, joka on yhdistänyt koululaisia/opiskelijoita, heidän kotejaan sekä esikuvallisina kansalaisina pidettyjä ”kansankynttilä”-opettajia, on monessa suhteessa pirstoutunut erilaisiksi individualistisiksi henkilökohtaisiksi projekteiksi, joilla on (giddensiläisesti tulkittuna) pikemmin elämänpoliittinen kuin emansipatorinen ulottuvuus. Aiemmin vallalla olleet ”vanhat poliittisen selkeyden kategoriat” (Beck) ja siihen kiinteästi liittyneet yhteiskunnallisen tiedostamisen muodot ovat varsin pitkälle väistyneet. Tämä näkyy mm. siinä, että nuoret ovat aiempaa vähemmän tietoisia oman perheen tai suvun poliittisista traditioista, kuten puoluesidonnaisuuksista tai äänestyskäyttäytymisestä. Myös perinteiseen palkkatyöyhteiskuntaan tasa-arvopyrkimyksienkin läpi suodattunut jo nuorena syntynyt ainakin jonkinasteinen luokkatietoisuus on pääosin historiaa. Poliittisista valinnoista on tullut tilanne- ja asiakohtaisia.

Tutkimuksessani erityishuomion saanut ”Tiinan” kirjoitelma nosti esille kysymyksen siitä, millä tavoin opetustilanteissa ja koulujen toimintakulttuureissa yleisemmin voitaisiin paremmin tukea opiskelijan kasvua aktiiviseksi poliittiseksi subjektiksi. Opiskeluorientoituneen ja tiedollisesti yhteiskuntaa syvällisesti tarkastelevan abiturientin tapa kuvata kansalaisvaikuttamista tunnistamatta ja tunnustamatta itseään poliittiseksi subjektiksi herättää mielestäni olennaisen kysymyksen: aktualisoituuko esimerkiksi yhteiskuntaopin opetuksen perusteella (ainakin Tiinan kaltaiselle) opiskelijalle syntyvä runsas yhteiskunnallinen koulutuspotentiaali kansalaistoiminnaksi?

Tässä suhteessa olennainen kysymys liittyy kansalaiskasvatuksen opetussisältöihin ja siihen, missä määrin lukion yhteiskuntaopin opetuksessa tulisi tiedollisen aineksen rinnalla tarjota yhteiskuntataidollisia toimintavalmiuksia kehittäviä oppimistilanteita. Uusi opetussuunnitelma on luonteeltaan edellistä, 1990-luvun alussa käyttöön otettua opetussuunnitelmaa normatiivisempi ja määrittää aiempaa tarkemmin, mitä sisältöjä

pakollisilla ja syventävillä kursseilla tulee opettaa. Pakollisella yhteiskuntatiedon kurssilla ”vaikuttaminen” on yksi opetussuunnitelman edellyttämä sisältöalue. Yhteiskuntaopin kurssien tiedollinen sisältö on kuitenkin siinä määrin laaja, että yksittäiselle aihepiirille ei jää kovin paljon aikaa. Tästä syystä olennaiseksi tekijäksi aktiivisen kansalaisuuden tavoitteen edistämiseksi nousee pohtiva, keskustelevalle ja neuvotteleva oppimiskulttuuri, jossa opiskelijoita rohkaistaan ryhtymään ja sitoutumaan yhteiseen toimintaan. Oppimisen pitäisi myös suuntautua ”ymmärrykseen ja näkemiseen, ei niinkään valmiiseen tietoon” (Toiskallio 2001).

Kansalaiskasvatus ei ole pelkästään yhteiskuntaopin tehtävä, vaikka se oppiaineen opetussuunnitelmassa onkin keskeisenä tavoitteena. Osallistuminen esimerkiksi oppilaskuntatoimintaan tai muuhun koulun oppimääriin suoranaisesti kuulumattomaan toimintaan ennakoivat osallistumista yhteiskunnalliseen toimintaan myös myöhemmissä elämän vaiheissa. Sosiaalisen pääoman käsitteensä valossa aktiivista kansalaisuutta pohtineen Putnamin mielestä sitä voisikin edistää parhaiten tarjoamalla opiskelijoille todellisia osallisuuden ja vaikuttamisen kokemuksia, jotka liittyisivät heidän omista intresseistään nouseviin kysymyksiin. Tässä suhteessa koulujen tulisikin tiedostaa ja huomioida aiempaa enemmän koulun ulkopuolisten oppimis- ja osallisuusympäristöjen merkitys nuorten elämässä. Niitä ovat esimerkiksi urheiluseurat, kulttuuriyhdistykset, ympäristöjärjestöt sekä erilainen muu yleishyödyllinen yhteisöllinen toiminta. Myös järjestöjen ja kuntien yhteistyössä syntyneet nuorisovaltuustot ja muut nuorten vaikuttamis- ja keskustelufoorumit tarjoavat aineksia ”poliittiseksi subjektiksi” kasvamiseen. Kaikki tämä tukee koulujen tavoitetta kasvattaa aktiivisia kansalaisia.

Lukion opetussuunnitelmaan kirjattu tavoite ”kasvattaa opiskelijoita osallistuviksi, vastuuta kantaviksi ja kriittisiksi kansalaisiksi” on haasteellinen tehtävä. Tutkimukseen osallistuneen abiturientin ajatus, jonka mukaan ’koulun tehtävänä on luoda nuorille tunne siitä, että yhteiskunnallisia päätöksiä ei tehdä kaukana, vaan että niihin voi itse vaikuttaa’, tuo epäsuorasti esille koulujen sosiaalistamistehtävän ja kriittisen kansalaisuuden ideaalin välisen osittaisen jännitteen. Jatkotutkimuksessa olisi aihetta pohtia aiempaa syvemmin tähän liittyvää problematiikkaa ja sen huomioimista opetuksen sisällössä ja käytänteissä.

Aktiivisen kansalaisuuden tulisi yhtenä lukion opetussuunnitelman aihekokonaisuutena olla vahvasti osa koulujen toimintakulttuuria. Jatkossa olisikin syytä tutkia, kuinka tietoisesti aihekokonaisuusajattelu on sisäistetty lukioiden kansalaiskasvatuksen välineeksi ja millaisia konkreettisia toteutustapoja se on saanut eri lukioissa. Samassa yhteydessä olisi aihetta selvittää myös eri oppiaineita edustavien lukion opettajien käsityksiä aktiivisesta kansalaisuudesta sekä lukiokoulutuksen roolista kansalaiskasvatuksen laajemmassa kentässä.

Lähteet

Ahonen, S. 1998. Historiaton sukupolvi? Historian vastaanotto ja historiallisen identiteetin rakentuminen 1990-luvun nuorison keskuudessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Ahonen, S. 2004. Kansalaisvaikuttaminen koulun haasteena. Teoksessa S. Ahonen & A. Siikaniva (toim.) Eurooppalainen ulottuvuus. Helsinki: Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 252, 121-126.

Ahonen, S. 2005. Opettaja kansalaisen mallina ja mentorina. Teoksessa J. Rantala & A. Siikaniva (toim.) Kansalaisvaikuttaminen opettajakoulutuksen haasteena. Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 3. Helsinki: Helsingin yliopisto, 19-32.

Aittola, T. & Suoranta, J. 2001. Henry Giroux ja Peter McLaren toivon, kritiikin ja muutoksen pedagogiikan lähettiläinä. Teoksessa T. Aittola & J. Suoranta (toim.) Kriittinen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino, 7-28.

Alasuutari, P. 1995. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Beck, U. 1990. Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Organisoitu vastuuttomuus. Suom. Heikki Vempa. Tampere: Vastapaino. Alkuteos Gegengifte. Die organisierte Unverantwortlichkeit 1988.

Beck, U. 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen: Kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa U. Beck, A. Giddens & S. Lash. Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Alkuteos Reflexive modernization: politics, tradition and aesthetics in the modern social order 1994. Suom. Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 11-82.

Berger, P. & Luckman, T. 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Suom. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus. Alkuteos The social construction of reality 1966.

Berndtson, E. 1994. Poliitiikka tieteenä. Johdatus valtio-opilliseen ajatteluun. Helsinki: Painatuskeskus.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Giddens, A. 1991. Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age. Cornwall: Polity Press.

Giddens, A. 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Alkuteos Reflexive modernization: politics, tradition and aesthetics in the modern social order 1994. Suom. Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 83-152.

Gretschel, A. 2002. Kunta nuorten osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. *Studies in sport, physical education and health* 85. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Heiskala, R. 1998. Modernisoitumisen seuraukset ja elämänpolitiikka: Giddensin 1990-luvun tuotanto. Teoksessa J. Roos & T. Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 110-127.

Hellsten, V. 2003. Uusi politiikka ja poliittisen osallistumisen moninaistuminen: haaste edustukselliselle demokratialle. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) ”Kyllä politiikalle, mutta...” Nuoret ja eduskuntavaalit 2003. Helsinki: Yliopistopaino, 62-83.

Hoikkala, T. 1993. Katoaako kasvatusta, himmeneekö aikuisuus. Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Helsinki: Gaudeamus.

Hoikkala, T. & Roos, J. 2000. Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat? Teoksessa T. Hoikkala & J. Roos (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhatvuorokauden vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus, 9-31.

Huttunen, I. 2004. Pohdiskelevä ja neuvottelevä oppimiskulttuuri. Teoksessa R. Jaatinen, P. Kaikkonen & J. Lehtovaara (toim.) *Opettajuudesta ja kielikasvatuksesta*. Tampere: Tampere University Press, 46-58.

Jyväskylän lukioiden yhteinen opetussuunnitelma: Yhteiskuntaoppi.

http://opspro.peda.net/jyvaskyla/viewer.php3?DB=jklvmlukio1&mode=2&document_id=47. Haettu 16.6.2007.

Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman loppuraportti. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007: 20. <http://www.om.fi/1181802264664>. Haettu 5.6.2007.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003: Nuorille tarkoitettun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus.

Lundbom, P. 2002. Kettutyttöjä vai naisaktivisteja? Teoksessa S. Aaltonen & P. Honkatukia (toim.) *Tulkintoja tytöistä*. Helsinki: SKS, 88-105.

Lundbom, P. 2003. ”Hei kaveri – millä välineillä äänestät?” Mitä demokratia, vaalit ja poliittisen osallistumisen keinot merkitsevät nuorille. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) ”Kyllä politiikalle, mutta...” Nuoret ja eduskuntavaalit 2003. Helsinki: Yliopistopaino, 84-96.

Lundbom, P. 2006. Ollako vai ei – siis yhteiskunnallisesti osallisena? *Spektri – Opetushallituksen lehti* 3/ 2006, 10-11.

Löfström, J. 2001. Yhteiskuntatieto suurten muutosten edessä – toivottavasti. Teoksessa V. Aromaa, J. Kangas, J. Lehtonen & M. Liuskari (toim.). *Pedagogiikka 2001. Historian ja yhteiskuntaopin opettajien vuosikirja XXVI*. Helsinki: HYOL Ry., 139-146.

- Löfström, J. 2002. Yhteiskuntatieto ja yhteiskunnallinen kasvatus. Periaatekysymyksiä ja suuntaviivoja. Teoksessa J. Löfström (toim.) Kohti tulevaa menneisyyttä. Historiallis-yhteiskunnallinen kasvatus uudella vuosituhanella. Jyväskylä: PS-kustannus, 89-131.
- McLaren, P. & Giroux, H. 2001a. Kirjoituksia marginaalista. Identiteetin, pedagogiikan ja vallan maantieteet. Teoksessa T. Aittola & J. Suoranta (toim.) Kriittinen pedagogiikka. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino, 73-108.
- McLaren, P. & Giroux, H. 2001b. Radikaali pedagogiikka kulttuuripolitiikkana. Kriittikin ja antiutopianismin tuolle puolen. Teoksessa T. Aittola & J. Suoranta (toim.) Kriittinen pedagogiikka. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino, 29-71.
- Niemelä, S. 2004. Kansalaistoiminta ei innosta nuoria. Helsingin Sanomat 15.12.2004.
- Nurmela, S. & Pehkonen, J. 2003. Nuoret ja vuoden 2003 eduskuntavaalit. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) ”Kyllä politiikalle, mutta...” Nuoret ja eduskuntavaalit. Helsinki: Yliopistopaino, 9-61.
- Nykänen, A. Poliittikka palaa kouluun. Helsingin Sanomat 20.11.2005.
- Paakkunainen, K. 1993. The apolitical youth: a re-examination of a thesis. Teoksessa K. Palonen & T. Parvikko (toim.) Reading the Political. Exploring the Margins of Politics. Tampere: The Finnish Political Science Association, 35-49.
- Paakkunainen, K. 2003. Poliittikkaa ei enää ohiteta likaisena pelinä. Riskiyhteiskunnan nuoret rakentajat ja populistit. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) ”Kyllä politiikalle, mutta. ...” Nuoret ja eduskuntavaalit. Helsinki: Yliopistopaino, 151-168.
- Paakkunainen, K. 2006. Nuorisoryhmien poliittinen retoriikka yhteiskuntapoliittisen opetuksen haasteena. Teoksessa J. Rantala & J. Salminen (toim.) Kansalaisvaikuttamisen edistäminen koulussa ja opettajankoulutuksessa. Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskukseen tutkimuksia 5. Helsinki: Helsingin yliopisto, 120-170.
- Palonen, K. 1988. Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon. Tampere: Vastapaino.
- Puolimatka, T. 1995. Democracy and Education. The critical citizen as an educational aim. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Puolimatka, T. 1999. Kasvatus ja filosofia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Puolimatka, T. 2001. Opetusta vai indoktrinaatiota? Valta ja manipulaatio opetuksessa. Helsinki: Tammi.
- Putnam, R. 1993. Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy. New Jersey: Princeton University Press.

- Putnam, R. 2000. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Raitanen, M. 2001. Aikuistuminen – uusi vaihe elämässä vai uusi elämä vaiheessa? Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 187-224.
- Rautiainen, M. 2006. Tradition vangit – onko kriittiselle yhteiskunnan tarkastelulle ja kansalaisvaikuttamiselle sijaa opettajankoulutuksessa ja opettajien ajattelussa? Teoksessa S. Suutarinen (toim.) *Aktiiviseksi kansalaiseksi. kansalaisvaikuttamisen haaste*. Jyväskylä: PS-kustannus, 185-204.
- Roos, J. 1998. Mitä on elämänpolitiikka? Teoksessa J. Roos & T. Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 20-33.
- Roos, J. & Hoikkala, T. 1998. Esipuhe. Teoksessa J. Roos & T. Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 7-19.
- Ruuskanen, P. 2002. Sosiaalinen pääoma hyvinvointipoliittisessa keskustelussa. Teoksessa P. Ruuskanen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 5-27.
- Ruuskanen, P. 2003. *Verkostotalous ja luottamus*. Jyväskylä: Sophi.
- Siisiäinen, M. 2000. Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam. Paper presented at ISTR Fourth International Conference “The Third Sector: For What and for Whom?”. Trinity College, Dublin, July 5-8, 2000.
<http://www.istr.org/conferences/dublin/workingpapers/siisiainen.pdf>. Haettu 4.6.2007.
- Siisiäinen, M. 2002. Yhdistyslaitos vuosituhannen vaihteessa. Teoksessa P. Ruuskanen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 94-111.
- Sihvola, J. 1994. Hyvän elämän politiikka. Näkökulmia Aristoteleen poliittiseen filosofiaan. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Stenius, H. 2003. Kansalainen. Teoksessa M. Hyvärinen, J. Kurunmäki, K. Palonen, T. Pulkkinen & H. Stenius (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 309-362.
- Stranius, L. 2005. Maan ystävät ympäristöliikkeen aallokossa. Teoksessa T. Hoikkala, S. Laine & J. Laine (toim.) *Mitä on tehtävä? Nuorison kapinan teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Loki-kirjat, 313-336.
- Suutarinen, S. 2006. Tietopainotteisen kansalaiskasvatuksen aika ohi Suomessa – miten kansalaiskasvatus uudistetaan? Teoksessa S. Suutarinen (toim.) *Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikuttamisen haaste*. Jyväskylä: PS-kustannus, 99-124.

- Toiskallio, J. 2001. Postmodernin pedagogiikkaa – kuinka käy toimintakyvyn ja viisauden? Teoksessa R. Huhmarniemi, S. Skinnari & J. Tähtinen (toim.) Platonista transmodernismiin. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 445-470.
- Toppinen, P. 2003. Deliberatiivinen demokratia ja erilaisuuden haaste. Käytännöllisen filosofian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta.
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/kayta/pg/toppinen/delibera.pdf>. Haettu 9.6.2007.
- Virta, A. 2003. Keitä me olemme: historian ja yhteiskuntaopin opettajien ammatti-identiteetin tarkastelua. Teoksessa: V. Meisalo (toim.) Aineenopettajakoulutuksen vaihtoehdot ja tutkimus 2002. Ainedidaktiikan symposiumi 1.2.2002. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, 111-121.
- Virta, A. 2006. Kansalaisen osallistumiskanavat yhteiskuntaopin kirjojen kuvaamina. Teoksessa J. Rantala & J. Salminen (toim.) Kansalaisvaikuttamisen edistäminen koulussa ja opettajankoulutuksessa. Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia 5. Helsinki: Helsingin yliopisto, 96–107.
- Wahlstedt, P. 2006. Matkakirja demokratian syntyhetkeltä. Helsingin Sanomat 23.7.2006.
- Wass, H. 2003. Nuoren äänestäjäskupolven asenteet vaaliosallistumista kohtaan: neljä fraktiota. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) ”Kyllä politiikalle, mutta...” Nuoret ja eduskuntavaalit 2003. Helsinki: Yliopistopaino, 126-150.
- Wass, H. 2006. Nuorten politiikanvastaisuuden korostaminen lisää passiivisuutta. Helsingin Sanomat 8.1.2006.